

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

YAHYÂ B. ÂDEM

İslam Klasikleri 12

Kitâbü'l-Harâc

İlk Dönem Vergiler

ANKARA OKULU

YAHYA B. ÂDEM (202/817)

Yahyâ b. Âdem b. Süleymân el-Kureşî el-Emevî Ebû Zekerîyya el-Ahvel, anlaşıma (*velâ*) yoluyla Kureyşli olmuştur. Çünkü Yahyâ'nın babası Âdem, Hâlid b. Hâlid b. Umâra b. el-Velîd b. Ukbe b. Ebî Muayyit el-Ümevî'nin mevlasıdır.

Me'mûn'un hilafeti zamanında 203/811 Rebiülevvel ayının ortasında Femi's-Silh'ta vefat etmiştir. Namazını Me'mûn'un veziri ve akrabası olan Hasan b. Sehl kıldırmıştır. Femi's-Silh Dicle kıyısında Vâsıt'ın (Irak'ta bir yer) 30 km kadar yukarısında bir kasabadır.

Yahyâ b. Âdem'in *Harâc*'dan başka telifi bilinmemektedir. Ancak, bundan başka kitaplar da yazdığı düşünülmektedir.

Osman ESKİCİOĞLU (1945-2018)

1945 yılında Denizli'nin Göveçlik köyünde dünyaya geldi. İlkokulu köyünde bitirdikten sonra 1965 yılında İzmir İmam-Hatip Lisesinden mezun oldu. 1965-66 yılları arasında Bağdat'ta bulundu. 1979'da doktor, 1983'te Yrd. Doç., 1989'da doçent, 1996'da da profesör oldu. İngiltere, Almanya, Hollanda ve Amerika gibi ülkelerde çeşitli bilimsel faaliyetlerde bulundu. İngilizce ve Arapça bilmekteydi Mart 2018'de vefat etti.

Ankara Okulu Yayınları: 264
İslam Klasikleri: 12

© Ankara Okulu Basım Yay. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Editör: Mehmet Azimli
Redaksiyon: Zekeriya Yürük
Son Okuma: Kasım Gezen
Dizgi, kapak: Ankara Dizgi Evi
Baskı, cilt, kapak baskısı: Merkez Repro Bas. Yay. Ltd. Şti
Birinci basım: Mayıs 2018

ISBN: 978-605-9281-77-5

Ankara Okulu Yayınları
Şehit Mehmet Baydar Sokak 2/A Maltepe/ANKARA
Tel: (0312) 341 06 90 Faks: (0312) 341 06 95
web: www.ankaraokulu.com
e-mail: ankaraokulu@ankaraokulu.com

KİTÂBÜ'L-HARÂC

İlk Dönem Vergiler

YAHYA B. ÂDEM

Çeviren
Osman ESKİCİOĞLU

Ankara Okulu Yayınları
Ankara 2018

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN	7
ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ	9
MUHAKKİKİN ÖNSÖZÜ	13
YAZARIN BİYOGRAFİSİ.....	15
İsim ve Ailesi	15
Yetiştirilmesi	16
Hocaları	17
Çağdaşları	19
Hakkındaki Sözler	20
Talebeleri	21
Eseri	22
Vefatı	23
 KİTÂBÜ'L-HARÂC	 25
 BİRİNCİ BÖLÜM	 27
Ganimet ve Fey	27
 İKİNCİ BÖLÜM	 51
 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	 79
Cizye ve Haraç	79
Toprak Dağıtımı (İktâ)	85
Ağaç ve Ekin	89
Toprak İhyası	91
Arazi Çevirme	98
İzinsiz Bina ve Ağaç	103
Su ve Nehirler	108
Toprak Ürün Vergisi	121
Yağmur ve Tulumla Sulama	123
 DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	 131
Gece Hasadı	136
İnfak	138
Mekruh Sadaka	139

Vesk ve Zekât.....	140
Vesk ve Sâ'	143
Sâ' Miktarı.....	145
Toprak Ürün Zekâtı.....	147
Tahıl Ürün Zekâtı.....	149
Taze Olmayan Mal	155
Haraç	164
DİZİN.....	175
کتاب الخراج.....	316-183

EDİTÖRDEN...

Ankara Okulu Yayınları “İslam Klasikleri” projesi kapsamında yayımlanan serinin on ikinci kitabı olarak, o dönemin ekonomik yapılanmasını anlatan bir klasik ile daha karşınızdayız.

Kitap, Hz. Peygamber döneminden itibaren ilk iki asır süresince ekonomi merkezli idari uygulamaları anlatmaktadır. Eser, aynı zamanda ilk dönem İslam tarihindeki tarım toplumunun yapılanmasını güzel bir perspektiften izahlarla göz önüne sermektedir. Bu kitapla dönemin ekonomisinin oturduğu zemini, ekonomik-siyasetin usûl ve icraatlarını kıyaslayarak öğreneceksiniz.

İlk dönemi güzellikleriyle, olumsuzluklarıyla olduğu gibi önünüze sermeye devam ediyoruz. Tarihin bu kesiminde ekonomiye, tarıma panoramik olarak yolculuk yapmak üzere sizi *Yahyâ b. Âdem’in Kitâbu’l-Harâc’ı* ile baş başa bırakıyoruz...

Hayırlara vesile olması dileğiyle...

Mehmet Azimli¹
Çorum-2018

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Milletlerin ve devletlerin tarihte kalıcı olabilmesindeki en önemli ve etkili faktör, onların birlikteliğini sağlayan değer yargıları ile toplumun adalet duygusunu tatmin eden insan fitratına uygun olan bir hukuk sistemi oluşturup bunu uygulayabilir olmalarıdır. Bu sebeple tarihe baktığımız zaman adaleti sağlayan hukuk sistemi oluşturanların büyük devlet kurduklarını; başka bir ifade ile büyük medeniyet ve devlet kuranların aynı zamanda adaleti sağlayan bir hukuk sistemi oluşturdıklarını ve varlıklarını bu hukukî sistemle devam ettirdiklerini görüyoruz. Nitekim İslam medeniyeti araştırmaları hakkında bir uzman olan Corci Zeydan, Yunanlıların kısa bir süre müstesna, büyük/güçlü devletler kuramadıkları için kanun, nizam ve hukuktan daha ziyade felsefeye önem verdiklerini; Romalıların ise birçok memleketi yönetimleri altına almaları ve sınırlarını genişletmeleri dolayısıyla kanun, nizam ve hukuk koymak zorunda kaldıklarını söylemektedir.²

Devletler tarihinde hukukun önemini belirtmek üzere bir de bizim kendimizden örnek verelim. Bilindiği gibi Hanefi mezhebinin görüş ve fikirlerini bize kadar eserleriyle ulaştıran, büyük İslam hukukçusu İmam Muhammed eş-Şeybânî'dir. Ebû Yûsuf'un, Halife Hârûn er-Reşîd zamanında Baş Kadılık gibi resmi bir görevi bulunması dolayısıyla bu meşguliyetinden ötürü ilme, okuyup ve yazmaya pek vakit bulamadığı söylenebilir. Ama İmam Muhammed'in böyle bir vazifesinin bulunmaması sebebiyle pek çok eser yazmıştır. Hatta İbn Nedim onun eserlerini aktarırken sayısını 70'e kadar çıkarmaktadır. İmam Muhammed'in bütün eserleri hep hukukla/fıkıhla ilgili olup başka konularda kitap yazmamıştır. Bunu gören bazı insanlar gelip İmam Muhammed'e "*Sen hep hukukla/fıkıhla ilgili yazıyorsun; züht, takva ve vera ile ilgili yazmıyorsun*", di-

2 Corci Zeydan, *İslam Medeniyeti Tarihi*, çev. Zeki Megamiz, Ertu Matbaası, İstanbul 1976, III. 138.

yenlere, büyük hukukçunun verdiği cevap şudur: “*Ben züht, takva ve vera için Kitâbü'l-Büyû'yu (Alım satım hukukunu) yazdım. (Onu okuyun).*”³

Buradan anlaşılıyor ki, insanın züht ve takva sahibi olması ancak hukuk sınırları içerisinde kalıp buna göre bir yaşam sürmesiyle elde edilebilir. Buna göre kim züht ve takva sahibi olmak istiyorsa, başkalarının haklarını koruyan hukukî sınırlarda riayet etmek zorundadır. Aksi hâlde hukukî sınırlara riayet etmeyen birini zahit ve takvalı olarak göremeyiz.

İşte Yahyâ b. Âdem'in yazmış olduğu *Kitâbü'l-Harâc* bu hukuk kitaplarından birisidir. Ancak Yahyâ b. Âdem, bu eserini genel bir hukuk kitabı olarak değil, çağdaşı Ebû Yûsuf'un yaptığı gibi, daha çok malî konuları hadislerle dayanarak ele almış ve yazmıştır. Bu sebeple Yahyâ b. Âdem'in bu kitabı devlet maliyesi başta olmak üzere, insanların ortak kullandıkları toprak, su, kuyu ve nehirler, alışverişlerde kullanılacak ölçekler, vatandaşların zekât, öşür, cizye ve haraç gibi ödeyecekleri vergiler, Müslüman, zimmî ve harbi vatandaşların bazı konulardaki hak ve vazifeleri gibi daha çok kamu hukuku ile ilgili konuları içermektedir.

O çağda yazılan eserlerin başka bir özelliği de fikirlerin parça parça sunulmasıdır. Bir meselede birbirleriyle çelişen, birbirine zıt olabilecek birkaç türlü çözüm yolları âlimlerce önerilebilmektedir.

Yahyâ'nın *Kitâbü'l-Harâc*'ı gerek ismi ve gerekse muhtevası bakımından aynı Ebû Yûsuf'un eserine benzemektedir. Ebû Yûsuf eserinde daha çok mali konular üzerinde durduğu gibi, Yahyâ b. Âdem de tercümesini sunduğumuz bu *Kitâbü'l-Harâc*'ında maliye-vergi konularını işlemiştir.

Ebû Yûsuf kitabını Halife Hârûn er-Reşîd'in arzusu üzerine yazdığını açıklarken Yahyâ b. Âdem el-Kureşî ise eserini niçin kaleme aldığını belirtmemiş, zekât, öşür, haraç, cizye ve ticaret öşrü gibi vergilerden bahsederken bunların Müslüman,

3 Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *Kitâbü'l-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rifet Matbaası, Lübnan-Beyrut, ty., XII. 110.

zimmî ve harbi vatandaşlardan hangisine ait olduğunu da açıklamıştır. Yani bu *Kitâbü'l-Harâc*'da vergi sebebi, vergi yükümlüleri ve verilecek vergi miktarları açıklanmıştır. Ayrıca ganimet ve fey gibi savaşla ilgili vergiler de anlatılmıştır.

O günkü toplum tarım toplumu olması dolayısıyla onları ilgilendiren toprak, su, su kuyuları, nehirler ve bunların hukukundan bahsedilmektedir. Toprak mahsulleri alınıp satılırken, ödünç verme gibi diğer muamelelere tabi tutulurken ve vergileri ödenirken onların miktarlarını tespit edecek ölçeklerden ve ölçek çeşitlerinden de bahsedilmektedir. Yahyâ b. Âdem, hayatında Abbasi halifelerinden Mehdi, Hadi, Hârûn b. Muhammed er-Reşîd, el-Emîn ve Me'mûn dönemlerini yaşamıştır.

Yahyâ b. Âdem'in *Kitâbü'l-Harâc*'ını Ahmed Muhammed Şakir'in tahkik edip birçok açıklama notları ilave ederek yayınladığı nüshasından tercüme ettik. O da bunu müsteşrik Dr. Th. W. Juynboll'un yayımladığı nüshayla karşılaştırmış ve onun kendine göre bazı yanlışlarını bulmuştur. Ahmed Muhammed Şakir, Yahyâ b. Âdem'in herhangi bir mezhebin mukallidi olmadığını söyleyerek onun yazdıklarının müstakil görüşleri olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca her bir hadisi bir paragraf yaparak sıra ile numaralar vermiştir. Biz faydalı bulduğumuz için tercümede bu rakamları aynıyla muhafaza ettik. Tercümede ayetlerin surelerdeki yerlerini bulup dipnotlarda gösterdik. Ayrıca yeri geldikçe "çev" işaretiyle dipnotlarda bazı açıklamalarda da bulunduk.

Burada son söz olarak bu *Kitâbü'l-Harâc*'ın yazarı merhum Yahyâ b. Âdem ile yine merhum tahkikçi Ahmed Muhammed Şakir'e Cenabı Hak'tan rahmet dilerim.

Prof. Dr. Osman Eskicioğlu⁴

4 Kitabın yeni neşrini göremeden vefat eden mütercim hocamıza biz de rahmet temenni ediyoruz. (Ed.)

MUHAKKİKİN ÖNSÖZÜ

Hiç şüphesiz bu değerli eseri yayımlama hususunda ilk şeref sahibi, bizim için onu Arapça'ya kazandıran, Doğu bilimci büyük âlim Dr. Th. W. Juynboll'dur. O, edebiyat ve hukuk alanlarında doktora sahibi bir kimsedir. Juynboll bu kitabı, Paris'te yaşayan Doğu Dilleri Enstitüsü Müdürü ve Bilim Kurulu üyesi M. Charles Schefer'in elinde bulunan tek yazma nüshadan nakletmek suretiyle 1314/1896 yılında Hollanda'nın Leiden şehrinde E. J. Brill Matbaası'nda bastırarak yayımlamıştır. Bu nüsha birçok defa okunmuş eski bir nüsha olup 95 varaktır. Tarihi ise beşinci asrın sonlarına kadar gider.

Bu kitabın tashihi için elimden gelen bütün gücümü sarfetmiş bulunuyorum. O nedenle elimin altında bulunan kitaplardan başvurmadığım hiçbir kitap kalmamıştır. Bilgimin ulaştığı son noktaya kadar ravi isimlerini de tahkik edip araştırmış bulunuyorum. Hadis ravilerinin isimlerini tanımak, sadece sahih olarak nakledilmiş vesikaların ve belgelerin nakline dayanır. Bu nokta, hadis bilginlerinin koyduğu kurallara göre bilimsel araştırma yapmak için en önemli prensibi oluşturur.

İnşallah bizim hazırladığımız bu kitabın baskısı Dr. Juynboll'un baskısından daha doğru ve daha faydalı olacaktır. Okuyucular, tashih sırasında sağlam bir delile dayandırdığım birçok konuda Juynboll'a muhalefet ettiğimi göreceklerdir. Biz bunu söylemekle onun şeref ve faziletinden bir şey eksiltmiş olmuyoruz. Çünkü o, bu konuda eseri ilk defa neşretme şerefine sahiptir. Kim onun baskısını bulup da biraz dikkat sarf ederek okursa, adamın elinden gelen gayreti gösterdiğini ve teşekkürle layık bir iş yaptığını görecektir. Çünkü bazı hatalar, her zaman tekrar tekrar kontrolden geçirildikten sonra göze çarpar.

Keşke görevlerini tam yerine getiren dürüst ecdadımızın eserlerine Batılı müsteşrikler gibi biz de özen gösterip dikkatli çalışmalar yapsaydık. Bu eserlere itina göstermenin yol-

larını bize müsteşrikler açtı, bu eserlerin faydasını bizim için onlar meydana çıkardı. Çünkü değerli hiçbir kitap yoktur ki onu ilk defa Avrupalı müsteşrik bilginler bulup neşretmesin. Biz elimizin altındaki bu hazinelerden habersiz uyurken onlar bu çalışmaları yapıyorlardı. Bana öyle geliyor ki evvelki asırlarda da *Kitâbü'l-Harâc*'ın nüshaları çok değildi.

Kitabı paragraflara böldüm ve bu paragraflara sıra numaraları verdim. Bu usulü de Batılılardan almakla birlikte, bunun kitap neşretmede faydalı bir yol olduğuna inanıyorum. Bu çabamın hem kendim hem bu kitap okurları için faydalı olmasını ve sırf kendi rızası için yapılmış bir amel kılmasını Cenabı Allah'tan niyaz ederim.

YAZARIN BİYOGRAFİSİ¹

İsim ve Ailesi

Yahyâ b. Âdem b. Süleymân² el-Kureşî el-Emevî Ebû Zekerıyya el-Ahvel,³ anlaşma (*velâ*) yoluyla Kureyşli olmuştur. Çünkü Yahyâ'nın babası Âdem, Hâlid b. Hâlid b. Umâra b. el-Velîd b. Ukbe b. Ebî Muayyıt el-Ümevî'nin mevlasıdır.

Tarih çoğu mevlanın neseplerini tam olarak muhafaza etmemiştir. Bu sebeple biz bugün Yahyâ'nın dedesi Süleymân'ın, ailesinden Allah'ın dini İslam'a giren ilk kişi mi, yoksa o, Müslüman bir babanın oğlu mu olduğunu bilmiyoruz. Sonra biz, Âdem'in mevlası olan Hâlid b. Hâlid hakkında da İbn Sa'd'ın: "Bu Hâlid b. Hâlid, zengin, cömert ve şerefli bir adamdı" (VI. 233) sözünden başka, kimliği hususunda bir şey bilmiyoruz. Ne kendisinin, ne babasının ne de dedesinin biyografisini bulabildim. Sadece büyük dedesi Ukbe b. Ebî Muayt'ın Kureyş asilzadelerinden biri olup Hz. Peygamber'e düşmanlığını ilan edip ona çok eziyet ettiği ve Müslümanlara karşı şiddet kullandığı kaynaklarda geçer. Ukbe, Bedir Savaşında esir düşer, zaferden bir müddet sonra Peygamberimiz onu öldürtür.

Ukbe'nin oğlu Velîd, Mekke'nin fethinde Müslüman olup [50] sahabeden sayılmıştır. "Ey iman edenler! Fasıkın biri size bir haber getirirse onun doğru olup olmadığını araştırın"⁴ ayeti bu şahıs hakkında nazil olmuştur.⁵

Velîd, Hz. Osman ile ana bir kardeşti. Anneleri Erva bint Kureyz b. Rabia, onun annesi de Beyza bint Abdülmuttalib'dir.

1 Bu biyografi için şu kaynaklardan faydalanılmıştır: İbn Sa'd, *Tabakât*, VI. 281; Buhârî, *et-Târîhu's-Sağîr*, s. 225; Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ*, s. 150; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl* (yazma, Dâru'l-Kütübü'l-Misriyye'de, No: 25); Zehebî, *Tezkîratü'l-Huffâz*, I. 327; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI. 175.

2 *Tehzîbü'l-Esmâ*'da "Yahyâ b. Âdem b. Ali" diye geçer ki bu yanlıştır.

3 Bu "Ahvel" sıfatını *Tezkîretü'l-Huffâz*'ın dışında başka bir yerde yoktur.

4 Hucurât, 49/6.

5 Bkz. *et-Ta'lik Ala'l-Avâsım Mine'l-Kavâsım*, Selefîyye baskısı, s. 90-93.

H. Osman [halifeliği döneminde] Velîd'i Kûfe valisi yaptı. Çok şarap içerdi.⁶ H. Osman ona içki cezası tatbik ederek görevinden azletti. Cömert bir şair idi. Allah bizim ve onun günahlarını bağışlasın. İbn Sa'd, onun hakkında şunları yazar: "Velîd Rakka'da vefat etti. Orada çocukları da vardı. Çocuklarının bazıları da Kûfe'de idi. Velîd'in Kûfe'de saray gibi bir köşkü vardı". İbn Sa'd Velîd'in bunu Kûfe'ye vali olduğu zaman mescidin yanında yaptırdığını söyler. *Taberî Târîhi'*nde (V. 218; VII. 144) de bu köşkten bahsedilmektedir. Velîd'in biyografisi İbn Sa'd'da (VI. 15; VII/II. 176), *İstiâb*'da (II. 620) ve *İsâbe*'de (VI. 321) geçer.

Yahyâ'nın dedesi Süleymân'ın da biyografisini bulamadım. Babası "Âdem" ise sika, güvenilir bir hadis ravidir. Rivayet ettiği hadislerin sayısı azdır. Saîd b. Cübeyr, Nâfi' ve Atâ gibi şahsiyetlerden rivayet eder. Süfyân es-Sevrî, Şu'be ve İsrâîl – bunlar onun oğlu Yahyâ'nın hocalarındandır – gibi şahıslar da ondan rivayet etmişlerdir. Âdem, oğlu Yahyâ onu anlayacak seviyeye gelmeden vefat etmiştir. Nesâî ve İbn Mâce Âdem'i sika (güvenilir) kabul etmiştir. İbn Sa'd *Tabakât*'ında ondan bahseder: (VI. 223), *Tezhîb*, (I. 196). Müslim *Sahîh*'inde (I. 47) onun rivayet ettiği hadislerden birisini Süfyân'dan Veki' yoluyla nakleder: "Hâlid'in mevlası Âdem b. Süleymân'ın 'Saîd b. Cübeyr'i İbn Abbâs'tan bahsederken dinledim,' dediğini duydum." İbn Hacer'in belirttiği gibi Müslim'de bu tek hadisten başka onun rivayeti bulunmamaktadır.

Yetiřmesi

Elimizdeki tarih ve biyografi kitaplarından hiçbirisi Yahyâ b. Âdem'in ne zaman doğduğunu söylememekte ve hatta öldüğü zaman kaç yaşında olduğunu bildirmemektedir. Üzerinde ittifak edilen bir husustur ki Yahyâ b. Âdem, 202/817 Rebiülevvel ayının ortasında vefat etmiştir. Yazarın hocalarından bahseden biyografik eserlerde onun rivayette bulunduğu hocalarından bahsederken, 155/771 yılında vefat eden (153/770 yılında vefat ettiği de söylenir) Müs'ir b. Kidâm'dan

6 Bkz. adı geçen kaynağın tahkiki, Selefiyye baskısı, s. 94-99.

ve 155/771 senesinde vefat eden “Fatır b. Halîfe”den rivayet ettiği görülür. Bu iki zat onun ilk hocalarıdır. Bu iki hocayla Yahyâ’nın vefatı arasında 50 yıl kadar bir zaman vardır. Mü- [51] tekaddimûn –Allah onlardan razı olsun–, rivayet edilen şeyi anlamayacak kadar küçük yaştaki çocuklara hadis öğretme düşkünlüğünü aralarında yasaklamadılar. Nitekim bu durum, bereketli ilk asırlardan sonra gelenler arasında da yaygındı. Onların hadis öğretmek üzere 15 yaşından küçük çocukları talebe yaptıklarını zannetmiyorum. Bundan dolayı yazarın altmış yaşın üzerinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Ya’kûb b. Şeybe: “Onun ileri bir yaşı olmadı,” demektedir. Bu ifadeden daha öte bir delil bulanmamaktadır.

Yetişmesine gelince, bu konuda da hiç kimse hiçbir şeyden bahsetmemektedir. Ancak biz, kendilerinden rivayet ettiği şeyhlerinin (hocalarının) çokluğundan anlıyoruz ki –işî uza-tacağı için bu hocaların hepsini anlatmayacağız– Yahyâ, tam İslami bir atmosfer içerisinde yetişmiştir.

Yahyâ takva ve vera sahibi olmakla birlikte Resulullah’ın hadisini rivayette vüsat ve Allah’ın dinini öğreten fıkhîta me-leke sahibi olduğu için ahkâm istinbat ederdi. Bu sebeple o, yol gösteren bayraklardan biri olmuştur. Aynı zamanda kendi parlak asrında rivayet ilminin kendileriyle son bulduğu üç ki-şiden birisidir. Onun babasına yetişemediğini biliyoruz. Sanki ergenlik çağına gelmeden babası vefat ettiği için hayatını ka-zanmayla karşı karşıya kalmıştır.

Hocaları

Yahyâ b. Âdem’in kendi kıraat imamlarından biri olan Hamza b. Habîb ez-Zeyyât’tan (80-158/699-774 veya 156 /772) yaptığı rivayetlerden tahmin ediyoruz ki bu onun ilk üstatlarından birisi olup Kur’an-ı Kerim’i ondan öğrendi ve kıraat ilmini ondan aldı.

Yahyâ b. Âdem’in çok hocası vardı. Hocalarının çoğunun vefat tarihlerini bilmiyoruz. Hocaların bir kısmı hakkında ise *Harâc*’da adı geçen isimlerinden başka hiçbir şey bilmiyoruz. Müttekaddimûn –Allah kendilerinden razı olsun– üstatların

eserleri basılmış olsaydı, onlardan çok ilim ve büyük faydalar elde etmiş olacaktık.

Yahyâ b. Âdem, hocalarının arasında diğerlerinden daha çok Hasan b. Sâlih b. Hayy'e bağlıydı. Hatta onu arkadaşlarından biri olarak kabul ederdi. Bu sebeple İbn Hazm *İhkâm*'ında (V. 100) Hasan b. Sâlih'i onun arkadaşları arasında saymıştır. *Harâc*'ı okuyan bir kimse için bu açıkça görülür. Yahyâ'nın da mütekaddimûn hadisçilerin âdeti üzere yaşça kendisine yakın olan üstatlarından, kendisine akran sayılabilecek kadar yakın olan bazı kimselerden rivayet ettiği anlaşılır. Çünkü kendi akran ve emsallerinden ve hatta kendilerinden yaşça küçük olanlardan bile ilim öğrenmek onlara ağır gelmezdi. Bundan dolayı Yahyâ b. Âdem'i bazen bir adamdan ve aynı zamanda onun oğlundan da rivayet ettiğini görürüz.

Yahyâ meşhur büyük imamlardan pek çoğuna yetişmiştir. Ancak onlardan herhangi bir rivayeti bulunmamaktadır. Fakat bazı âlimler arada vasita kullanarak kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Mesela kendisinden rivayet eden bazı şahsiyetler şunlardır:

Harîz b. Osmân er-Rahbî (80-163/699-780)

İmam Abdurrahmân b. Amr el-Evzâî (88-159/699-775)

Hayve b. Şüreyh (158/774)

İbn Ebî Zî'b Muhammed b. Abdurrahmân (80-159/699-775)

Kadı Ebû Yûsuf (112-182/730-798)

İmam Mâlik b. Enes (93-179 / 711-795)

Abdullah b. İdrîs (bkz. paragraf no: 107, 353), İbn Ebî Zâide ve İbn Mübârek (bkz. paragraf no: 598) yoluyla da ondan rivayet edilmiştir. Büyük İmam hafız Şu'be b. Haccâc da ondan rivayet etmiştir (?-160/?-776). İbn Ebî Zâide ve Abdüsselâm b. Harb ve İbn Mübârek yoluyla da rivayet edilmiştir (bkz. paragraf no: 82, 88, 427).

Çağdaşları

Yahyâ b. Âdem, muhtemelen 140/757 seneleri civarında, doğduğunu kabul edebiliriz. Yahyâ'nın yaşadığı çağda şu Abbasi halifeleri iş başına gelmişti:

Ebû Ca'fer el-Mansûr [Abdullah b. Muhammed] 136-158/753-774

el-Mehdî (Muhammed b. Abdullah) 158-169/774-785.

el-Hâdî (Mûsâ b. Muhammed) 169-170/785-786

er-Reşîd (Hârûn b. Muhammed) 170-193/786-808

el-Emîn (Muhammed b. Hârûn) 193-199/808-815

Me'mûn (Abdullah b. Hârûn) 199-218/815-833

Burada adını saydığımız bu halifeler zamanında Yahyâ'nın gerek yargı gerekse siyasi veya idari bir konuda devlet işleriyle ilgili bir görev üstlendiği görülmemektedir. O, bütün hayatını ilim öğrenip öğretmekle geçirmiştir. İki kardeş olan Halife Emîn ile Halife Me'mûn arasında geçen fitne zamanında Yahyâ olgunluk çağını yaşamaktaydı. Çağdaşları onu faziletli bir kişi olarak bilirdi. Bu sebeple de ondan ilim alanların sayısı pek çoktur. Böyle olmasına rağmen az veya çok Yahyâ b. Âdem'in adının bu fitneye karıştığını hiç duyulmamıştır. Halife Me'mûn'un 212/827 yılında âlimler arasında ortaya çıkardığı Kur'an'ın mahluk olup olmasıyla ilgili olay zamanına Yahyâ ulaşamadı.

Yahyâ'nın kendi zamanında yaşayan akranları, çağdaşı olan âlim, muhaddis ve imamların adedi sayılamayacak kadar çoktur. Bunlar Hafız Zehebî'nin taksimine göre yedinci tabakayı meydana getirirler. Zehebî der ki: "Nebevi ilmi hıfzedelerin yedinci tabakası sayıca pek çoktur. Ancak ben bunlardan sadece bayraklaşanları ele alıyorum ki bunların sayısı da 100 kadardır" (I. 301). Bu âlimlerin en meşhurlarından bazıları'nın isimlerini verelim. Büyük âlim İmam Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi (150-204/767-819), İmam Abdurrahmân b. Mehdî (135-198/752-813), Mısır fakihî İbnü'l-Kâsım (123-191/740-806), *Müsned* (Haydarabad'da basıldı) sahibi Hafız Ebû

Dâvûd et-Tayâlisî (132-204/749-819), *et-Tabakât* müellifi İbn Sa'd'ın hocası, *el-Meğazî* yazarı Muhammed b. Ömer el-Vâkidî (130-207/747-822), *Kitâbü'l-Esnâm* yazarı Hişâm b. Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî el-Ahbârî (?-204/?-816), yazarın öğrencilik arkadaşı ve hocasının oğlu Vehb b. Cerîr b. Hâzim (?-206/?-821).

Hakkındaki Sözler

İbn Sa'd: "*Yahyâ b. Âdem sika (güvenilir),*" demiştir. Yahyâ b. Maîn ile Nesâî de onu sika kabul etmişlerdir. Sünen sahibi Ebû Dâvûd: "*Yahyâ b. Âdem, insanlar arasında tekti,*" dedi. Ebû Hâtîm: "*Güvenilir bir fıkıhçıydı,*" dedi.

Ya'kûb b. Şeybe dedi ki: "*Yahyâ b. Âdem sikadır, çok hadis rivayet etti, fakihtir, onun çok ilerlemiş bir yaşlılık hâli olmadı.*" Ali b. el-Medîni'nin onun hakkında şöyle dediğini duydum: "*Allah, Yahyâ b. Âdem'e rahmet etsin, o çok büyük âlimdi,*" dedi ve onu övmeye başladı. Ubeyd b. Yaîş'in şöyle dediğini işittim: «Ebû Üsâme dedi ki: "*Yahyâ b. Âdem'i gördükçe mutlaka Şa'bî'yi hatırlardım. Yani Yahyâ b. Âdem ilmi kendisinde toplamış bir kimseydi.*"

İclî der ki: "*Yahyâ sika, güvenilirirdi, ilmi kendisinde toplamıştı, akıllı olup hadiste derinleşti.*" İbn Hibbân: "*Yahyâ güvenilir âlimler arasında olup sağlam bir fıkıh bilginiydi,*" dedi.

Ali b. el-Medîni der ki: "*Dikkat edip baktığım zaman bütün isnadın altı kişi arasında, yani güvenilir altı büyük âlim arasında dönüp dolaştığını gördüm. Medineliler için İbn Şihâb, Mekkeliler için Amr b. Dinâr, Basralılar için Katâde ve Yahyâ b. Ebî Kesîr, Kûfeliler için Ebû İshâk ve A'meş. Daha sonra bu üstatların ilmi, kitap yazan âlimlere intikal etti. Mesela Medine'de Mâlik ve İbn İshâk; Mekke'de İbn Cüreyc ve İbn Uyeyne, Basra'da Saîd b. Ebî Arûbe, Hammâd b. Seleme, Ebû Avâne, Şu'be ve Ma'mer. Bunlar adı geçen altı âlimden ilim almışlardır. Kûfe'de Süfyan es-Sevrî, Şam'da Evzâî ve Vâsıt (Irak)'ta Huşeym.⁷ Sonra bu on iki âlimin ilmi şu âlimlere intikal etti: Yahyâ el-Kettân, Yahyâ b.*

7 Zehebî der ki: Hammâd b. Zeyd'i unutuldu.

Zekerıyyâ b. Ebî Zâide ve Vekî'. Daha sonra bu üç âlimin ilmi şu üç âlime intikal etmiştir: İbn Mübârek, Abdurrahmân b. Mehdî ve Yahyâ b. Âdem."

Talebeleri

Yahyâ b. Âdem'in bütün üstatlarını sayıp bir bir isimlerini anmak ne kadar zor ise ona talebe olan ve ondan hadis öğrenip rivayet edenlerin hepsini teker teker anlatmak da o kadar zordur. Yahyâ b. Âdem'in çağı Halife Me'mûn zamanı olup bu asır ilmin araştırıldığı, yazılıp çizildiği ve korunup muhafaza edildiği, büyük imam ve hafızlardan sünneti alıp öğrenmeye ^[55] hırsla yapıldığı bir dönemdir. Burada meşhur altı hadis kitabında geçen, Yahyâ b. Âdem'e ulaşmış ve ondan rivayet etmiş olan kimseleri anmak istiyoruz:

1. Ahmed b. Ebî Recâ Abdullah el-Herevî (öl. 232/846)
2. Ahmed b. Süleymân er-Rahâvî el-Hâfız (öl. 261/875)
3. Ahmed b. Ömer el-Vâkıdî el-Vekî' Vekî'in talebesi (öl. 235/849)
4. İmam Ahmed b. Muhammed Hanbel (164-241/780-855)
5. İshâk b. İbrâhîm b. Nasr el-Buhârî (öl. 242/856)
6. İmam İshâk b. Raheveyh el-Hafız (166-238/782-852)
7. Bişr b. Hâlid el-Askerî (öl. 255/869)
8. el-Hasen b. Ali b. Affân el-Âmirî (öl. 270/883)
9. el-Hasen b. Ali el-Hilâl el-Hâfız (öl. 242/856)
10. el-Huseyin b. Ali b. el-Esved el-İcdî (254/868)
11. Hafs b. Ömer el-Mihrakânî Ebû Hâtem er-Râzî ve Ebû Zür'a'nın hocası.
12. Süfyân b. Vekî' b. el-Cerrâh (öl. 254/868)
13. Abbâs b. el-Hüseyn el-Kantarî (öl. 240/854)
14. Ebû Bekr b. Abdullah b. Ebî Şeybe (öl. 235/849)
15. Abdullah b. Muhammed el-Müsnedî (öl. 229/844)

16. Abdüla'lâ b. Vâsıl el-Esedî (öl. 247/861)
17. Abdurrahmân b. Sâlih el-Ezdî (öl. 235/849)
18. Abd b. Hamîd (öl. 249/863)
19. Abede b. Abdullah el-Huzâî es-Saffâr (öl. 258/872)
20. Ubeyd b. Yaîş el-Mahâmîlî (öl. 229/844)
21. Osmân b. Ebî Şeybe (156-239/773-853)
22. İsmet b. el-Fadl en-Nîsâbûrî (öl. 250/864)
23. Ali b. Abdullah b. el-Medînî (161-234/778-848)
24. Ali b. Muhammed et-Tanâfisî (öl. 233/847)
25. Muhammed b. İsmâîl Ebû Bekr b. Uleyye (öl. 264/878)
26. Muhammed b. Râfî' en-Nîsâbûrî ez-Zâhid (öl. 245/859)
27. Muhammed b. Abdullah b. el-Mübârek el-Mahremî (öl. 255/869)
28. Ebû Kerîb Muhammed b. el-A'lâ el-Hemedânî (161-248/778-862)
29. Muhammed b. Ömer b. el-Velîd el-Kindî (öl. 256/870)
30. Muhammed b. el-Velîd b. Ebi'l-Velîd el-Fahhâm (öl. 252/866)
31. Mahmûd b. Gıylân el-Mervezî (öl. 239/853)
32. Mûsâ b. Hizâm el-Fakîh (öl. 251/865)
33. Mûsâ b. Abdurrahmân el-Mesrûkî (öl. 258/ 872)
34. Hârûn b. Abdullah el-Hammâl el-Hâfız (171-243/787-857)
35. Vâsıl b. Abdüla'lâ b. Hilâl el-Esedî (öl. 244/858)
36. Cerh ve ta'dil imamı Yahyâ b. Maîn (158-233/769-847)

Eseri

Herhangi bir kimsenin Yahyâ b. Âdem'in mukallit olduğunu iddia ettiğini bilmiyoruz. Çünkü o çağın, ne âlimleri, ne hadis hafızları ne de rey (görüş ve mezhep) imamları, kendileri için taklide razı olurlardı. Onlardan her biri Kur'an ve sünne-

ti anlama hususunda sarf ettikleri cehd ve gayretin ulaştığı seviyeye göre fetva verirlerdi. Diğer taraftan biz bu âlimlerin ayrı görüş ve farklı mezheplere mensup üstatlardan ilim öğrendiklerini biliyoruz. Bu anlayıştan dolayı Yahyâ'nın, Hasan b. Sâlih'in arkadaşlarından olduğu hâlde, Ebû Hanîfe'den rivayet eden Muhammed b. el-Hasan'dan rivayet ettiğini görüyoruz.⁸ Hâlbuki Hasan b. Sâlih, Ebû Hanîfe'ye kırıktı. Abdullah b. Dâvûd el-Harîbî (121-213/738-828) dedi ki: *"Ben Kûfe Mes-cidinde imamlık yapıyordum; bu sebeple Ebû Hanîfe'yi övdüm. Bunun üzerine Hasan benim elimden tuttu ve beni imamlıktan uzaklaştırdı."* Bu bilgi *et-Tehzîb*'de bulunuyor.

Yahyâ b. Âdem'in *Harâc*'dan başka telifi bilinmemektedir. Ancak, bundan başka kitaplar da yazdığı düşünülmektedir. Nevevî bu konuda şöyle der: "Yahyâ b. Âdem eli kalem tutan âlimlerden biriydi." Zehebî *Tezkîre*'de Yahyâ'yı "eserler sahibi" olarak tavsif etmektedir. Ancak *Harâc*'dan başkasını zikretmemektedir. Muhtemeldir ki; Zehebî onun başka kitaplarını görmüş ve duymuştur.

Vefatı

Yahyâ b. Âdem, Me'mûn'un hilafeti zamanında 203/811 Rebiülevvel ayının ortasında Femi's-Sılh'ta vefat etmiştir. Namazını Me'mûn'un veziri ve akrabası olan Hasan b. Sehl kıldırmıştır. Femi's-Sılh Dicle kıyısında Vâsıt'ın (Irak'ta bir yer) 30 km kadar yukarısında bir kasabadır.

Yahyâ b. Âdem'in hayatı hakkında bilgiler bunlardan ibarettir. Müslümanlara ve sünnet-i seniye hizmetkârlarına faydalı olacak bilgileri yazmamda Allah'ın beni muvaffak kılmasını niyaz ediyorum. O, duaları işiten ve kabul edendir.

Ahmed Muhammed Şâkir
16 Şevval 1347/1928

Kitâbü'l-Harâc

BİRİNCİ BÖLÜM

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

[58]

Üstat Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Ali b. Ahmed b. el-Büsrî –Allah ona başarı ihsan eylesin– bize, Ebû Muhammed Abdullah b. Yahyâ b. Abdülcebbâr es-Sükkerî (416/1019 Muharrem ayında) Ebû Ali İsmâîl b. Muhammed b. İsmâîl es-Saffâr (okuyarak) ve Ebû Muhammed el-Hasen b. Ali b. Affân el-Kûfî yoluyla Yahyâ b. Âdem b. Süleymân el-Kureşî'nin şöyle dediğini haber verdi:

Ganimet ve Fey

1. Hasan b. Sâlih bize, Müslümanların savaşta galip gelip zorla elde ettikleri mala ganimet; barış ve anlaşmayla elde edilen mala fey denildiğini ve feyin, cizye ve haraç çeşidinden bir mal olduğunu bildirdi.

2. Hasan b. Sâlih der ki: Savaş yapılmadan sahiplerinin bırakıp kaçtığı ve Müslümanların da at ve develeriyle bir müdahalede bulunmadığı mallar, Resulullah (sav.) içindir ve böyle malları Resulullah dilediği yere harcar.

3. Yahyâ der ki: Hasan'a Müslümanların yaya olarak galip gelinceye kadar savaşmalarını (ve kazandıkları takdirde elde edilen ganimetlerin kimin olduğunu) sordum. O, bu durumda malların Müslümanların olacağını söyledi.

4. Hasan dedi ki: Ganimetlerin beşte biri Allah'a aittir. Allah bu beşte bir hisseyi şu kimselere geri vermiştir: *"Bu hisse Peygamber'in, yakınlarının, yetimlerin, yoksulların ve yolcularındır,"*¹ başkalarına verilmez. Bu hisseyi kullanma yetkisi başkana ait olup o adaleti araştırıp kendi görüşüyle içtihat ettikten sonra, bu sınıflardan mevcut olan hak sahipleri arasında paylaştırır. Ancak bu konuda lider kendi isteği ve keyfine göre hareket edemez. Ganimetin diğer geri kalan beşte dördü de sa- [59] vaşa katılan Müslüman askerler arasında eşit olarak dağıtılır.

5. Bazıları sadece ata hisse verileceğini, [diğer bazıları ise] insana karşı atın üstün tutulamayacağını; [bu sebeple] at için

bir hisse, insan için de bir hisse verileceğini söyledi. Bizim arkadaşlarımız ise at için iki hisse, sahibi için ise bir hisse verilir, dediler. Buna göre kimin yanında bir at varsa atı için iki hisse, kendisi için ise bir hisse ayrılır.

6. Yanında iki at bulunan kimse için ise ihtilaf edildi. Bazıları yalnız [tek] bir ata hisse verilir derken, diğerleri ise iki at için dört hisse ayrılacağını ileri sürdüler. İki kiden fazla olan atlar için ise hiçbir hisse verilmez. Ayrıca deve, katır ve eşek gibi hayvanlar için de yine bir şey verilmez.

7. Katanalar² hakkında ihtilaf edildi. Bazıları katanayı at cinsinden kabul etti. Bu sebeple bu at için bir hisse verilir derken, bazıları da katana için hiçbir şey verilmez, dediler.

8. Ganimet hak eden askerlerin, ganimet taksim edilinceye kadar kendi hissesini satması ve köleyi azat etmesi caiz değildir. Ganimet deyince de toprak müstesna, ister az olsun ister çok, hatta bir iğne bile olsa askerlerin elde ettikleri şeylerin tümüne birden verilen addır.³

9. Çünkü topraklar [devlet] başkanın reyine bırakılmıştır. Başkan fethedilen toprağı beşe taksim edip beşte dördünü galip askerler arasında dağıtmak isterse bunu yapabilir. Bu toprağı, bütün Müslümanlara kalmak üzere, fey olarak, olduğu gibi ebediyen bırakmak isterse bunu da yapabilir. Ancak bu konuda istişare yapıp kendi reyile içtihat ettikten sonra [60] bunu yapabilir. Çünkü Resulullah (sav.) fethedilen topraklardan bir kısmını taksim etmekle beraber, bir kısmını vakıf yaparak [savaşanlara] taksim etmemiştir.

10. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve İbn Mübârek yoluyla Ebû Süfyân'ın şöyle dediğini haber verdi: lider dilerse toprağı

2 Katana, Macar dilinden gelen bir kelime olup iri cins atlar için kullanılır. (Çev.)

3 Kadı İmam Ebû Temmâm ez-Zeynebî'nin (ra.) nüshasında (bu eski bir nüsha olup es-Saffâr'dan naklederek yazmıştır) şöyle denilmektedir: "Ganimette hazır bulunan askerlerden hiçbirisinin, ganimet taksim edilinceye kadar, kendi hissesini satması ve kölesini azat etmesi caiz değildir. Çünkü ganimet henüz bir bütündür."

beşe böler ve beşte dördünü taksim eder. Dilerse onu Ömer b. el-Hattâb'ın Sevâd toprağında yaptığı gibi fey toprağı yapar.

11. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Vekî' yoluyla Süfyân b. Saîd'in şöyle dediğini işittiğini haber verdi: Ganimet Müslümanların savaşıarak elde ettikleri mallardır. Bunun beşte biri Allah'ın isimlerini saydığı kimselerin hakkı, beşte dördü ise savaşa katılanların hakkıdır. Fey ise Müslümanların savaşmadan antlaşmayla elde ettikleri mallardır. Feyde beşte bir yoktur. Onun tamamı, Allah ve Resulü'nün isimlerini saydığı kimseler içindir.

12. Bazı hukukçular [savaşla fethedilen] toprak beşe bölünmez, dedi. Çünkü toprak fey cinsinden olup ganimet değildir. Ganimet vakfedilmez. [Bazı hukukçular ise] toprağı lider dilerse vakfeder, dilerse feyi taksim ettiği gibi onu da taksim eder [dediler]. Ancak, feyde beşte bir yoktur. Çünkü Cenabı Hakk'ın Kur'an'da buyurduğu gibi fey bütün Müslümanların ortak malıdır: *«Allah'ın o fethedilen kasabalar halkından elçisine ayırdığı fey, "fakir Muhacirler içindir" dendikten sonra, "Daha önce Medine'yi yurt edinmiş ve imanı gönüllerine yerleştirmiş olan kimselere" buyruldu. Daha sonra Allah, "Onlardan sonra gelenler"»⁴* diye buyurmaktadır ki bu suretle Müslümanlardan fey mallarına katılmamış hiçbir kimse kalmaz. Lider beşe taksim ederse toprak ganimet olur; böylece onun beşte dördünü savaşta hazır bulunanlar arasında bölüştürür.

13. Hicret etmiş Müslümanlar hakkında Peygamber'den şu prensip gelmiştir: Hicret etmiş Müslümanların fey ve ganimette, [savaşı] Müslümanlarla birlikte cihat etmedikçe hiçbir hakları yoktur. Bu sebeple Müslümanların yanında cihat etmeyen, fakir olmayan, ticaretle meşgul olan veya başka bir iş yapan kimsenin ganimet ve feyde bir hissesi yoktur. Ancak muhtaç duruma düşerse o zaman ihtiyaç sahipleriyle beraber hisseye dâhil olurlar.

14. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Saîd, Alkame b. Mersed, Süleymân b. Büreyde ve onun babası yoluyla rivayet

[61]

ediyor ki: Resulullah (sav.) Muhacir Müslümanlar hakkında şöyle buyurdu: Müslümanlarla birlikte cihat etmedikçe bunların ganimet ve feyde hiçbir hakları yoktur.⁵

15. Yahyâ, Ömer b. el-Hattâb'ın; "Sağ ellerinizin sahip olduğu kimseler (köleler) müstesna, bütün Müslümanların bu feyde hakkı vardır," dediğini haber verdi.⁶

16. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Osmân b. Miksem el-Berrî' ve Amr b. Ubeyd yoluyla Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Fey ile ganimet sağlam bir hükme dayanır; hiçbir şey onları neshetmemiştir.

17. Yahyâ der ki: Şerîk b. Abdullah'ın; "Haraç arazisi, Müslümanlara haraç vergisi ödenmek üzere, antlaşma yapılmış olan topraklardır," dediğini dinledim. Şerîk'e: "Öyleyse Kûfe'nin hurmalıklarının durumu nedir?" diye sorduğumda: "Bu topraklar zorla alınmıştır, o sebeple fey sayılır. Fakat halk bu topraklarda bırakılmış ve kendilerine haraç sayılmayan bir vergi konulmuştur," dedi.

5 Bu uzun bir hadisten alınmış bir özetdir. Hadis şöyle başlar: "Resulullah bir orduya veya birliğe komutan tayin ettiği zaman onu özellikle Allah'tan ittika etmesini tavsiye ederdi." Bu hadisi Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde Vekî' ve Süfyân yoluyla rivayet eder. Müslim ise *Sahih*'inde (V. 352, Cihâd, 2) Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, Vekî' ve Süfyân yoluyla rivayet eder. Ayrıca Müslim İshâk b. İbrâhîm ve bu kitabın yazarı Yahyâ b. Âdem yoluyla Süfyân'ın bu hadisi dikte ettirip yazdığını haber verir (II. 46). Bu hadisi Tirmizî ile İbn Mâce de rivayet etmişlerdir.

6 Ebû Dâvûd, Hz. Ömer'den nakledilen bu hadisi *Sünen*'inde (III. 102), Zührî ve Ömer yoluyla rivayet eder. Zührî, Ömer'den dinlememiş olduğu için bu hadis munkatıdır. İslam hukuku köle konusuna apayrı bir statü getirmiş, kişiliği elinden alınmış kimselere âdeti şahsiyet tanımıştır. Bu sebeple İslam toplumunda köleler esirlerden ibaret olup sadece *mülk* (insanları yönetme) ve *milk* (malları yönetme) hak ve vazifeleri yoktur. Bunun dışında bütün medeni haklara sahiptirler. Irak fethedildiği zaman Sevâd halkına uygulanan muamele konusunda bilgi veren Ebû Ubeyd şunları söylemektedir: Bunlar esir alınmamışlarsa hâliyle hürdürler. Şayet esir edilip sonra devlet başkanı kendilerine ihsanda bulunmuş ve taksim etmemişse, Hayber halkı gibi hürriyetlerine kavuşmuş olurlar. Buna göre şahitlik, evlenme ve miras gibi bütün medeni muamelelerinde hürdürler. Bkz. *Kitâbü'l-Emval*, Mektebetü'l-Külliyyeti'l-Ezher, Kahire 1388/1968, s. 206, No: 378. (Çev.)

7 Bu Osmân zayıf bir ravidir. Bu ravinin biyografisi için bkz. *Lisânü'l-Mizân*.

18. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Ziyâd b. Abdullah b. Tufeyl yoluyla Muhammed b. İshâk'ın şöyle dediğini haber verdi: İbn Şihâb'a Hayber'in durumunu sordum. Bu konuda bize gelen, Resulullah'ın (sav.) savaş yaptıktan sonra Hayber'i zorla fetrettiği haberiştir, dedi. Hayber, Allah'ın, elçisine verdiği fey arazilerinden biridir. Bu sebeple Resulullah (sav.) onu beş kısma ayırıp Müslümanlar arasında taksim etti. Hayber halkından bazıları kıtlık yüzünden yurtlarını terk etmeye kalkınca, Resulullah (sav.) onları Hayber topraklarını işlemeye çağırdı.

19. İsmâîl bize Hasan ve Yahyâ yoluyla Hasan b. Sâlih'in ^[62] şöyle dediğini haber verdi: Bizim sevâd (yani hurmalık arazileri) hakkında; dağın beri yakasında olan arazilerin fey olduğunu, dağın öbür yakasındaki toprakların ise barışla alınan araziler olduğunu işitirdik. Hasan der ki: Bu antlaşmalı yerlere sahip olanların görevi anlaştıkları vergiyi vermektir. Böylece bu kimseler, topraklarıyla baş başa serbest bırakılırlar. Bu mükellefler anlaştıkları meblağı Müslümanlara verdikleri müddetçe, bu topraklar üzerine başka bir vergi konmaz.

20. Yahyâ, onlar bu vergiyi vermekten aciz kalırlarsa ne olacak diye Hasan'a sorduğumda o şöyle cevap verdi der: O zaman verginin miktarı düşürülür. Fakat daha fazla vergi verme güçleri olsa bile, onların vergileri artırılmaz. Eğer bunlar kendi aralarında bir meseleden dolayı birbirlerine zulmederlerse Müslümanların başkanı [onları] adalete sevk eder ve mal ve arazilerinde güç yetirebilecekleri bir vergi miktarıyla onların hepsini sorumlu tutar. Bunlardan birisi öldüğü veya Müslüman olduğu takdirde başkan bunların vergilerini kaldırmaz. Güçleri yettiği ve ödeme ihtimaline sahip oldukları müddetçe verginin hepsi diğer geri kalanlardan alınır.

21. Yahyâ, bir hadisten Ülleys halkından iki kişinin Müslüman olduklarını öğrendik, dedi.⁸ Ülleys halkı antlaşmalı (vergiye tâbi) oldukları için Hz. Ömer, o iki kişinin bütün haraçlarını ve cizye vergilerini kaldırdı.

8 Yâkût'un dediğine göre; Ülleys, Müslümanlarla İranlılar arasında, çöl tarafından, Irak topraklarında ilk defa meydana gelen savaşın cereyan ettiği yerdir ki burası Enbâr'da bir köyün adıdır.

22. Yahyâ, Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Sulh yapılmış halktan kim Müslüman olursa onun kendisi ve toprağı üzerindeki haraç vergisi kaldırılır. Toprağı öşür arazisi olur. Ancak kendileriyle sulh yapılmış halktan olmaları sebebiyle kişi başına cizye, arazilerine de haraç konulması hususunda antlaşma [63] yapılır. Buna göre bunlardan kim Müslüman olursa cizye kalkar. Ama arazisindeki haraç vergisi ise olduğu gibi kalır.

23. Yahyâ, Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Biz bu sevâd topraklarının Nabatlıların elinde olduğunu işittik. Zaten bunlar İranlılara mağlup oldukları için onlara haraç vergisini vermekteydiler. Müslümanlar, Farslılara galip gelince Sevâd'ı, kendileriyle savaşan Nabatlılara ve çiftçilere olduğu gibi bıraktılar. Kişi başına cizye vergisi ve halkın elinde bulunan toprakları ölçerek ona göre haraç vergisi koydular. Hiç kimsenin malı olmayan toprakları da safî (savaşta elde edilen ganimetten kendisine ayırdığı ganimet malı) olarak başkana tahsis ettiler.

24. Yahyâ, toprağın sahibi Müslüman olduğu zaman, bunun öşür arazisi olup haraç vergisi konulmadığı hakkındaki Hasan'ın delilinin Hz. Ömer'in şu sözü olduğunu söyledi: Bir adam Hz. Ömer'e gelir, Müslüman oldum, toprağımdan haraç vergisini kaldır, der. Hz. Ömer de senin arazin savaşla alınmış bir yerdir, diye cevap verir. Burası antlaşmayla ele geçirilmiş bir toprak değildir. Sahibi toprağını ister işlesin, ister işlemesin, ekilip dikilebilen ve gerektiğinde sulanabilen arazi sahiplerinden herkese Hz. Ömer haraç vergisi koymuştur. Hasan der ki: Ancak bir mazeret sebebiyle toprağı işleyememişse o takdirde bunun haraç vergisi hafifletilir ve gücünün dışında bir şeyle mükellef tutulmaz.⁹

25. Hasan zimmîlerin haraç arazileri hakkında şöyle dedi: Bu zimmîlerden İslamiyet'i kabul edenler, artık hür Müslümandırlar. Adam başına alınan cizye bunlardan kaldırılır. Toprak hususunda ise onlar serbesttirler; isterlerse bu topraklar üzerinde kalır ve daha önce verdikleri vergiyi aynen

9 Burada Arapça metinde olumsuzluk ifade eden "la" harfi bulunmakta, hâlbuki burada ancak anlamındaki "illâ" istisna edatının kullanılması daha doğrudur. (Çev.)

ödemeye devam ederler, isterlerse bu toprakları başkana bırakırlar. Başkan da bu yerleri alır ve bunları, daha önce İranlıların elinde olup şimdi kendisinin eline geçen topraklarla birlikte Müslümanlar için değerlendirir.

26. Bu [toprak sahiplerinden] savaşta kim öldürülür ve kim de arazisini bırakıp kaçarsa bu iki toprağı ekip biçecek bir kimse de yoksa [sahipsiz kalmış] böyle topraklar üzerine haraç vergisi konulmaz. Hasan der ki: Bu toprakların mülkiyeti Müslümanlara kalır. Ne yapılacağı hususunda başkan karar verir. O dilerse işleyecek birisine verir, elde edilen ürünün bir kısmını Müslümanların hazinesine bırakır, geri kalanı kendisi alır. Başkan dilerse ücretle işçi tutarak hazine yardımıyla bu yeri işletir, böylece elde edilen fazla ürün Müslümanların olur; dilerse bu yeri, muhtaç olmayan Müslüman kimselerden birisine ikta eder.

27. Yahyâ, Hasan b. Sâlih'in haraç arazisinin satılmasını mekruh gördüğünü bildirdi. O, Hîre halkı ve benzerlerinde olduğu gibi, sulh ile alınan arazilerin satılmasında ise bir beis görmezdi.

28. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Hasan b. Sâlih yoluyla İbn Ebî Leylâ'nın şöyle dediğini haber verdi: Ömer b. el-Hattâb, bunlara arazilerini geri verdi. Yerlerini kendilerine bırakarak haraç üzerinde antlaşma yaptı. Ayrıca Hz. Ömer bu arazilerin satılmasında bir sakınca görmezdi.

29. Yahyâ, Hasan'ın, Ömer b. el-Hattâb'ın kendilerine cizye vergisi koyduğu haraç vergisine tâbi halk hakkında şöyle dediğini haber verdi: Bunlardan kişi başına kırk sekiz, yirmi dört veya on iki dirhem vergi alınırdı. Ravi onlara bundan daha fazla cizye vergisi konulmadığını söyledi. Bunu dahi veremeyecek durumda olanların vergileri düşürülürdü. Arazilere gelince, bunlar üzerinde Hz. Ömer'in koyduğu haraç vergisi vardı: Her cerîb üzerinden bir kafız bir dirhem alınırdı.¹⁰ Yaş ve kuru hurma, yaş üzüm ve (diğer) ağaçlar (ve meyveler)

10 Kafız, eskiden kullanılmış, miktarı yer yer değişen bir ölçek (18 kg kadar). Dört kafız, bir cerîb eder. Cerîb tarla manasına da gelir. Buna göre 75 kg civarında mahsul veren yere bu ad verilmiş olabilir. (Çev.)

üzerinden Hz. Ömer'in koyduğu kadar vergi alınırdı. Bu yerlerin fazla ürün verme ihtimali olursa bunların vergileri artırılmaz, ama maktu vergiyi vermekten aciz kalırlarsa vergileri hafifletilir. Hz. Ömer'in dediği gibi hiç kimse gücünün üstünde bir şeyle mükellef tutulmazdı.

30. Yahyâ, Hasan'ın, Hz. Ali'nin Kûfe'ye geldiği zaman Hz. Ömer'in yaptığı şeylere muhalefet edip başka türlü şeyler yaptığını görmedik dediğini haber verdi.

31. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, İsmâîl b. Ebî Hâlid ve Şa'bî yoluyla Hz. Ali'nin Necdân halkına ulaştığı zaman şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer işin ehlidir. (Kamu görevinde ne yapacağını bilir ve doğru dürüst hareket eder). O nedenle Hz. Ömer'in yaptığı bir şeyi hiçbir surette değiştirmem.

[65] 32. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Muâviye, Haccâc, ona haber veren Şa'bî yoluyla Hz. Ali'nin Kûfe'ye ayak bastığı zaman şöyle dediğini bildirdi: Ben, Hz. Ömer'in bağladığı bir düğümü çözecek değilim.

33. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Şerîk yoluyla Zübeyd'in¹¹ şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ali, düşünce ve davranışlarında Hz. Ömer'e benziyordu.

34. Yahyâ, Hasan b. Sâlih'in, haraç arazisini satın alan bir Müslümanın bu davranışını kerih görerek "Bir Müslüman bunu yapıyorsa onun bu yerden alınan haraç vergisini vermesi, ayrıca meyvesinden ve ekininden öşür veya yarı öşür (onda bir veya yirmide bir vergi) vermesi gerekir," dediğini haber verdi. Hasan b. Sâlih ayrıca Ömer b. Abdülazîz'den, "Haraç, toprağın vergisidir; onda bir veya yirmide bir vergi Müslümanlar üzerine farz kılınmış bir zekâttır," rivayetini nakletmektedir.

35. Yahyâ: "Benî Tağlib'den iki Hristiyanın bir haraç arazisini satın aldıklarında, bunların üzerine haraç vergisi konulup bundan başka bir verginin konulmaması, bize göre doğru

11 Zübeyd adındaki bu şahıs, İbnü'l-Hâris el-Yâmî'dir. el-Eyâmî de denir. Hadiste güvenilirliği sabit olmuştur. Şiiliğe eğilimi olan bir şahıstır. Bu sözü muttasıl değildir. Çünkü Zübeyd, Hz. Ali'ye yetişmemiştir. 123/740 senesinde vefat etmiştir.

ve güzel bir davranıştır,” dedi. Nitekim Hz. Ömer de, bir haraç arazisini aldığı zaman Utbe b. Ferkad’a aynı şeyi söylemiştir: “(Ey Utbe) daha önce bu araziden ne kadar vergi (haraç) veriliyordu ise sen de onu ver.” Yahyâ, biz İkrime’den “(Bir toprak üzerinde) öşürle haraç birleşmez,” dediğini dinledik, dedi.¹²

36. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Hasan yoluyla İbn Ebî Leylâ'nın şöyle dediğini haber verdi: Kendi yurtlarında oturan Benî Tağlib Hristiyanlarına bir görevli gönderilir ve vergileri artırılırdı (katlanırdı).

37. Hasan dedi: Zimmî halktan hiç kimseye deve, sığır,^[66] koyun ve keçi gibi hayvanlarından ve topraklarında yetişen sebze ve meyvelerinden dolayı vergi memuru gönderilmedi. Ancak Benî Tağlib Hristiyanlarıyla bu gibi malların hepsinden vergi alınmak üzere sözleşme yapıldığı için onlar bunun dışında kalır. Hasan'ın demek istediği şey şudur. Hasan, Benî Tağlib Hristiyanlarından alınan bu verginin, başkalarından alınan cizye mesabesinde olduğunu söyledi. Benî Tağlib'den alındığı gibi diğer zimmî halktan böyle kat kat vergi alınmazdı. Fakat tüccarların, ticaret mallarını âşirin (onda bir ticaret öşrünü alan vergi memurunun) yanından geçirdikleri zaman ödedikleri fazla vergi bunun dışında kalır.

38. İsmâîl bize Hasan ve Yahyâ yoluyla Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Benî Tağlib halkından Müslüman olanların toprakları (onda bir vergi alınan) öşür arazisi hâline dönüştürülmüştür. Çünkü bu topraklar artık haraç arazisi değildir.

39. Hasan, yanlarında bulunan ticaret mallarıyla âşire(-vergi alan) uğrayan zimmî halkın hepsinden vergi alınırdı, dedi. Bunlardan yılda yalnız bir defa vergi alınırdı. 200 dirhem kıymetinden daha az olan mallardan hiç vergi alınmazdı. Vergi (Müslümanlara göre) onlardan bir kat daha fazla alınırdı. Zimmîlerden yirmide bir (%5), Zımmi olmayan harbî adı verilen tüccarlardan Onda bir (%10) ticaret vergisi alınırdı. Yahyâ bize göre bu işin doğrusu şudur, der: Benî Tağlib'den alınan bütün vergiler, ehl-i ahd adı verilen halkın yaptığı ti-

12 Bkz. 168, 169 ve 612 nolu paragraflar.

caretten alınan vergiler ve ticaret yapmak için emanla (izin almak suretiyle) bizim topraklarımıza girmiş bulunan ehl-i harb kimselerden alınan vergiler, bunların hepsi fey vergisi gibi kabul edilir. Çünkü bu vergiler, antlaşma ile alınan vergiler olup zekât vergisi gibi değildir. Bunlar, haraç ve cizye kapsamında alınmış bir vergi olup Müslümanlar için fey geliri teşkil ederler.

40. Yahyâ, Hasan'ın haraç arazisini, ölçülüp biçilen ve üzerine belli bir haraç vergisi konulan toprak diye tarif ettiğini söyledi. Başkaları ise nehir sularının ulaşmadığı, buna rağmen mahsul kaldırılan yerler öşür arazisi; nehirlerin suladığı veya bu suların sevk edildiği topraklar ise haraç arazisidir, dediler.

41. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays, Muğallis, Mukâtil b. Hayyân, Ebû Miclez ve Ziyâd b. Hudayr yoluyla Hz. Ömer'in harp arazisi hakkında şöyle dediğini haber verdi: Ehl-i harb olan kimselerden memleketimizde altı ay ikamet edenlerden öşür (onda bir vergi) alınır; bir yıl ikamet edenlerden ise öşrûn yarısı (yirmide bir vergi) alınır.

42. Ebû Hanîfe, toprağa ırmakların suyu ulaşırsa o yer haraç arazisi olup öşür arazisi değildir, dedi. Yahyâ, Ebû Hanîfe'nin bu görüşü bana ulaştı, dedi.

[67] 43. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Abbâd b. el-Avvâm yoluyla Avfu'l-A'rabî'nin şöyle dediğini haber verdi: Ömer b. el-Hatâtâb'ın (ra.) Ebû Mûsâ'ya gönderdiği mektubu okudum. Hz. Ömer mektubunda Ebû Abdullah Dicle kenarında atlarını otlattığı bir araziye benden istemektedir. Eğer bu yer cizye arazisi değilse ve üzerinden cizye suyu da akmıyorsa bu yeri ona ver, diyordu.

44. Yahyâ, bazı hukukçuların Benî Tağlib arazisi hakkında şöyle dediğini bildirdi: Bu toprağı bir Müslüman satın alsa [dahi] onun üzerinde ebediyen değişmez, katlanmış (iki kat) öşür vergisi vardır. Öşür arazisinden elde edilen ürünlerden de böyle artırılmış vergi (sadaka) alınır. Yer sahibi Müslüman olursa veya Müslüman olan birisine satarsa yine de bu topraktan artırılmış öşür alınır.

45. Yahyâ, Hasan b. Sâlih'in şöyle dediğini haber verdi: Benî Tağlib halkından kim Müslüman olursa onun arazisi öşür arazisi olur. Çünkü onun arazisinden alınan vergi, haraç vergisi değildir. Onların üzerinde cizye vergisi de yoktur. Kendilerinden cizye kabul edilmeyen, İslam [olma] ya da savaştan birisini tercih etme durumunda olan Arapların toprakları öşür arazisidir. Resulullah (sav.), Arap topraklarından savaşla kazanılan bütün topraklara bunu uygulamış, onlar üzerine haraç vergisi koymamış ve böylece onlar öşür arazisi olmuşlardır.

46. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Fudayl b. İyâz ve Leys yoluyla Mücâhid'in şöyle dediğini haber verdi: Putperest halk İslam'a, Ehl-i kitap ise cizyeye karşı savaşır.

47. Yahyâ şöyle dedi: İslam'dan dönen halk, aynı Arap müşrikleri gibidir. Kendilerinden cizye kabul edilen Acem putperestlerin ya da Acem veya Arap olan Ehl-i kitabın elinde bulunan topraklar haraç arazisi olup kendilerinden cizye; arazilerinden ise haraç vergisi almak üzere antlaşma yapıldığı için, onlardan bu şekilde alınmaktadır. Müslümanlar bunları savaşta mağlup ederlerse, başkan (imam) elde edilen [68] at, silah ve malları, beşte birini ayırdıktan sonra geri kalanın hepsini askerler arasında taksim eder. Bu, içerisinde hiçbir şeyin vakıf yapılamayacağı ganimet malıdır. Ayette "*Ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a aittir,*"¹³ buyurulmaktadır. Köyler, şehirler ve topraklara gelince, bunlar ayette belirtildiği üzere feydir: "*Allah'ın fethedilen köyler halkının mallarından Peygamber'ine verdiği feyler...*"¹⁴ buyurulmaktadır. Başkan bu fey konusunda muhayyerdir; onu dilerse vakfedip bütün Müslümanlara bırakır, dilerse savaşta hazır bulunanlar arasında taksim eder. Bazı hukukçular feyde beşte bir hisse olmadığını söylediler. Bazıları ise başkan onu taksim ederse beşte bir hisse vardır, taksim etmeyip vakfederse fey olur, dediler. Bazı hukukçular da şöyle dediler: Ömer b. el-Hattâb, Kûfe'nin sevâd arazisini vakfetti. Çünkü bu arazi, Müslümanların savaşta galip gelerek mülk olarak ele geçir-

13 Enfâl, 8/41.

14 Haşr, 59/7.

dikleri bir toprak değildir. Müslümanlar burayı mülk olarak elde etmiş; buradaki esir ve malları toplamış olsalardı, ganimet olurdu. Allah için olan beşte bir hisseyi ayırıp sonra geri kalan beşte dördünü fethi katılanlar arasında taksim etmeden, başkanın bu yeri vakfetmeye hakkı yoktur.

48. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Ebû Bekr b. Ayyâş yoluyla Hasan el-Basrî'nin şöyle dediğini haber verdi: Düşman askerlerinin elinde bulunan menkul mallar, onları mağlup eden Müslüman askerlerin, toprak ise Müslümanların olur.

49. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek ve İbn Lühey'a yoluyla Yezîd b. Ebî Hubeyb'in şöyle dediğini haber verdi: Sa'd Irak'ı fethettiği zaman Hz. Ömer ona şu mektubu gönderdi: İmdi bundan sonra insanların senden ganimetleri ve Allah'ın kendilerine ihsan ettiği feyi aralarında taksim etmeni istediklerini bildiren mektubunu aldım. Mektubum sana ulaştığı zaman insanların asker için topladığı at, silah ve mal gibi şeylere bak; bunları toplayıp orada hazır bulunan Müslümanlar arasında taksim et. Toprakları ve ırmakları ise Müslümanların bağışları arasında bulunması için orada çalışanlara bırak. Bunların hepsini orada hazır bulunan [askerler] arasında taksim edecek olursan geriden gelecek olan kimselere bir şey kalmaz. Ben sana, insanları İslam'a çağırmanı emretmiştim. Kim savaştan önce senin davetini kabul ederek Müslüman olursa artık o Müslümanlardan birisi olup, Müslümanların sahip olduğu haklara sahiptir ve o İslam'da bir hisseye sahip bulunmaktadır. Kim de senin teklifini savaş ve yenilgiden sonra kabul ederse o da yine Müslümanlardan birisi olur. Malları ise Müslüman halka kalır; çünkü o, mallarını Müslüman olmadan evvel kazanmıştır.

- [69] 50. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Uyeyne ve İbn Ebî Nuceyh yoluyla Mücâhid'in şöyle dediğini haber verdi: Savaşla [esir] alınan bir şehir halkı, malları taksim edilmeden önce Müslüman olurlarsa, kendileri hür; malları ise Müslümanların olur. Yahyâ şöyle dedi: Bunun köle muamelesi yapılmayan bir Arap şehri halkı olduğu zaman böyle yapılması umulur. Onlardan ancak cizye kabul edilir, kendileri de hür bırakılır.

Onların nesillerine ise esir muamelesi uygulanır. İrtidat eden halk da aynı bunların durumundadır. Üzerinde kölelik sıfatı bulunanlara gelince, bunlar esir olduktan sonra Müslümanlığı kabul ederlerse [dahi], köle kahrılar. Allah'ın kullarından, savaştan evvel Müslüman olanların hepsi hür Müslüman olurlar. Bunların toprakları öşür arazisi yapılıır. Çünkü bunlar, Müslümanların kendilerine karşı savaşıp bir zafer kazanmadan ve üzerlerine haraç vergisi tatbik edilmeden [önce] İslamiyet'i kabul etmiş kimselerdir.

51. Yahyâ şöyle dedi: Hz. Ali, Benî Nâciye'den irtidat edenlerin nesillerini, soylarını esir etmişti. Benî Kurayza kabilesi yaptığı sözleşmeyi bozduğu zaman Sa'd b. Muâz, askerleriyle savaşmak ve nesillerini esir etmek üzere karar verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Sa'd'a: "Bunlar hakkında Allah'ın iste-diği hükmü isabetle verdin," buyurdular.¹⁵

52. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Şerîk ve Ebû İshâk yoluyla Amr b. Şurahbîl'in şöyle dediğini haber verdi: Benî Kurayza hadisesi işte bundan ibarettir.

53. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İsrâîl, Kays, Süfyân b. Uyeyne, Ammâr ed-Dehnî ve Ebû't-Tufeyl yoluyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini haber verdi: Benî Nâciye'nin haberi, anlattığımız bu şeylerden ibarettir.

54. İsmâîl bize Hasan ve Yahyâ yoluyla Hasan b. Sâlih'in şöyle dediğini haber verdi: Sözleşme yapmış olan kimselerden ahdini bozanlar hakkındaki hüküm, ya Müslüman olmaları ya da öldürülmeleridir. Artık ahitlerini bozduktan sonra bunlardan cizye kabul edilmez. Başka âlimler ise bunların eski hâllerine dönebileceklerini (yani yeniden cizye verebileceklerini) söylemektedirler.

55. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr b. Ayyâş, Ebû Hasayn ve Şa'bî yoluyla Ömer b. el-Hattâb'ın şöyle dediğini ha-

15 Bu hadisin başka bir varyantı Buhârî tarafından rivayet edilmiştir: Hz. Peygamber şöyle buyurdular: "(Ey Sa'd) Yemin ederim ki, sen melik olan Allah'ın hükmettiğiyle hükmettin." Bkz. Buhârî, İsti'zân, 26; Ayrıca bkz. *Tecrid-i Sarîh*, II. 407; X. 225-228.

ber verdi: Bir Arap üzerinde kölelik yoktur (Arap köle olmaz). Fakat biz onların bir parmağı için elli deve kıymet biçeriz.¹⁶

- [70] 56. İslam'dan irtidat eden her bir kimse, müşriklerle birleşerek Müslümanlara gelip, onlarla savaşırken esir düşerse, bunlardan İslam ile ölümden birini seçmeleri istenir. Eğer Müslüman olursa artık onun canı muhterem olup hayatı dokunulmazdır. Hasan b. Sâlih köle yapılır, başkaları ise köle yapılmaz, dedi. Fakat bize göre o, İslam'a döndüğü zaman hür bir Müslüman olmuştur. Bu, Araplara olan "İslam olmaktan başka bir şey kabul edilmez," hükmüyle eş değerdir.

57. Arkadaşlarımızdan bazıları, Basra toprakları hakkında şunları söylediler: Bu topraklar öşür arazileridir. Çünkü bunlar nehirlerin [sularıyla sulanan ve bu sebeple haraç alınan toprakların] kapsamından çıkarılmıştır. Zira vadiler, bu topraklarla Dicle'nin arasını kesmektedir. Bu topraklar bu vadi-den ve denizden sulanmaktadır. Vadiler ile deniz[lerden sulanmak] ise haraç [gerektilen] sulardan değildir.

58. Yahyâ, Hasan b. Sâlih'in Arap ve Araptan başkalarının toprakları hakkında şöyle dediğini haber verdi: Bu toprakların sahipleri Müslüman oldukları takdirde [şu hüküm uygulanır:] kim ölü bir araziye ihya eder veya ziraat için ıslah ederse işte bu toprak öşür arazisi olur ve bundan vergi alınır. Eğer kendileriyle sulh yapılmış ve bu sebeple topraklarından haraç alınmayan halktan Müslüman olanlar çıkarsa onların toprakları da öşür arazisi olur.

59. Yahyâ, bir öşür arazisi satın alan zimmî hakkında Hasan'ın şöyle dediğini bildirdi: Bu zimmî, Benî Tağlib kabilesin-

16 Şâfiî *Umm'*de (IV. 186) şu haberi rivayet etmektedir: Süfyan b. Şa'bî'den Hz. Ömer'in şöyle dediğini söyledi: Arap köle yapılamaz. Rabî'de Şâfiî'nin şöyle söylediğini bildirdi: "Temenni etmekle günaha girmiş olmasaydım, bunun şöyle olmasını isterdim." Şâfiî, Arapların köle yapılmasına cevaz vermiştir. Muâz'ın rivayet ettiği "Gerçekten Peygamber Huneyn Savaşında Arapları köle yapmak caiz olsaydı, bugün olurdu; ancak onlar sadece esirdir, buyurdu." Ahmed b. Hanbel, Hz. Ömer'in "Araplar üzerinde milk yoktur (Araplar köle yapılmaz)" şeklindeki sözünü benimsemem. Zira Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir birçok yerde Arapları köle yapmışlardır. Hz. Ali de Nâciyeoğullarını köle yapmıştır, der. Bkz. *Neylû'l-Evtâr*, VII. 206.

den ise katlanmış sadaka vergisi vardır. Eğer bu zimmî, Benî Tağlib'in dışında, antlaşma yapmış başka bir halktan ise bunun arazisinden ne öşür ne de haraç vergisi alınır.

60. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Hamîd yoluyla Hasan'ın şöyle söylediğini haber verdi: Zimmîlerin elindeki bu topraklar tıpkı onların satın aldıkları deve, koyun ve keçi gibi otlak hayvanlarına benzer: Onlar bu hayvanlardan [dolayı] vergi vermedikleri gibi sahip oldukları topraklardan [dolayı] da vergi vermezler.

61. Yahyâ, Hasan b. Sâlih ile Şerîk'in, bir zimmînin, öşür arazisine sahip bir Müslümandan toprak kiralayıp ziraat yapması hakkında şöyle dediklerini bildirdi: Elde ettiği üründen [dolayı] zimmî üzerine haraç değil, öşür vardır. Bu topraktan ^[71] gelir elde eden Müslümana öşür vermesi gerekmez.

62. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Muâviye ve Hasan b. Umâre yoluyla el-Hakem'in, müşrik birisinin Müslümandan satın aldığı öşür arazisi hakkında şöyle dediğini haber verdi: Bu araziden humus (beşte bir vergi) alınır. Ravi der ki: Tıpkı ticaret mallarının vergisinde olduğu gibi, bu şahıstan alınan vergi artırılmış olarak alınır. Müslüman olursa arazisi öşür arazisi hâline gelir. Benî Tağlib'den Müslüman olan biri için de durum aynıdır; onun arazisi öşür arazisi hâline gelir; çünkü o topraklar üzerinde hiç[bir zaman] haraç vergisi olmamıştır.

63. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve İbn Mübârek yoluyla Ebû Hanîfe'nin öşür arazisinden toprak alan bir muâhid [İslam devletinde yaşayan gayrimüslim, ehl-i sulh, ehl-i ahd] hakkında şöyle dediğini haber verdi: Bu toprak üzerine haraç vergisi konulur. Eğer bu muâhid, daha sonra bu toprağı Müslüman birisine satarsa daha önce olduğu gibi yine haraç vergisi alınır ve bu durum ebediyen değişmez. Yahyâ, İbn Mübârek'ten [nakledecek] Süfyân'ın [bu toprağı bir Müslüman satın aldıktan sonra]: "Bu toprak üzerinde haraç vergisi yoktur," dediğini bildirdi.

64. Yahyâ, Hasan b. Sâlih'e anber, inci ve denizden çıkarılan [değerli] diğer şeylerin vergisini sordum. O, bunlar hakkında bir verginin bulunmadığı görüşündeydi ve onları balık avcılığına benzetti, dedi.

65. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Mübârek b. Fudâle yoluyla Hasan'ın balık avcılığında vergi yoktur, dediğini haber verdi.

66. Madenlerde ise ihtilaf edildi. Bazıları, madende beşte bir vergi olduğunu söyledi. Maden ister Arap topraklarında ister Acem topraklarında olsun aynıdır.

67. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İsmâîl ve Mugîre yoluyla İbrâhîm'in şöyle söylediğini haber verdi: At, katır ve eşekte, yani otlakta beslenen hayvanlarda vergi yoktur.

68. Madende hür, köle, Müslüman, antlaşmalı, çocuk veya kadın her kim çalışırsa çalışsın birdir, madenden [elde edilen gelirden] vergi alınır. Bazıları, [gelirden] beşte bir vergi alınır [derken], bazıları ise sadaka [zekât], yani kırkta bir vergi alınır, dediler.

[72] 69. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Şerîk ve Sâlim yoluyla Saîd b. Cübeyr'in şöyle dediğini haber verdi: Ticaret için olmadıkça taştan [dolayı] vergi (zekât) yoktur. Altın ve gümüş müstesna [olmak üzere], değerli taş, yakut, inci ve bu gibi şeylerden de vergi yoktur.

70. Bazı hukukçular bakır, demir ve kurşun gibi madenlerin altın ve gümüş durumunda olduğunu söylediler. Sürme taşı, antimon, zeberced (süs taşı) ve firuze (yüzük taşı) gibi farklı taşların ise taş ve çamur mesabesinde olup bunlardan vergi alınmaz.

71. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hüseyin b. Zeyd, Ca'fer b. Muhammed ve onun babası yoluyla Ali b. Hüseyin'in; "Balda zekât yoktur," dediğini haber verdi.

72. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Eşcaî, Süfyân ve Mansûr yoluyla Mücâhid'in: "*Süs eşyası veya faydalananacak bir şey elde etmek için...*"¹⁷ ayetinde geçen süs eşyası, altın ve gümüştür; faydalananacak şey ise demir ile kurşundur, dediğini bildirdi.

73. İsmâîl bize Hasan vasıtasıyla Yahyâ'nın Hasan b. Sâlih'e balın vergisi olup olmadığını sorduğunu, onun, balda vergi olmadığı görüşünü taşıdığını haber verdi. Muâz'ın da baldan

bir şey alınmadığını söylediğini anlattı. [Ancak] balda ihtilaf edildi: Bazıları, öşür arazisinden elde edilen balda öşrün var olduğunu söylerken, haraç arazisinden elde edilen bal konusunda bilinen bir ihtilaf yoktur. Bundan hiçbir vergi alınmaz.

74. Neft (petrol), zift, cıva ve mumya¹⁸ gibi maddesi toprağın altında bulunan şeylerden vergi alınmaz. Bunlar ister öşür arazisinde ister haraç arazisinde bulunsun, vergi alınmaz.

75. Ormanlık ve çalılıklar da aynı durumda olup vergi alınmaz. Hz. Ali'den nakledilen bir hadis müstesna, bunlara vergi [73] konulduğunu hiç duymadık. Hz. Ali, Burs ormanlarına senede dört bin dirhem vergi koydu.¹⁹ Bu konuda onlara Edem bölgesinden bir mektup yazdı.

76. Yahyâ, Hasan b. Sâlih'e "Rikâz'ın ne olduğunu sordum," dedi. Hasan bunun Arap olmayan kimselerin sakladığı bir tür hazine olduğunu ve bundan beşte bir vergi alınacağını söyledi. Hasan'dan başkaları ise Rikâz'ın (gömu), toprakla beraber oluşan altın ve gümüş madenleri olduğunu ve bunlardan beşte bir vergi alındığını söyledi.

77. Yahyâ, Hasan'ın şöyle söylediğini haber verdi: Müslümanların paralarından meydana gelen gömüleri bilen bir kimse bulduğu zaman, bu gömü buluntu mal durumundadır. Yoksa onun hepsini tasadduk edip verir. Yahyâ, Hasan'ın gömünün beşte dördü onu bulan kimsenin olur, gömünün bulunduğu yerin sahibine bir şey verilmez dediğini bildirdi. Ondan başkaları ise yer sahibi, toprağın rakabe mülkiyetine sahip olduğu için gömüyü almaya daha çok hakkı vardır, dedi-

18 *Kâmûs*'ta "el-Mû" hakkında şöyle denir: "Eklem ve karaciğer ağrılarına iyi gelen faydalı bir ilaç olup içmek ve sürmek suretiyle uygulanır." Seyyid Murtaza yazma *Kâmûs*'tan naklederek bunun "mumya" olduğunu açıklar ki, doğrusu da budur. Feyyûmî, *Misbâhu'l-Munîr*'de mumyanın Yunanca bir kelime olduğunu, aslının mumyay şeklinde olup kısaltmak için sonundaki "y" harfinin atıldığını ve mumya kaldığını söyler. Dâvûd, *Tezkîre*'de "Mumya Yunanca bir kelime olup cesetleri koruyan manasındadır; bu, zift gibi siyah bir sıvı hâlinde dir," der.

19 Burs, Babil topraklarında bir nahiyedir. Belâzûrî der ki: Hz. Ali'nin Burs ormanları sahiplerine dört bin dirhem vergi koyduğu ve onlara bu konuda Edem bölgesinden bir mektup yazdığı rivayet edilir. Bunu Yâkût söylemiştir. Ebû Yûsuf ise *Kitâbü'l-Harâc*'da isnadsız olarak nakleder. Bulak, s. 59; Selefîyye, s. 88,103. Belâzûrî bunu 283. sayfada nakletmiştir.

ler. Yahyâ; maden, Müslüman veya ehl-i ahd bir adamın yerinden çıkarsa bunda ne beşte bir ne de başka herhangi bir vergi yoktur; bundan vergi alınmaz görüşündedir.

78. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Uyeyne ve Amr b. Dînâr yoluyla İkrime'nin, *"Yerlerini, yurtlarını, mallarını ve henüz ayağınızı dahi basmadığınız yerleri Allah size miras olarak verdi,"*²⁰ ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Müslümanların kıyamet gününe kadar galip gelerek elde edeceği her şeydir.

79. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Süfyân b. Uyeyne yoluyla Zührî'nin şöyle dediğini haber verdi: Benî Nadîr'in malları, at ve deveyle hücum edilmeden Allah'ın, Elçisi'ne fey (ganimet) olarak ihsan ettiği mallardır. O nedenle bunlar, Peygamber'in insiyatiline tahsis edilmiştir. Neticede Peygamber bu malları, Ensardan fakir olan iki kişi, Semmâk b. Hırşe Ebû Dücâne ile Sehl b. Huneyf hariç, hiç kimseye vermeyip Muhacirler arasında taksim etmiştir.

80. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Uyeyne, Ebû Bekr b. Ayyâş ve Yahyâ b. Saîd yoluyla Enes b. Mâlik'in şöyle dediğini [74] haber verdi: Resulullah, Ensarı çağırıp size Bahreyn'den bir hisse ayırayım buyurduğunda onlar: "Hayır, aynısını Muhacir kardeşlerimiz için ayırmadıkça kabul etmeyiz," dediler. [Bunun üzerine] Peygamber [onlara]: "Siz benden sonra fedakârlık yapma durumunda kalacaksınız (Muhacirleri kendinize tercih edeceksiniz) onun için bana ulaşıncaya kadar sabrediniz," dedi.

81. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve İbn Ebî Zâide yoluyla Muhammed b. İshâk'ın *"Onların mallarından Allah'ın resulüne verdiği şeyler,"*²¹ ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Burada onlardan [kasıt], Benî Nadîr'dir. *"Onun üzerine siz ne at ne de deveyle hücum ettiniz, fakat Allah peygamberlerine, dilediği kimselere karşı üstünlük verir,"*²² ayetiyle bu malların, insanların dışında sadece Peygamber'e tahsis edildiğini bildirilmektedir. Bu sebeple Peygamber onu Muhacirler arasında taksim etti. Ancak Sehl b. Huneyf ile Ebû Dücâne fakir oldukla-

20 Ahzâb, 33/27.

21 Haşr, 59/6.

22 Haşr, 59/6.

rını belirttikleri için onlara da verdi. *"Allah'ın fethedilen memleketler halkının mallarından Resulü'ne verdikleri; Allah'ın ve Resulü'nün..."*²³ ayeti ise Allah'ın belirlediği şekilde Müslümanlar arasında yapılan ayrı bir taksimatı ifade etmektedir.

82. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Yahyâ b. Ebî Zâide, Şu'be ve Semmâk el-Hanefî yoluyla İbn Abbâs'ın, *"Bundan başka, sizin gücünüzün yetmediği ganimetler de var,"*²⁴ ayeti hakkında, bunlar daha sonra elde edeceğiniz mallar diye açıkladığını haber verdi.²⁵

83. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr b. Ayyâş, Kelbî ve Ebû Sâlih yoluyla İbn Abbâs'ın *"Allah'ın sizin için ihata ettiği ganimetler"*²⁶ ayetinin, bunlar yakında sizin olacak demek olduğunu; bunun da sanki, Allah bunları ilmiyle ihata etti ki o ganimetler sizin içindir, demekle eş değer olduğunu haber verdi.

84. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Ebû Bekr yoluyla Kelbî'nin şöyle dediğini bildirdi: Peygamber Benî Nadîr'i mağlup edip mallarını ele geçirince onlar, yurtlarından çıkarılanların ilki oldular. Bu durum ayette şöyle açıklanır: *"İlk sürgünde kitap ehlinde inkârcı olanları yurtlarından çıkaran O'dur."*²⁷ Ravi, ayetteki "haşr" (sürgün) kelimesinin, yine *"Allah onlara sürülmeyi yazmamış olsaydı,"*²⁸ ayetinde geçen "el-Celâû" (sürülme) manasına geldiğini söyler. Bu suretle anlaşılıyor ki Benî Nadîr'in mal ve toprakları, Müslümanların at ve develeriyle üzerlerine gitmeden, (savaş yapmadan elde edilen mal ve) topraklardır. *"Fakat Allah, peygamberlerine dilediği kimsele-re karşı üstünlük verir. Allah her şeye kadirdir."*²⁹ Peygamber (elde edilen ganimetleri savaş yapılmadan elde ettikleri için) Ensara: "Muhacir kardeşlerinizin malları yoktur; dilerseniz

23 Haşr, 59/7.

24 Feth, 48/21.

25 *Dürri'l-Mensûr*'da (VI. 75) Abd b. Hamîd, İbnü'l-Münzir, İbn Ebî Hâtem ve İbn Merdüye yoluyla Beyhâkî de *Delâil*'de İbn Abbâs'ın, *"Bundan başka sizin gücünüzün yetmediği ganimetler"* (Feth, 48/21) ayetindeki fethi, "bugün gerçekleşen fetihlerdir" diye açıkladığını bildiriyorlar.

26 Feth, 48/21.

27 Haşr, 59/2.

28 Haşr, 59/3.

29 Haşr, 59/6.

bu malları ve sizin mallarınızı ikiniz arasında topluca taksim edeyim; dilerseniz siz mallarınızı elinizde tutunuz, ben bu malları sadece onlar arasında taksim edeyim,” dedi. Ravi der ki: [Bunun üzerine] Ensar: “Hayır, bu malları onlar arasında dağıt, [gerekiyorsa] ayrıca bizim mallarımızdan da ne kadar istersen onlara ver,” dediler. Ravi, bunun üzerine şu ayetin indiğini söyler: “*Ensar, kendileri zaruret içinde olsalar bile (Muhacirleri) kendilerine tercih ederler.*”³⁰ Ravi, Hz. Ebû Bekir’in [tavırlarından dolayı] Ensara şöyle dediğini naklediyor: “Ey Ensar topluluğu! Allah size bunun karşılığı olarak hayırlar ihsan etsin. Allah’a yemin ederim ki siz ve biz öyleyiz ki, ikimizin örneği, Tufeyl el-Ganeviyye’nin Benî Ca’fer’e söylediği şu şiirde [anlatılandan] başka bir şey değildir:

Allah Benî Ca’fer kabilesinin mükâfatını versin bizden yana. Çünkü yollara düşenler arasına girdiğimizde ayaklarımız kayıp perişan olunca.

Bize sahip çıktılar. Eğer anamız duçar olsaydı, onların bizden çektiği sıkıntılara o bile usanırdı.

Her birimiz kavuştu [sayelerinde] soğuktan ve sıcaktan koruyan yuvalara.³¹

85. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Ebî Zâide ve Avfu'l-Arabî yoluyla Hasan’ın “*Peygamber size ne verirse onu alın, sizi neden menederse ondan da geri durun,*”³² ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Peygamber onlara [savaşta elde edilen] ganimetleri verirdi ve onları (kendilerine verilmemiş ganimet malına) hıyanet etmekten nehyederdi.

86. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Uyeyne, Ma’mer, Züh-rî ve Mâlik b. Evs b. el-Hadesân yoluyla Ömer b. el-Hattâb’ın şöyle dediğini haber verdi: Benî Nadîr’in malları, Resulü’ne Allah’ın fey olarak ihsan ettiği mallardır. Bunlar, Müslümanların at sürerek, deve koşturarak, savaşla elde ettikleri ganimet değildir. Bu sebeple Benî Nadîr’in malları Resulullah’a mahsus-tu. Peygamber, ailesinin bir senelik geçim masraflarını bu mal-

30 Haşr, 59/9.

31 Bunu Belâzürî (s. 26) müellif Yahyâ b. Âdem yoluyla rivayet eder.

32 Haşr, 59/7.

lardan karşılardı. Sonra bundan geri kalanını da Allah yolunda savaş hazırlığı olarak atlara ve silahlara sarf ederdi.

87. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbrâhîm b. Humeyd er-Ruvâsî, Üsâme b. Zeyd el-Leysî, İbn Şihâb ve Mâlik b. Evs b. el-Hadesân yoluyla Ömer b. el-Hattâb'ın şöyle dediğini haber verdi: Resulullah'ın Hayber, Fedek ve Benî Nadîr olmak üzere üç yerde kendisine mahsus ganimet yerleri vardı. Benî Nadîr [ganimetlerini], başına gelecek afat ve felaketler için, Fedek [ganimetlerini]^[76] yolcular için, Hayber'i ise üçe ayırmıştı. Bunlardan iki parçasını Müslümanlar arasında dağıtırken, geriye kalan diğer bir parçayı ise kendi ev halkının nafakası için kullanırdı. Hane halkının ihtiyacından arta kalanları da fakir Muhacirlere verirdi. Hz. Ömer, Allah bu feyden (ganimetten) elçisine tahsis ettiği şeyi, ondan başka hiç kimseye vermedi, diyerek şu ayeti okudu: *"Allah'ın fethedilen memleketler halkının mallarından Peygamber'ine verdikleri..."*³³ Hz. Ömer bu ayeti okuduktan sonra şöyle dedi: Bunlar, [Allah tarafından] Peygamber'in kendisine mahsus mallardır. Bu sebeple Allah'a yemin olsun ki o bu malları size veremez. Geriye bu mallar kalıncaya kadar Peygamber ganimeti sizin aranızda dağıttı. Kendi ev halkının nafakasını, geri kalan bu mallardan karşıladı. Sonra bundan artan malları da Allah'ın malı hâline getirdi [yani bütün Müslümanlar için harcadı]. Hz. Peygamber vefat edinceye kadar hep böyle davrandı. Sonra yönetimi Hz. Ebû Bekir ele aldı. O da bu malların kullanımında aynı Hz. Peygamber gibi hareket etti. Sonra Hz. Ebû Bekir vefat etti ve yönetim bana geçti. Ben de Resulullah'ın yaptığı ve ondan sonra da Ebû Bekir'in devam ettirdiği şeyi yaptım.

88. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdüsselâm b. Harb, Şu'be ve el-Hakem yoluyla Abdurrahmân b. Ebî Leylâ'nın, *"Allah onlara yakın bir zafer ihsan etti,"*³⁴ ayetini Hayber fethiyle; *"Gücünü zün yetmediği başka ganimetler"*³⁵ ayetini de Fars ve Rum [lardan elde edilen ganimetler] ile yorumladığını haber verdi.³⁶

33 Haşr, 59/7.

34 Fetih, 48/18.

35 Fetih, 48/21.

36 Belâzürî (s. 23) bunu müellif yoluyla rivayet etti.

89. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Ebî Zâide, Muhammed b. İshâk ve Zührî yoluyla Abdullah b. Ebî Bekr ve Muhammed b. Mesleme'nin bazı çocuklarının şöyle söylediklerini haber verdi: Hayber'de kalan halk, kalelerde yaşıyordu. Peygamber'e gelip sağlık ve giyim ihtiyaçlarını arz ettiler. Peygamber de isteklerini yerine getirdi. Bunu duyan Fedek halkı da istedi ve onlara da aynıyla arzularına cevap verildi. Bu yerler Resulullah'ın zatına mahsustu. Çünkü buralar, at ve deve sürülerek alınmış yerler değildir.

90. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Muhammed b. Seleme ve Yahyâ b. Saîd yoluyla Büşeyr b. Yesâr'ın şöyle dediğini haber verdi: Peygamber Hayber [ganimetini] otuz altı hisseye [77] ayırdı. Resulullah'ın ortaya çıkacak bazı hukuki tazminatları ve insanların bazı ihtiyaçlarını gidermek için on sekiz hissesi vardı. Diğer on sekiz hisseyi ise yüz kişiye bir hisse vermek suretiyle taksim etti. O gün Resulullah'ın yanında yüz adet at bulunuyordu.

91. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdüsselâm b. Harb ve Yahyâ b. Saîd yoluyla Beşîr b. Yesâr'ın şöyle dediğini haber verdi: Otuz altı parça hisseye ayrılan Hayber [ganimeti], iki grup hisseye ayrıldı. On sekiz hisse olan kısım, bütün Müslümanlar arasında, yüz kişiye bir hisse olmak üzere dağıtıldı. Herhangi bir kişi gibi Peygamber'in de bir hissesi vardı. Geri kalan on sekiz hisselik bölüm ise Resulullah'a gelen yabancı misafir, elçi ve felaketler için vakfedildi. Böylece bu kısmı Resulullah, bütün insanlara ayırmış oluyordu ki bunda kendi hanımları da vardı. Yahyâ b. Saîd der ki: Burada Peygamber, hanımlarından her biri için 80 vesk (yaklaşık 16 ton kadar) hurma ve 20 vesk (4 ton kadar) buğday ayırmıştı.

92. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Ebû Bekr yoluyla Kelbî'nin şöyle dediğini haber verdi: Peygamber Benî Nadîr'in mallarını taksim etti. Ancak bunlardan yedi bahçeyi ayırıp taksime dâhil etmedi.

93. İsmâîl bize Hasan ve Yahyâ yoluyla Süfyân b. Uyeyne'nin şöyle dediğini haber verdi: "Resul size neyi verirse onu alın,"³⁷

yani feyden; “ve size neyi yasak ederse ondan da geri durun,”³⁸ yani ganimet malına ihanet etmekten demektir diye iştirirdik.

94. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Şihâb ve Yahyâ b. Saîd yoluyla Beşîr b. Yesâr'ın bir grup sahabinin şöyle söylediklerini duyduğunu haber verdi: Peygamber Hayber'i mağlup edip aldığı zaman onu otuz altı hisseye ayırdı. Her bir hisseyi yüz kişiye verdi. Böylece hisselerin yarısı bütün Müslümanların olmuştu. Peygamber'in [kendine düşen] hissesiyle [geriye kalan] diğer yarının hisseleri, [Müslümanların] başına gelebilecek afat ve felaketler için ayırmıştı.

95. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Fudayl, Yahyâ b. Saîd, En-^[78] sarın mevlası Büşeyr yoluyla bir grup erkek sahabinin şöyle dediğini haber verdi: Peygamber (sav.) Hayber'e galip gelince onu otuz altı hisseye ayırdı. Her bir hisseyi yüz kişiye verdi. Bu hisselerin yarısı, Peygamber ve Müslümanların oldu. Geri kalan diğer yarı hisseler ise Peygamber'e gelecek misafirler, elçi, diğer işler ve insanların başına gelebilecek musibetler için ayrılmıştı.

96. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Ebî Zâide ve Muhammed b. İshâk yoluyla Abdullah b. Ebî Bekr ve başkalarından rivayet ederek haber verdi: [Benî Âmir'den öldürülen bir adamın] diyeti hakkında yardımcı olmalarını sağlamak için Peygamber, Benî Nadîr kabilesine gitti. Onlar hemen Peygamber'i öldürmek istediler. Bunun üzerine Resulullah onlara savaş ilan edince savaş göze alamayıp vazgeçtiler. Peygamber'den canlarının bağışlanmasını, zırh ve silah gibi savaş alet ve edevatı bırakarak, develerinin götürebildikleri kadar malları kendilerinin olmak üzere yurtlarından ayrılmaları hususunda izin istediler. Böylece [geriye kalan] mallarını Peygamber'e bırakarak [yurtlarından] çıkıp gittiler. Bundan dolayı Benî Nadîr'in malları Peygamber'e kaldı. Çünkü onlar üzerine ne at ne de deve sürüldü.³⁹

97. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdüsselâm b. Harb, Ubeydullah b. Ömer ve Nâfi' yoluyla İbn Ömer'in şöyle dediğini haber

38 Haşr, 59/7.

39 Metinde geçen “el-halkatü” zırh demektir, genel olarak silaha denir.

verdi: Resulullah Hayber'le tarla ve bahçelerden elde edecekleri tahıl ve meyvelerin yarısını vermek şartıyla antlaştı. Bu sebeple Peygamber, hanımlarına 80 vesk hurma ve 20 vesk arpa olmak üzere her yıl 100 vesk mal veriyordu. Ömer b. el-Hatât (ra.) iş başına gelince Hayber'i taksim etti. Peygamber'in hanımlarını ya toprak almaları ya da elde edilen ürüne ortak olmaları hususunda kendilerini serbest bıraktı. Onlar bu hususta farklı davrandılar; aralarında kendisine toprak verilmesini isteyenler olduğu gibi, kaldırılan mahsullerden hisselerine düşen ölçeği isteyenler de vardı. Mesela Âişe ile Hafsa, ölçekle mal almayı tercih edenler arasında bulunuyorlardı.⁴⁰

98. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Cerîr b. Abdülhamîd ve Leys yoluyla Nâfi'nin şöyle dediğini haber verdi: Peygamber Hay-
[79] ber halkına topraklarını, ürünler yarı yarıya paylaşılmalık üzere geri verdi. Hurmalıklardan elde edilen hurmanın da beşte birini vereceklerdi. Hayber ile yapılan bu antlaşma Peygamber'in hayatı boyunca devam etti. Ebû Bekir ile Ömer dönemlerinde de aynı şey sürdürüldü. Daha sonra Abdullah b. Ömer bir ihtiyacı için Hayber'e geldiğinde Hayberliler gece baskını yaparak onu yaraladılar. Bunun üzerine Hz. Ömer Hayberlileri suçlayarak onları yurtlarından çıkardı ve Hayber topraklarını orada bulunan Müslümanlar arasında taksim etti. Peygamber'in hanımlarına da ondan bir pay ayırdı. Onlara: "Hanginiz bedel isterse onu alır ve hanginiz toprak isterse onu alır," dedi. Böylece bu topraklar onların kendilerinin ve
[80] evlatlarının olmuş oldu.⁴¹

40 Buhârî'de Muzaraa kitabında "Hz. Âişe toprağı seçti," denilmekte; Müslim'de de Müsakat ve Muamele babında "Âişe ve Hafsa toprağı ve suyu tercih ettiler," denilmektedir. Abdullah b. Ömer yoluyla şöyle rivayet eder: "Hz. Âişe ölçekle mal almayı tercih edenler arasında bulunuyordu."

41 Buhârî (Detay için bkz. *Fethü'l-Bârî*, V. 207) Hayberlilerin sürülme kisasını Mâlik, Nâfi' ve İbn Ömer yoluyla uzun bir şekilde rivayet eder. Orada Hayber halkının Abdullah b. Ömer'in iki eli ve iki ayağını yaraladıkları -yani eklemlerinden ayırdıkları- bu sebeple Hz. Ömer'in bu işe önem vererek onları Hayber'den sürdüğü anlatılmaktadır. İbn Hacer, onların buradan sürülme sebeplerinden birisinin de Resulullah'ın "Arap Yarımadası'nda iki din bir arada bulunmaz," sözü olduğunu, Müslümanların ellerinde hizmetçilerin çoğaldığını ve toprak hizmeti için oldukça yeterli olduklarını anlatır.

İKİNCİ BÖLÜM

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Üstat Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Ali b. Ahmed b. el-Büsrî –Allah ona başarı ihsan eylesin– bize haber verdi. Dedi ki: Ebû Muhammed Abdullah b. Yahyâ b. Abdülcebbâr es-Sükkerî 416/1019 senesinin Muharrem ayında bize okuyarak, Ebû Ali İsmâîl b. Muhammed b. İsmâîl es-Saffâr, Ebû Muhammed el-Hasen b. Ali b. Affân el-Kûfî yoluyla Yahyâ b. Âdem b. Süleymân el-Kureşî'nin şöyle dediğini haber verdi:

99. Süfyân b. Uyeyne bize Amr b. Dînâr'ın, Câbir b. Abdillah'ın şöyle söylediğini dinledim, dediğini haber verdi: Biz Hudeybiye'de 1.400 kişiydik. Peygamber buyurdu ki: Siz bugün yeryüzü halklarının en hayırlı insanlarısınız.

100. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr b. Ayyâş, Kelbî ve Ebû Sâlih yoluyla İbn Abbâs'ın şöyle dediğini haber verdi: Hayber [ganimeti] 1.580 hisseye taksim edildi. Hudeybiye'de hazır bulunanlar 1.540 kişiydi. Habeş topraklarında Ca'fer ile beraber olanların sayısı da 40 kişiydi.¹ O gün orada olanların yanında iki yüz civarında at bulunuyordu. Ata iki hisse, sahbine ise bir hisse veriliyordu. Ebû Bekr dedi ki: Sonra Peygamber Benî Nadîr toprakları ile Benî Kurayza topraklarını taksim etti; fakat Fedek arazisini taksim etmedi. Ravi der ki: Ömer b. el-Hattâb, bu sevâdımızı (yani Sevâd topraklarını) taksim etmedi.

101. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Ebû Bekr yoluyla Hasan ^[81] el-Basrî'nin şöyle dediğini haber verdi: (Düşman) ordusunda bulunan şeyler (mal, eşya, alet ve edevat) galip gelen askerlerin, [fethedilen] toprak ise Müslümanların olur. Ebû Bekr der ki: Bu toprağın dağıtım meselesi başkana kalmış bir husustur; toprağı dilerse taksim eder, dilerse etmez.

1 Bunu Belâzürî (s. 35) Hüseyin b. el-Esved ve Ebû Bekr b. Ayyâş yoluyla rivayet etti. Ancak "O gün orada onların yanında" ifadesini anmamaktadır.

102. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Kelbî'nin² şöyle dediğini haber verdi: Hz. Peygamber, Hayber'de [elde edilen ganimet-ten] Hudeybiye ehlinin dışında -Habeş topraklarında Ca'fer ile beraber bulunan arkadaşları müstesna- hiç kimseye pay dağıtmamıştır.

103. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İsrâîl, Ebû İshâk ve Hârise b. Mudarrib gelen habere göre; Hz. Ömer, Sevâd'ı Müslümanlar arasında taksim etmek istedi ve Müslümanlara Irak'ın Sevâd arazisinden kendi hisselerine düşen paylarını almalarını emretti. Müslüman bir kişiye [köle olarak] güçlü ve kuvvetli üç kişinin düştüğünü görüldü. Bu sebeple Peygamber'in ashabıyla konuyu istişare etti. Hz. Ali ona: "Bırakın onları Müslümanlara yardımcı olsunlar," dedi.³ Bundan sonra Ömer, Osmân b. Huneyf'i göndererek onlara 48, 24 ve 12 dirhem şeklinde (üç grup olarak) olarak onlar üzerine vergi koydu.⁴

104. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ziyâd el-Bekkâî ve Muhammed b. İshâk yoluyla Abdullah b. Ebî Bekr'in şöyle dediğini haber verdi: Resulullah, Hayber halkını Vatîh⁵ ve Sülâlim⁶ kalelerinde kuşattı. Hayberliler bu suretle yok olup gideceklerini anlayınca, Peygamber'den af dileyerek, can ve mallarının bağışlanmasını istediler. Peygamber de bu isteklerini kabul etti. Peygamber, onların bütün mallarını, yukarıda adı geçen iki kale müstesna, Şık (veya Şakka da denir), Netât ve Ketîbe ka-

2 Bu haberin isnad zincirinden müellifin kendilerinden rivayet ettiği Ebû Bekr b. Ayyâş ve İbn Mübârek gibi Kelbî'nin talebelerinden ve yine müellifin hocalarından bazıları düşmüş olabilir. Bununla beraber yazarın, Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî'den doğrudan rivayet etme ihtimali de vardır. 204/819 yılında vefat eden Hişâm b. Muhammed b. es-Sâib, babasından rivayet etmekle ün yapmıştır. Bu zat, 203/818 yılında vefat eden müellifin çağdaşıdır.

3 Arapça metinde "*yekunune*" denilmektedir ki bu şekilde söylemek de caizdir. Belâzürî ve Ebû Yûsuf'ta da "*yekunune*" şeklindedir.

4 Ebû Yûsuf (Bulak, s. 21; Selefîyye, s. 36) bunu Muhammed b. İshâk, Hârise b. Mudarrib'den; Belâzürî de Hüseyin b. el-Esved ve Yahyâ b. Âdem'den rivayet eder.

5 "Vatîh," Hayber kalelerinin en büyüğü olup Semûd'dan bir adam olan Vatîh b. Mazin'e izafeten bu adı almıştır. Ebû Ubeyd'in *Kitâbü'l-Emvâl*'inde "el-Vatîhatü" diye geçer. Yâkût da onu böyle söylemektedir.

6 Sülâlim, Yâkût'un dediği gibi, Hayber kalelerinden biridir.

leleriyle diğer bütün kaleleri istila edip kuşattı.⁷ Fedek halkı, Hayberlilerin başına gelen bu olayları duyunca Peygamber'e elçi göndererek, mallarını bırakacaklarını, ancak kendilerinin affedilip canlarının bağışlanmasını istediler. Peygamber de onların bu arzusunu kabul etti. Peygamber ile onlar arasında ara buluculuk yapan şahıs Muhayyisa b. Mes'ûd idi.

105. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Vekî' ve Humeyd b. Abdur- [82] rahmân, Hişâm b. Sa'd, Zeyd b. Eslem ve onun babası yoluyla Hz. Ömer'in şöyle dediğini haber verdi: Fey malları getirildiğinde Hz. Ömer: "Toplanın bakalım, bu mal kimin hakkıdır diye konuşalım," dedi. İnsanlar toplandığı zaman Ömer: "Allah'ın kitabından bazı ayetler okudum; artık onlarla iktifa ediyorum," dedi. Sonra "*Allah'ın resulüne verdiği fey*" (Haşr, 59/7) ayetini, "*Fakir Muhacirler içindir,*" (Haşr, 59/8) ayetine kadar okudu. Sonra "*Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönülllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler içindir,*" (Haşr, 59/9) ayetiyle "*Onların arkalarından gelen kimseler içindir ki, onlar, Rabbimiz bizi ve iman ile daha önce bizi geçmiş olan din kardeşlerimizi bağışla... derler,*" (Haşr, 59/10) ayetini okudu ve şöyle dedi: "Köle olanlar müstesna, tek fert dışarıda kalmamak üzere, bu malda bütün Müslümanların hakkı vardır."

106. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, Hişâm b. Sa'd, Zeyd b. Eslem ve onun babası yoluyla Ömer b. el-Hattâb'ın şöyle dediğini haber verdi: İnsanların sonu, hiçbir şeyi bulunmayan bir zavallı olarak bırakılacak şeklinde olmasaydı,⁸ Al-

7 Şık, Yâkût'ta olduğu gibi, Hayber kalelerinden birisidir. Zemahşerî, Netâtü'nün Hayber kalelerinden birisi olduğunu söyler. Doğrusu bunun, Hayber'de bir köyde hurmalıkları sulayan bir pınarın adı olmasıdır. Yâkût, Ketîbe'nin Hayber kalelerinden birisi olduğunu söyler. Hayber taksim edildiği zaman bu Netât, Şık ve Ketîbe kaleleri üzerine taksim yapıldı. Netât ile Şık kaleleri Müslümanların payına düştü. Ketîbe ise Allah için humus (beşte bir vergi) kabul edilip Peygamber'in, akrabasının, yetim ve miskin hissesi, Peygamber'in hanımlarının yiyeceği ve Allah Elçisi ile Fedek halkı arasında barış için aracılık yapan adamların ihtiyaçları için ayrılmıştı. Ketîbe, Ebû Ubeyde'nin *Kitâbü'l-Emvâl*'inde Kesîbe şeklinde geçer.

8 *Bebbânen* kelimesi hakkında *Lisânü'l-Arab*'da şöyle denilmektedir. Ebû Ubeyd, İbn Mehdî'nin bu kelimenin manasının bir tek şey demek olduğunu söylediğini bildirdi ve bu anlamın Ömer'in kastettiği anlam oldu-

lah'ın Müslümanlara fetihle verdiği bir şehri, Hayber'i taksim ettiğim gibi hisselere ayırıp taksim ederdim.⁹

107. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdullah b. İdrîs, Mâlik b. Enes, Zeyd b. Eslem ve Eslem yoluyla Hz. Ömer'in buna benzer bir şey söylediğini haber verdi: İnsanların sonu, hiçbir şeyleri yok olarak bırakılacak olmasaydı, Allah'ın Müslümanlara fethini müyesser kıldığı bir ülkeyi, Hayber'i hisselere ayırıp taksim ettiğim gibi, paylara ayırıp dağıtırdım. Fakat ben insanların akıbetinin hiçbir şaysız kalmalarından korkarım.¹⁰

108. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdullah b. İdrîs ve Husayn yoluyla Sâlim b. Ebî'l-Ca'd'ın şöyle dediğini haber verdi: "Biz Câbir b. Abdillâh'a, Hudeybiye'de kaç kişiydiniz?" O 1.500 kişiydik, dedi.¹¹

[83] 109. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdüsselâm b. Harb ve İsmâîl b. Ebî Hâlid yoluyla Kays b. Ebî Hâzim'in şöyle dediğini haber

gunu belirtir. İbn Berrî der ki: *Bebban*, fa'lan değil, fa'al kalıbındandır. Sonra Ezherî'den şöyle nakledilir: Bu meşhur bir hadistir, onu güvenilir raviler rivayet etmiştir. Muhtemelen bu kelime Ma'd kelamında pek yaygın olmayan Yemenî bir luğattır. İbn Hacer *Fethü'l-Bârî*'de der ki: Sahihü'l-Ayn, bu kelimeyi sahih sayar, harfleri tekrar edilmiştir. *el-Bebân*, hiçbir şeyi olmayan yoksul demektir. VII. 344.

9 Buhârî bunu Muhammed b. Ca'fer, Zeyd b. Eslem, onun babası ve Ömer'den rivayet eder (*Fethü'l-Bârî*, VII. 344). Metni şöyle: *Canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki insanların sonunu hiçbir şeyi olmayan bir zavallı olarak bırakmış olmasaydım, Peygamber'in Hayber'i taksim ettiği gibi, fethedilen her bir şehri, insanlara dağıtırdım. Fakat ben onlara gelirini taksim edecekleri bir hazine bırakıyorum.*" Matbu Buhârî'de *Fethü'l-Bârî*'nin kenarında "taksim edildiği gibi taksim edilir" denilmektedir ki bu yanlıştır.

10 Bunu Buhârî (*Fethü'l-Bârî*, VI. 138; VII. 344) Abdurrahmân b. Mehdî ve Mâlik yoluyla rivayet etti. Hadisin metni şöyle: "Müslümanların sonu (hayat endişesi) olmasaydı, Peygamber'in Hayber'i taksim ettiği gibi, ben de Müslümanların fethettiği her bir köyü taksim ederdim." İbn Hacer, Ebû Ubeyd'in bunu İbn Mehdî, Hişâm b. Sa'd ve Zeyd yoluyla rivayet ettiğini söyler.

11 Buhârî bunu uzun olarak (*Fethü'l-Bârî*, VII. 311) İbn Fudayl ve Husayn yoluyla rivayet eder. Bkz. 99 nolu paragraf. Câbir, bunların 1.400 kişi olduklarını söyler. Her iki hadis de doğrudur. İbn Hacer (VII. 310) der ki: Bu ihtilafı şöyle telif etmek mümkündür: Onların sayısı, 1.400 den daha fazlaydı. Kim onların 1.500 olduğunu söylerse hastaları sağlam saymıştır. 1.400 olduğunu söyleyen ise hastaları yok saymıştır. Onun üçüncü rivayetteki sözü bunu teyit etmektedir. Yani Buhârî'nin bu babdaki 1.400 veya daha fazla şeklindeki rivayeti. İşte Nevevî, açıklamasını yaparken bu rivayetlerin tümüne dayanmaktadır.

verdi: Hz. Ömer, Cerîr ve aşiretine Sevâd'ın dörtte birini verdi. Bunlar orayı iki veya üç yıl ellerinde tuttular. Sonra Cerîr bir heyet hâlinde Ammâr ile beraber Ömer'e geldiler. Ömer onlara şöyle dedi: "Ey Ebû Cerîr! Sorumlu bir taksim edici olmasaydım elinizde tuttuğunuz şeyleri tutmaya devam ederdiniz. Fakat ben [yaptığım taksimin yanlış olduğunu düşündüğümden] bu toprakları Müslümanlara geri vermenizi istiyorum." Bunun üzerine onlar geri verdiler. Ömer de onlara seksen dinar para verdi.

110. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Ebî Zâide ve İsmâîl b. Ebî Hâlid yoluyla Kays b. Ebî Hâzim'in şöyle dediğini haber verdi: Kadisiyye Savaşında biz, insanların dörtte birini teşkil ediyorduk. Bunun için Ömer, Sevâd'ın dörtte birini bize verdi. Biz burayı üç yıl elimizde tuttuk. Bundan sonra Cerîr, heyet olarak Ömer'e gitti. Ömer [onlara] dedi ki: "İmdi Allah'a yemin olsun ki ben sorumlu bir taksim edici olmasaydım, size verilen şeyi elinizde tutmuş olurdunuz. Fakat ben onu Müslümanlara geri vermenizi istiyorum." Böylece Ömer'in isteği yerine getirildi. Ömer de onlara 80 dinar bedel verdi.¹²

111. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, Hammâd b. Seleme ve Dâvûd b. Ebî Hind yoluyla Şa'bî'nin şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer Cerîr'e: "İrak'a gelmeye gönlün varsa her bir topraktan humus (beşte bir vergi) alındıktan sonra geri kalandan senin için dörtte bir veya üçte bir vardır, ayrıca başka bir şey(biraz daha) var," dedi.

112. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, İsmâîl b. Ebî Hâlid ve Kays b. Ebî Hâzim yoluyla Hz. Ömer'in Becîle aşiretine Sevâd topraklarının dörtte birini verdiğini, onların da burasını iki yıl ellerinde tuttuğunu, sonra Cerîr'in heyet hâlinde Ömer'e geldiğini ve Ömer'in ona şöyle dediğini haber verdi: "Ben sorumlu bir taksim edici olmasaydım, size verilen yerler elinizde kalmış olurdu. Hâlbuki ben onları geri vermenizi istiyorum." Onlar da yerleri geri verdiler. Hz. Ömer de onlara 80 dinar bedel ödedi.

12 Cerîr, İbn Abdullah el-Becelî olup Kays b. Ebî Hâzim Bücelî ve İsmâîl b. Ebî Hâlid ile beraber Kadisiyye'de hazır bulunmuşlardır. Bkz. *Taberî Tarihi*, IV. 81-148; Belâzürî, s. 276-277; Ebû Yûsuf, Bulak, s. 18; Selefîyye, s. 31.

[84] 113. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Amr b. Ebi'l-Mikdâm,¹³ Habîb b. Ebî Sâbit ve Sa'lebe b. Yezîd el-Hammânî yoluyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini haber verdi: Ey insanlar! Kendinize yardımcı olunuz. Çünkü köyde bulunan yedi (veya dokuz dedi) kişi, Allah'ın izniyle orasını ihya eder. Bazılarınız bazılarınızın yüzüne vurmayacak olsaydı (kavga etmeyecek olsaydınız), bu Sevâd topraklarını aranızda taksim ederdim.

114. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays b. er-Rebî' ve Habîb b. Ebî Sâbit yoluyla Sa'lebe el-Himmânî'nin şöyle dediğini haber verdi: Biz Rahbe'de Hz. Ali'nin huzuruna girdik. Hz. Ali, bazıınız bazınızın yüzüne vuracak olmasaydı, bu Sevâd'ı aranızda taksim ederdim, dedi.

115. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Şerîk, el-Eclah,¹⁴ Habîb ve Sa'lebe yoluyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini haber verdi: Bazınız bazınızın yüzüne vuracak olmasaydı, bu Sevâd'ı aranızda elbette taksim ederdim.

116. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kurrân el-Esedî, Ebû Sinân ve Amîre yoluyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini haber verdi: [Diyelim ki] Sevâd topraklarını taksim etmeye karar verdim. Ancak birisi şehre inip benim ihtiyaçlarımı kim görecektir veya bana kim yardım edecek (bu adamın ihtiyacı nereden karşılanacak) derse (ne cevap vereceğiz). Yoksa ben Sevâd'ı taksim ederdim.

117. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr, el-Eclah, Habîb b. Ebî Sâbit ve Sa'lebe b. Yezîd yoluyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini haber verdi: Eğer bazınız bazınızın yüzüne vuracak olmasaydı, ben aranızda Sevâd'ı mutlaka taksim ederdim. Ravi der ki: Sevâd halkı Hz. Ali'ye şikâyet etti. Bunun üzerine Hz. Ali, aralarında Sa'lebe b. Yezîd el-Himmânî'nin de bulunduğu yüz kişilik bir kabileyi oraya gönderdi. Sa'lebe dönünce Hımmanoğulları

13 Bu ravi, Amr b. Sâbit b. Hüzmûz'dür. Gerçekten zayıf bir ravidir. İbn Hibbân'ın dediğine göre "O, uydurma hadisleri sağlam ravilere isnad ederek rivayet ederdi."

14 Bu İbn Abdullah el-Kindî olup adı Yahyâ, lakabı Eclah olduğu söylenir. Doğru biri olmakla birlikte hafızası zayıftır. Bu haberi Belâzürî (s. 275), Ebû'n-Nasr et-Temmâr ve Şerîk yoluyla rivayet eder. Bkz. 113, 114 ve 116 nolu paragraflar.

Mescidinde gördüğü kötülüklerden dolayı şöyle konuştu: Allah'a yemin olsun ki bir daha Sevâd'a asla dönmeyeceğim.

118. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve İbn Mübârek yoluyla Süf- [85]
yân b. Saîd'in şöyle dediğini haber verdi: Düşman mağlup edilerek şehirler ele geçirildiği zaman, devlet başkanı muhayyerdir; dilerse toplum hakkı olan humus (beşte bir) çıkarıldıktan sonra toprak, mal ve esirleri taksim eder, dilerse Hz. Ömer'in Sevâd halkına yaptığı gibi, onlara iyilik yaparak toprak ve malları kendilerine bırakır, halk da Müslümanlar için zimmi olur. Buna göre [devlet başkanı] yeri onlara bırakırsa, kendileri antlaşmalı halk olmuş olur, artık toprakları tevarüs yoluyla [çocuklarına] intikal eder, hatta [isterlerse] satarlar. [Nitekim] Yahyâ, Hafs b. Gıyâs'ın: "Bu yer satılır, parasıyla borçlar ödenir ve mirasçılara intikal eder," dediğini haber verdi.

119. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve İbn Mübârek yoluyla Ebû Hanîfe'nin Süfyân hadisinin anlamına benzer şeyler söylediğini haber verdi.

120. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Uyeyne ve İbn Ebî Nuceyh yoluyla Mücâhid'in şöyle dediğini haber verdi: Herhangi bir şehir savaşla alındığı zaman, henüz taksim edilmeden önce halkı Müslüman olursa onlar hür Müslümanlar olarak kabul edilir, malları ise Müslümanlara kalır. Yahyâ, bir defa Süfyân'dan bu hadisin bir yerinde şüphe ettiğini dinlemiştim, dedi.

121. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek ve İbn Lühey'a yoluyla Yezîd b. Ebî Hubeyb'in şöyle dediğini haber verdi: Sa'd, Irak'ı fethettiği zaman Hz. Ömer ona şu mektubu gönderdi: İmdi bundan sonra insanların senden ganimetleri ve Allah'ın kendilerine ihsan ettiği feyi aralarında taksim etmeni istediklerini bildiren mektubunu aldım. Bu mektubum sana ulaştığı zaman, insanların asker için topladığı at, silah ve mal gibi şeylere bak, bunları toplayıp orada hazır bulunan Müslümanlar arasında taksim et. Toprakları ve ırmakları ise Müslümanların bağışları arasında yer alması için oralarda çalışanlara bırak. Sen bunları orada hazır bulunanlar arasında taksim edecek olursan, geriden gelecek olan kimselere bir şey kalmaz. Ben sana

insanları üç gün (İslam'a) davet etmeni emretmiştim. Kim savaştan önce senin davetini kabul ederek Müslüman olursa, artık o Müslümanlardan birisi olup Müslümanların sahip olduğu haklara sahiptir ve İslam'da bir hisseye sahiptir. Kim de senin teklifini savaş ve yenilgiden sonra kabul ederse o da yine Müslümanlardan birisi olur. Malları ise Müslümanlara kalır. Çünkü o mallarını Müslüman olmadan önce kazanmıştır.

Benim sana emir ve sözüm bunlardır. Müslümanlar üzerinde öşür vergisi (onda bir ticaret vergisi) yoktur. Zimmîler [86] üzerinde de yoktur. Müslümanlar malının zekâtını ödedikten sonra zimmîler de devletle antlaşmış olduğu cizye vergilerini tediye ettikten sonra (mesele kalmaz.) Öşür vergisi, ancak (vatandaş olmayan) harbîler (yabancılar) üzerinedir. Onlar bizim memleketimizde ticaret yapmak için izin istedikleri zaman öşür (ticaret mallarının onda birini) vermeleri gerekir.

122. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve İbn Mübârek yoluyla Muhammed b. Yesâr'ın Dahhâk'ı dinlediğini ve onun şöyle dediğini haber verdi: Her ne kadar askerle yüz yüze gelseler bile, savaş yapılmadan fidye olarak verilen herhangi bir kale, bütün Müslümanlar arasında müsterektir; çünkü o feydir.

123. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Şerîk ve Câbir yoluyla Âmir'in şöyle dediğini haber verdi: Sevâd halkı için bir ahd (antlaşma) yoktur.¹⁵

124. İsmâîl bize Hasan ve Yahyâ yoluyla Şerîk'in şöyle dediğini haber verdi: Âmir, bu gibi şeyleri en çok haber veren (rivayet eden) insanlar arasındadır.

125. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İsrâîl ve Câbir yoluyla Âmir'in şöyle dediğini haber verdi: Sevâd halkıyla bir antlaşma yapılmadı. Onlar yerlerini yönetimin bir gereği olarak bıraktılar.

126. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Salt b. Abdurrahmân ez-Zübeydî ve Muhammed b. Kays el-Esedî yoluyla Ömer b. Abdülazîz zamanında Şa'bî'ye Sevâd halkıyla bir antlaşma yapıp yapılmadığı sorulduğunda onun şöyle dediğini haber verdi:

15 Câbir, İbn Yezîd el-Cu'fî olup zayıf bir ravidir. Âmir ise İbn Şurahbîl eş-Şa'bî'dir.

Sevâd halkıyla antlaşma yapılmadı. Onların haraç vermeleri kabul edilince kendileriyle [kendiliğinden ortaya çıkan bir] antlaşma yapılmış oldu.

127. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hâtem b. İsmâîl ve arkadaşlarımızdan diğerleri, Muhammed b. Kays ve Şa'bî yoluyla yukarıdaki haberin aynısını bildirdi.

128. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Hasan b. Sâlih yoluyla İbn Ebî Leylâ'nın şöyle dediğini haber verdi: Ömer b. el-Hattâb onlara topraklarını geri verdi ve onlarla haraç üzerinde anlaştı. [87]

129. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hafs b. Gıyâs ve İbn Ebî Zî'b yoluyla Zührî'nin şöyle dediğini haber verdi: Bahreyn [fethedildikten sonra] halkından Müslüman olan kimse hakkında Peygamber şöyle hüküm verdi: Bu adam canını ve malını korumuş olur. Ancak toprağı Müslümanlar için bir fey (ganimet) olduğundan onu koruyamaz. Çünkü onlar teslim olmadılar ve imtina ettiler.

130. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve İsmâîl b. Ayyâş –ben onun Abdullah el-Behrânî¹⁶ olduğunu sanıyorum– yoluyla Ömer b. Abdülazîz'in şöyle dediğini haber verdi: [Fethedilmiş] memleket halkından kim Müslüman olursa Müslüman olduğu zaman sahip bulunduğu ailesi veya malları kendisinin olur. Evi ve toprakları ise Allah'ın Müslümanlara ihsan ettiği fey (ganimet) içerisinde yer alır.

131. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Muhammed b. Talha b. Muşarrîf el-Yâmî, Muhammed b. el-Müsâvir¹⁷ ve Kureyşli bir ihtiyar yoluyla aralarında İbn Rufeyl'in de bulunduğu Sevâd başkanlarının Ömer b. el-Hattâb'a gelerek şöyle dediklerini haber verdi: "Ey Müminlerin Emîri! Biz Sevâd halkından gelen bir heyetiz. Farşlılar bizi mağlup ederek zarar verdiler; şöyle şöyle yaptılar (hatta kadınlara ne yaptıklarını bile söylediler). Bu sebeple sizi duyunca buraya geldik ve bu maruzatta bulunduk. Onları bizim topraklarımızdan çıkarıp atıncaya kadar, [bize]

16 Bu, Abdullah b. Dînâr el-Behrânî el-Hımmâsî olup zayıf bir ravidir. Bu haber, bu ravi zinciriyle 193 nolu paragrafta gelecektir. Orada ravi İsmâîl'in şüphesi yer almamaktadır.

17 Uzun bir araştırma yapmış olmamıza rağmen bu ravinin biyografisini ve bir tenkidini bulamadık.

herhangi bir şeyi yasaklamanızı sizden istemiyoruz. Sizin bize (topraklarımıza) sahip olma arzunuz bize ulaştı.” Bunun üzerine Hz. Ömer: “Şimdi dilerseniz Müslüman olunuz, dilerseniz cizye veriniz,” dedi ve onlar da cizye vermeyi kabul ettiler.

132. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Zübeyr b. Muâviye, Yezîd b. Ebî Ziyâd ve Zeyd b. Vehb yoluyla Ömer b. el-Hattâb'ın şöyle dediğini haber verdi: Fellahlar (çiftçiler) hakkında Allah'tan korkun. Onlar size savaş ilan etmedikçe onları öldürmeyiniz.

[88] 133. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahmân el-Kârî,¹⁸ Eş'as ve Ebû Zübeyr yoluyla Câbir'in şöyle dediğini haber verdi: Onlar, müşrik tüccarları öldürmüyorlardı.

134. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr b. Ayyâş ve Amr b. Meymûn yoluyla Ömer b. Abdülazîz'in şöyle dediğini haber verdi: Rahip ve çiftçileri öldürmeyiniz.

135. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hammâd b. Yezîd, Vüheyb b. Hâlid, Eyyûb es-Sahtiyânî ve bir adam yoluyla onun babasının şöyle dediği haber verdi: Resulullah; hizmetçi, çocuk ve işçileri öldürmeyi yasak etti.

136. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hasan b. Sâlih, Ebû Ali es-Saf-fâr –Ben Mansûr olduğunu sanıyorum– ve Ubeyd b. el-Hasen Ebi'l-Hasen el-Müzenî¹⁹ yoluyla Abdullah b. Muğaffel el-Müzenî'nin şöyle dediğini haber verdi: Dağın beri yüzündeki yer satılmaz; ancak Benî Salûba²⁰ toprakları ve Hîre toprakları müstesnadır. Çünkü bunların halkıyla antlaşma yapılmıştır.

137. İsmâîl bize Hasan ve Yahyâ yoluyla Hasan b. Sâlih'in şöyle dediğini haber verdi: Biz, dağın beri tarafında olan yerlerin fey, arka tarafında bulunan yerlerin ise antlaşmaya bağlı olduğunu (büyüklerimizden) dinlerdik.

138. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Mufaddal b. Mühelhil, Mansûr ve Ubeyd Ebi'l-Hasen yoluyla Abdullah b. Muğaffel el-Müzenî'nin şöyle dediğini haber verdi: Benî Salûba toprakları ile

18 Bu ravinin biyografisini bilinmiyor. Adı geçen Eş'as ise İbn Süvar'dır.

19 Bu ravi, Ubeyd b. el-Hasen el-Müzenî Ebû'l-Hasan el-Kûfî olup güvenilirdir bir ravidir.

20 Yâkût, bunun Musul'un köylerinden birisi olup adının *Deyr Salûba* olduğunu söyler.

Hîre toprakları müstesna, dağın beri yüzünde olan yerleri satmak elverişli değildir.

139. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Şerîk, Haccâc ve el-Hakem yoluyla İbn Muğaffel'in şöyle dediğini haber verdi: Hîre, Ül- [89] leys ve Bânikyâ halkları hariç Sevâd halkı için antlaşma (ahd, ferman) yoktur. Şerîk dedi ki: Gerçekten Bânikyâ halkı Cerîr b. Abdullah'a nehrin geçit yerini (veya nehrin iki geçit yerini, dedi) göstermişlerdi. Ülleys halkı ise Ebû Ubeyde'yi misafir edip ona (düşmana ait) bazı yerleri göstermişlerdi. Yahyâ bunun düşmana ait bazı gizli yerler olduğunu söyledi.²¹

140. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hasan b. Sâlih ve Câbir yoluyla Şa'bî'nin şöyle dediğini haber verdi: Enbâr halkı için ahd (antlaşma) veya akd (sözleşme) vardı, dedi.

141. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hasan b. Sâlih ve Eş'as yoluyla Şa'bî'nin şöyle dediğini haber verdi: Hâlid b. Velîd, Hîre ve Aynü't-Temr halklarıyla antlaşma yaptı ve bu durumu bir yazıyla Ebû Bekir'e bildirdi, o da bunu kabul etti.

142. Yahyâ der ki: Hasan b. Sâlih'e bu durumda Aynü't-Temr halkının aynı Hîre halkı gibi olduğunu, insanların aynı vergiyi verdiklerini ve toprakları üzerinde bir vergi bulunmadığını söylediğim zaman o tasdik ederek evet, dedi.

143. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hasan b. Sâlih ve Esved b. Kays yoluyla babasının şöyle dediğini haber verdi: Hîre'ye vardık ve halkla bin dirhem vergi ve bir binit (at veya deve) vermeleri üzerine antlaştık. Ravi, babama "Bu biniti ne yaptınız?" diye sorduğumda şöyle cevap verdi, der: Aramızda bir arkadaşın biniti yoktu.

144. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahîm²² ve Eş'as yoluyla el-Hakem'in şöyle dediğini haber verdi: Hîre halkıyla

21 Bkz. Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*'da (Bulak, s. 16; Selefîyye, s. 28) Ülleys kelimesi 21 nolu paragrafta geçti. Bu kelime Ebû Yûsuf'un *Kitâbü'l-Harâc*'ının her iki baskısında da "el-Leys" şeklinde "sin" harfiyle değil de "şin" harfiyle geçer ki bu yanlıştır. Ebû Mihcen es-Sekaffî der ki: "Ülleys'te bekârlar ve sığınmacılar bırakıldı." Bânikyâ, Kûfe nahiyyelerinden birisinin adıdır. Bkz. Belâzûrî, s. 253-255.

22 Bu Abdurrahmân b. Süleymân el-Mervezî el-Eşellî'dir. Yazar bunu 305 nolu paragrafta "er-Râzî" diye tavsif etmiştir. Bunun yanlış olduğunu sanıyorum. Bkz. 281 nolu paragraf.

antlaşma yapıldığı için onlara Hîre topraklarından satın almaları hususunda ruhsat verilmişti.

[90] 145. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Hasan b. Sâlih yoluyla Mücâlid b. Saîd'in şöyle dediğini haber verdi: Hîre halkıyla aralarında paylaşımları üzere antlaşma yapıldı ve adam başına herhangi bir vergi yoktu.

146. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hasan b. Sâlih ve Eş'as yoluyla İbn Sîrîn'in şöyle dediğini haber verdi: Sevâd halkından kimlerle barış yapıldı ve kimlerle yapılmadı ben bilmiyorum.

147. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn İdrîs ve Eş'as yoluyla İbn Sîrîn'in şöyle dediğini haber verdi: Sevâd yurduunun bir kısmı savaş, bir kısmı da barış (antlaşma) ile alınmıştır.

148. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Zübeyd²³ ve Eş'as yoluyla İbn Sîrîn'in şöyle dediğini haber verdi: Sevâd'ın bir kısmı savaş, bir kısmı da barışla alınmıştır. Savaşla alınan topraklar Müslümanlarındır; barışla alınan yerler ise kendi mallarıdır.

149. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ b. Âdem, İbn Mübârek, Ma'mer ve Ali b. el-Hakem yoluyla Muhammed b. Zeyd'in²⁴ şöyle dediğini haber verdi: İbrâhîm en-Nehâf şöyle söyledi: Bir adam Ömer b. el-Hattâb'a gelip "Ben Müslüman oldum, arazimden haraç vergisini kaldır," dedi. Hz. Ömer: "Hayır, çünkü senin yerin savaşla alınmış bir topraktır," dedi. Ravi der ki: Başka bir adam gelip şu ve şu arazilerin sahipleri vermekte oldukları haraçtan daha fazlasını vermeye güçleri yeter, dediğinde Hz. Ömer yine hayır, dedi. Biz bunu onlara yapamayız. Çünkü biz onlarla bir antlaşma yapmış bulunuyoruz.

150. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ubeydullah Eşcaî, Süfyân b. Saîd ve Zübeyr b. Adî yoluyla Cüheyne bölgesinden bir adamın haber verdiğine göre Resulullah şöyle buyurdu: "Kim Allah kendisini kurtardıktan sonra haraç almaya devam ederse Allah'ın, meleklerin ve insanların hepsinin laneti onun üzerine olsun."

23 Bu, Abser b. el-Kâsım ez-Zebidî olup güvenilir bir ravidir.

24 Bu, Merv kadısı İbn Ali el-Kindî'dir. İbnü'l-Hakem ise el-Bünânî olup Ebû'l-Hakem'dir.

151. İsmâîl bize Hasan yoluyla Yahyâ'nın Şerîk'e bir haraç arazisi satın alma hususunda soru sorduğu zaman onun şöyle dediğini haber verdi: Küçük çocukları[n günahını] boynuna geçirme. Yine haraç ancak haraç üzerinde antlaşma yapan kimselere gereken bir vergidir, dedi.

152. İsmâîl bize Hasan yoluyla Yahyâ'nın, savaşla alınıp üzerine haraç vergisi konan, haraç arazilerinin satın alınmasını Hasan b. Sâlih'e sorduğunu, o da bunun mekruh olduğunu kendisine bildirdiğini; ancak haraç üzerinde antlaşma yapılan halkın arazisini satın almada bir sakınca bulunmadığını haber verdi.

153. İsmâîl bize Hasan yoluyla Yahyâ'nın şöyle dediğini haber verdi: Hasan b. Sâlih'e sordum da o, savaşla elde edilip üzerine haraç vergisi konan haraç arazilerinin satın alınmasını mekruh gördü. Fakat antlaşmayla vergilenen arazilerin satın alınmasında bir sakınca görmedi. Ravi der ki: Haraç arazisini bir Müslüman satın alırsa o yer öşür arazisi olur. Ancak sahipleriyle anlaşarak vergilendirilen haraç arazileri öşür arazisi olmaz. Yahyâ dedi ki: Arazi üzerine haraç vergisi konulmuşsa artık o haraç arazisidir, başka bir şey değildir.

154. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Zübeyr b. Muâviye yoluyla haber verdi: Küleyb b. Vâil, İbn Ömer'e şöyle dedi: "Bir arazi satın aldım." İbn Ömer: "Satın almak güzel bir şeydir," dedi. Ravi dedi: Ben her bir cerîb arazi (seksen metre kadar yer) için bir dirhem gümüş ve bir kafız (18 kg kadar) yiyecek veriyorum. Ömer ise küçük çocukların hakkını boynuna geçirme dedi.

155. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İsrâîl, Ebû Bekr b. Ayyâş ve Küleyb b. Vâil yoluyla İbn Ömer'in bunun bir benzerini rivayet ettiğini haber verdi.

156. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Saîd ve Dâvûd yoluyla Muhammed b. Sîrîn'in şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer, ehl-i zimme kölelerinin ve arazilerinin satılmasını yasakladı. [92]

157. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Huşeym ve Ebû Ukayl el-Ezdî²⁵ yoluyla Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Ömer b. el-Hattâb, ehl-i zimme arazilerinin ve kölelerinin satın alınmasını yasakladı.

158. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Huşeym, Yûnus ve Hasan yoluyla benzer bir haberin geldiğini bildirdi. Ancak bunu Hz. Ömer'e izafe etmemiştir.

159. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hafs b. Gıyâs ve Hişâm b. Hassân yoluyla Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Ömer b. el-Hattâb, ehl-i zimmenin tarlalarını ve beldelerinden herhangi bir şeyi satın almayınız, dedi.

160. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Sinân el-Bürcümî²⁶ ve Hişâm b. Hassân yoluyla Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Ehl-i zimmenin beldelerinden ve tarlalarından satın almayınız. Ravi bunu Hz. Ömer'den naklederek rivayet ediyor.

161. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahîm, Hişâm, Hasan ve Ömer yoluyla bunun bir benzerinin rivayet edildiğini haber verdi.

162. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İsrâîl ve Câbir yoluyla Âmir'in şöyle dediğini haber verdi: Ehl-i zimme arazisini alıp satmak uygun değildir.

[93] 163. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdüsselâm b. Harb, Saîd b. Ebî Arûbe, Katâde ve Şakîk el-Ukaylî yoluyla Ömer b. el-Hattâb'ın bir kimsenin haraç arazisini veya kölelerini satın almasını yasakladığını ve bir Müslümanın, küçük çocukların hukukunu boynuna geçirmesinin uygun olmadığını söylediğini haber verdi.

164. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, Ca'fer b. Berkân ve Meymûn b. Mihrân yoluyla İbn Ömer'in şöyle dediğini haber verdi: Bütün arazilerimden beş dirhem cizye alınması beni mesrur etmez. Buralarda küçük çocukların hakkı olduğu ve bunların bana geçtiğini itiraf ediyorum.

25 Bu, Hâşim b. Sellâl'dır. *Tehzîb*, *Takrîb* ve *Hulâsa*'da "Belâl" şeklinde geçer ki bu yanlıştır. İbn Sellâm ve Huşeym denir ki bu İbn Beşîr b. el-Kâsim es-Sülemî Ebû Muâviye'dir.

26 Bu İbn Hârûn'dur. Kendisinde zayıflık bulunan, fakat güvenilir bir ravidir.

165. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Saîd, Câbir ve Kâsım yoluyla Abdullah'ın şöyle dediğini haber verdi: Kim bir vergi²⁷ koyarsa o çocukların hakkını yediğini itiraf etmiş olur.

166. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdüsselâm b. Harb ve Haccâc yoluyla Kâsım b. Abdurrahmân'ın şöyle dediğini haber verdi: Bir çiftçi (*dihkân*= *toprak sahibi*), Abdullah b. Mes'ûd'a gelip benim arazimi satın al, dedi. Abdullah: "Onun haracını benim için verirsen alırım," dedi. O da, "Evet veririm," dedi. Bunun üzerine Abdullah, ondan yerini satın aldı.

167. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Şihâb, Haccâc ve Kâsım yoluyla İbn Mes'ûd'un, bir çiftçiden haracını kendisinin vermesi şartıyla bir arazi satın aldığını haber verdi.

168. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdüsselâm b. Harb ve Bekr b. Âmir yoluyla Âmir'in şöyle dediğini haber verdi: Utbe b. Ferkad, haraç arazilerinden birisini satın aldı, sonra Ömer'e gelip durumu haber verdi. Ömer ona kimden aldığını sordu. Utbe, sahibinden dedi. Ömer de, o yerin sahiplerine –Müslümanlara–: "Siz bu adama bir şey sattınız mı?" diye sordu. Onlar, "Hayır" dediler. [Bunun üzerine] Ömer [Utbe b. Ferkad'a]: "Git paranı verdiğin yerden iste," dedi.

169. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays, Ebû İsmâîl ve Şa'bî ^[94] yoluyla Utbe b. Ferkad'ın şöyle dediğini haber verdi: Fırat kenarında Sevâd arazisinden kamışlık için seksen metrekare kadar bir yer satın aldım. Bunu Hz. Ömer'e söyledim. Ömer: "Sahiplerinden mi satın aldın?" dedi. Ben de, "Evet" dedim. Benimle gel dedi, ben de onunla gittim. "Ey o kimseler, siz bu adama bir şey sattınız mı?" dedi. Onlar da, "Hayır" dediler. [Bunun üzerine] malını nereye koyduysan orada ara, dedi.

170. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hafs b. Gıyâs ve Mücâlid yoluyla Şa'bî'nin şöyle dediğini haber verdi: Abdullah, haracını onun vermesi şartıyla sahibinden bir haraç arazisi satın aldı.

171. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Hasan b. Sâlih yoluyla İbn Ebî Leylâ'nın şöyle dediğini haber verdi: Hasan b. Ali, haraç

27 Metinde "task" olarak zikredilen bu kelime, Arapça'ya Farsça'dan geçmiştir; toprak üzerine konulan haraç vergisi manasına gelir.

arazisinden tuzlak veya tuzlu bir yer satın aldı. Hüseyin ise iki hurmalık satın aldı. Ravi der ki: Hz. Ömer bu yerleri sahiple-rine geri verdi ve onlar üzerine koymuş olduğu haraç vergisi üzerinde onlarla antlaşma yaptı. Ravi, İbn Ebî Leylâ'nın bu yerlerin satın alınmasında bir sakınca görmediğini, Hasan'ın ise bunu mekruh saydığını nakleder.

172. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hasan b. Sâlih ve Eş'as yo-luyla el-Hakem'in şöyle dediğini haber verdi: Şüreyh'in Hî-re'den satın aldığı bir arazisi vardı.

173. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahmân, Eş'as ve el-Hakem yoluyla rivayet eder. Şüreyh, Hîre topraklarından bir arazi satın aldı, o yere Zübâ denirdi. Ravi, el-Hakem'in şö-y-le dediğini haber verdi: Hîre halkıyla antlaşma yapıldığı için onların topraklarından satın almaya ruhsat veriyorlardı.

174. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Süfyân b. Saîd yoluyla İ[sâ
[95] b. el-Mugîre'nin²⁸ şöyle dediğini haber verdi: Şa'bî'ye haraç arazisini satın almanın durumunu sordum. Ben bunun faiz ol-duğunu söylemiyorum, fakat yapın da demiyorum, dedi.

175. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hasan b. Sâlih, Abdülmelik ve bir adam yoluyla İbrâhîm'in haraç arazisini satın almayı mekruh saydığını haber verdi.

176. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Yezîd b. Abdülazîz,²⁹ Mu-hammed b. Fudayl, Fudayl b. Gazvân yoluyla Ebû Hâzim el-Ensârî'nin şöyle dediğini haber verdi: Mücâhid'e Sevâd arazi-sinden satın almayı sordum. Onu ne sat, ne de satın al, dedi. İkisinden birisi dedi ki: Onu ne satın alınız ne de satınız.

177. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hafs, Eş'as ve İbn Sîrîn yo-luyla Şüreyh'in şöyle dediğini haber verdi: Şüreyh'e iki adam bir dava getirdiler. Birisi, "Bu arkadaş benden cizye arazisin-den bir yer satın aldı ve o yerin tapu senedi gibi yazısını da

28 Bu Ebû Şihâb et-Temîmî el-Kûffî'dir. İbn Hibbân bunu güvenilir raviler arasında sayar. Zehebî, bu raviden Sevrî'den başka rivayet edeni bilmi-yorum, der. İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ında bunun Muhammed b. Ubeyd ile karşılaştığı bildirilmektedir.

29 Bu ravi, İbn Siyâh el-Esedî el-Hammâni'dir.

aldı. Fakat ne parasını verdi ne de o senedi verdi," dedi.³⁰ Ravi, "Kadı Şüreyh, onlar kalkıp gidinceye kadar onlara hiçbir şey söylemedi," dedi.

178. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abde b. Süleymân el-Külâbî, Saîd b. Ebî Arûbe ve Katâde yoluyla Hz. Ali'den rivayet etti. Hz. Ali, haraç arazisinden bir yer almayı mekruh görüyordu ve bu topraklar üzerinde Müslümanların haraç hakları vardır, diyordu.

179. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Eşcaî ve Süfyân yoluyla İbn Sîrîn'den şöyle rivayet etti: İbn Sîrîn'e babasından bir yer miras kaldı. O yerin haracını ödüyordu.

180. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Süfyân yoluyla İbrâhîm'in, [96] önce düşmanların istila edip sonra Müslümanların kurtardığı Beriyye halkı hakkında "Onlar köle yapılamazlar," dediğini haber verdi. Ravi: "Bunu Mugîre mi İbrâhîm'den nakletti?" dediğimde o da "Evet" dedi, diye bildirdi.

181. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hasan b. Sâlih ve Kays b. Müslim yoluyla Târik b. Şihâb'ın şöyle dediğini haber verdi: Nehrü'l-Melik³¹ halkından bir kadın Müslüman oldu. Ravi, Hz. Ömer'in şöyle dediğini veya yazdığını söyledi: Bu kadın arazisini tercih eder ve arazisinin üzerindeki vergiyi de öderse toprağıyla kendisini baş başa bırakın; yok eğer vergiyi vermezse o zaman Müslümanlara o toprağı verin.

182. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays b. er-Rebî' ve Kays b. Müslim yoluyla Târik b. Şihâb'ın şöyle dediğini haber verdi: Nehrü'l-Melik halkından akar sahibi bir kadın Müslüman oldu. Hz. Ömer, Sa'd'a veya amiline, "Bu kadının yerini kendisine veriniz, o da arazisinin vergisini versin," diye bir mektup yazdı.

183. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Şerîk, Kays ve Câbir yoluyla Âmir'in şöyle dediğini haber verdi: Rufeyl Müslüman oldu;

30 Metinde geçen "vısr-وصر" kelimesi, *Lisân'da* tescil diye açıklanmaktadır. Bu aslında Farsçadan Arapçaya geçmiş bir kelimedir. Sonra Şüreyh'in bu haberi zikredilmekte ve *vısr*'ın alışveriş yazısı manasına geldiği açıklanmaktadır. Biz ise buna tapu senedi demeyi uygun gördük.

31 Yâkût'un dediğine göre burası, Bağdad'da İsa Nehrinin ötesinde geniş bir yerleşim merkezidir.

H. Ömer ona haracı karşılığında arazisini verdi ve kendisine iki bin dirhem de ulufe takdim etti.

184. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays b. er-Rebî, İbrâhîm b. Muhâcir, Şeyh, Benî Zühre'den bir ihtiyar ve Ömer b. el-Hat-tâb'dan haber verdi: H. Ömer, Sa'd'a, Saîd b. Zeyd'e toprak vermesi için mektup yazdı. Bunun üzerine ona Rufeyloğullarının toprağından bir parça verdi. Bu sebeple İbnü'r-Rufeyl, Ömer'e gelip "Ey Müminlerin Emîri! Siz bizimle ne üzerine antlaşma yaptınız?" dedi. Ömer: "Siz bize cizye vereceksiniz, bunun karşılığında araziniz, mallarınız ve evlatlarınız size kalacaktır," dedi. Adam, "Ey Müminlerin Emîri! Sen benim yerimi Saîd b. Zeyd'e verdin," dedi. Ravi der ki: Bunun üzerine H. Ömer Sa'd'a "Onun yerini kendisine geri ver," diye mektup yazdı. Sonra onu İslam'a [97] çağırıldı, o da Müslüman oldu. Bu sebeple Ömer ona yedi yüz dirhem hediye takdir edip kızıl tüylü bir keçi de bahşış verilmesini emretti. Ardından da şöyle dedi: "Yerini elinde tutarsan, orada ikamet edersen, daha önce vermekte olduğun vergiyi verirsin."³²

185. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Hasan b. Sâlih yoluyla İsmâîl b. Ebî Hâlid'in şöyle dediğini haber verdi: H. Ömer, Ahvâz'ın Toprak sahibi [dihkân]³³ olan Hürmüzân Müslüman olunca ona iki bin dirhem ulufe verdi.

186. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdüsselâm b. Harb, Eş'as b. Sevvâr ve bir adam yoluyla Rebî b. Umeyle el-Fezârî'nin şöyle dediğini haber verdi: Rufeyl, H. Ömer zamanında Müslüman oldu. H. Ömer de ona iki bin dirhem ulufe verdi. H. Ömer'e, "Toprağımı benim emrime ver, onu imar edip koruyayım ve ondan vergi olarak ne veriliyorsa ben de size onu vereyim," dedi. H. Ömer de onun bu teklifini kabul etti.

32 Toprağına sahip olmak veya toprağı paylaşırma işi özellikle tarım toplumunda insanlara epeyce güçlükler çıkarmıştır. Bugün de aynı şekilde uygulanan toprak kanunları ekonomiye birçok zarara sebep olmaktan başka hükûmetlere de problemler çıkartmaktadır. Bu bilhassa devlet felsefesinden ve menkul ve gayrimenkul mal, mülkiyet anlayışından kaynaklanmaktadır. İslam'da toprak mülkiyeti, menkul mal mülkiyetinden farklı olup kişi çalıştırdığı müddetçe toprağı elinde tutabilir. Bu sebeple yerlerini boş bırakanlara bedelleri ödenmek şartıyla arazileri ellerinden alınır. (Çev.)

33 Türkçe tam karşılığı; toprak ağası (Ed.)

187. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hafs b. Gıyâs ve Muhammed b. Kays el-Esedî yoluyla Ebû Avn es-Sekafî'nin şöyle dediğini haber verdi: Sevâd halkından bir adam Müslüman olduğu zaman Hz. Ömer ile Hz. Ali, onun arazisinden [daha önce verdiği] haraç vergisini vermesinin devamını sağladılar.

188. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Huşeym ve Seyyâr Ebi'l-Hakem yoluyla Zübeyr b. Adî'nin şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ali zamanında Sevâd halkından bir toprak sahibi Müslüman oldu. Hz. Ali ona: "Toprağını işlersen, senin üzerinden cizyeyi kaldırırım, (o zaman vergiyi) toprağından alırız. Eğer oradan başka bir yere göçersen, o toprakta senden daha fazla biz hak sahibi oluruz," dedi.

189. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Vekî' ve Mes'ûdî yoluyla Ebû Avn'ın³⁴ şöyle dediğini haber verdi: Aynü't-Temr halkından bir dihkân Müslüman oldu. Hz. Ali ona, "Senin üzerindeki cizye [98] vergisine gelince biz onu kaldırabiliriz; sahip olduğun topraklar ise Müslümanlara aittir. Dilersen sana ulufe veririz, dilersen seni bizim için idare memuru tayin ederiz. Ama Allah'ın topraktan yarattığı şeylerden bize vergi vermen lazımdır," dedi.

190. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hasan b. Sâlih ve Mansûr yoluyla İbrâhîm'in Sevâd halkından bir adam hakkında şöyle dediğini haber verdi: Bu adam Müslüman olur ve arazisinde oturup onu işlerse ondan haraç vergisi alınır.

191. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İsrâîl ve Mansûr yoluyla İbrâhîm'in Sevâd halkından bir adam hakkında şöyle dediğini haber verdi: Bu adam Müslüman olur ve arazisinde oturup onu işlerse ondan haraç vergisi alınır.

192. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays, Mansûr ve İbrâhîm yoluyla da benzer bir haberi rivayet etti.

193. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İsmâîl b. Ayyâş eş-Şâmî ve Abdullah el-Behrânî yoluyla Ömer b. Abdülazîz'in şöyle bir mektup yazdığını haber verdi: [Fethedilen] memleket halkından kim Müslüman olursa Müslüman olduğu zaman sahip bulunduğu ailesi veya malları kendisinin olur; evi ve toprağı

34 Bu ravi, Muhammed b. Ubeydullah b. Saîd es-Sekafî'dir.

ise Allah'ın Müslümanlara ihsan ettiği fey (ganimet) içerisinde yer alır.

194. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Huşeym yoluyla Husayn b. Abdurrahmân'ın şöyle dediğini haber verdi: Sevâd'dan bir grup insan Abdülhamîd'den talepte bulundular. Bunun üzerine o, onlar için Ömer b. Abdülazîz'e ellerindeki arazilerden cizye-yi kaldırıp sadaka (zekât) koyması hususunda mektup yazdı. Ömer ona şöyle cevap verdi: İmdi bundan sonra Allah'ın Müslümanlara fey (ganimet) olarak ihsan ettiği bu topraklardan, onların maddi ve manevi ihtiyaç ve musibetlerine, neyin en faydalı olduğu hususunda ben bir şey bilmiyorum. Onun için sen bak. Bunlardan kimin bir arazisi ve meskeni varsa daha önce bunlar hakkında ne yapıldıysa sen de o yolda yürü. Kimin burada yeri ve meskeni yoksa onları da kendi ailelerine geri ver.³⁵

[99] 195. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Muhammed b. Talha b. Musarrıf el-Yâmî ve Ebû Ubeyde b. el-Hakem yoluyla Ömer b. Abdülazîz'in şöyle yazdığını haber verdi: Sizden önceki eski arazilere bakınız; onları yarıcılık usulüyle ziraat ortaklığına veriniz, eğer çiftçi bulunmazsa [gelirinin] üçte biri karşılığında veriniz; yine çıkmazsa onda bire varıncaya kadar veriniz. Yine ziraat yapacak bulunmazsa [araziyi] emanet olarak veriniz. Buna rağmen ziraat yapan olmazsa [o zaman] Müslümanların hazinesinden harcama yapınız. Sizden önceki bir yeri kesinlikle [kimseden] zorla almayınız.

196. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays b. er-Rebî, Rezâm b. Said ez-Zabî onun babasının şöyle dediğini haber verdi: Bir adam Hz. Ali'ye gelip dedi ki: Sahiplerinin âciz kaldığı çorak bir arazi buldum. Kanal kazarak su götürdüm ve ziraat yaptım. [Bunun üzerine] Hz. Ali: "Sen bozucu değil, yapıcı; kurutucu değil, yeşertici bir adamsın. Her şeyin hayırlı ve mübarek olsun," diye cevap verdi.

197. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ Kays b. er-Rebî ve Esedogullarından bir adam yoluyla onun babasının şöyle dediğini

35 Bu Abdülhamîd, Abdülhamîd b. Abdurrahmân b. Zeyd b. Hattâb olup Ömer b. Abdülazîz'in Kûfe ve Irak'ta görev yapan vergi memurudur. Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Siretü Ömer b. Abdülazîz*, s. 84; İbn Sa'd, *Tabakât*, V. 263 satır: 22, 264/16, 269/25, 271/25, 272/ 10, 276/19, 219/25; *Tezhîbü't-Tezhîb*, VI, 119.

haber verdi: Huzeyfe, Kistrâ'nın ve yakınlarının topraklarını dağıtmayıp hazine arazisi yaptı. Hükümdarlık yapmış [olanların],³⁶ ölmüş ve kaçmış olanların topraklarını, ağaçlık arazileri ve su bulunan yerlerdeki arazileri hep hazine arazisi yaptı.

198. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdullah b. el-Mübârek, Abdullah el-Velîd b. Abdullah b. Ma'kıl³⁷ ve Abdülmelik b. Ebî Hurra yoluyla onun babasının şöyle dediğini haber verdi: Ömer b. el-Hattâb şu Sevâd'ı on sınıfa ayırıp hazine arazisi yaptı: 1. Harpte öldürülen kimselerin arazileri, 2. Müslümanlardan kaçıp kurtulanların arazileri, 3. Kistrâ'ya ait olan bütün araziler, 4. Kistrâ'ya yakın olan kimselerin bütün arazileri, 5. Sulak yerlerdeki bütün araziler, 6. Posta atlarının yayılması için ayrılmış olan bütün araziler. Ravi der ki: Geri kalan diğer dört sınıfı unuttum, hatırlamıyorum. Hz. Ömer'in ayırdığı [100] arazilerin haraç geliri yedi milyon tutuyordu. Cemâcim olayı³⁸ meydana gelince insanlar divan defterlerini yaktılar. Bu sebeple her topluluk kendileriyle ilgili şeyleri aldı.

199. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdüsselâm b. Harb ve Abdullah b. el-Velîd el-Müzenî³⁹ yoluyla Esedoğullarından bir adamın şöyle dediğini haber verdi: –Ravi der ki: Kûfe'de Sevâd

36 Belâzürî, *Fütûhu'l-Buldân* (s. 282) da başka bir ifade vardır: "Kistrâ'nın kendisi için ayırdığı bütün toprak." Ayrıca bkz. 199 nolu paragraf.

37 Eserin matbu nüshasında "Abdullah b. el-Velîd, Abdullah b. el-Muğaffel'den rivayet etti," denilmektedir. Dipnotta "Muakkal kelimesinin asıl nüshada "Muakkal" olarak geçtiği, fakat Dr. Juynboll'un bunu "Muğaffel" olarak düzelttiği bildirilmektedir ki bu yanlıştır. Çünkü Abdullah b. Muğaffel bir sahabidir. Abdullah b. Velîd ise sahabeye yetişememiştir. O, hicrî II. asrın birinci yarısında vefat etmiş olan Âsım b. Küleyb ile Âsım b. Behdele'den rivayet etmektedir. Sonra burada Abdullah b. Velîd, Abdullah b. Muakkal'den rivayet etmiyor. Bilakis o, Abdullah b. Muakkal'in oğlu Velîd'in oğlu Abdullah'tır. İbnü'l-Mübârek, İbn Uyeyne ve diğerleri ondan rivayet etmektedirler. *Tehzîb*'de (VI. 69) onun biyografisi vardır. Ebû Yûsuf *Harâc*'da [Bulak, s. 32; Selefîyye, s. 46, Bulak (el-Medenî) nüshasında ve Teymuriyye (el-Müzenî) rivayetiyle yazılan Selefîyye baskısında] ondan rivayet etmiştir ki bu doğrudur.

38 Cemâcim olayı tarihte "Deyrû'l-Cemâcim" diye bilinmektedir. Bu olay Kûfe yakınlarında bulunan bir yerde meydana gelmiştir. Bu, zalim Haccâc ile Abdurrahmân b. Eş'as arasında cereyan eden bir savaştı. Bu olay Emevi halifelerinden Abdülmelik b. Mervân zamanında meydana geldi. Savaş 103 gün sürdü. Halk, devlete ait bütün evrakları yaktı.

39 Asıl nüshada "el-Medenî" denilmektedir, ki daha önce söylediğimiz gibi, bu yanlıştır.

arazisini bundan daha iyi bilen bir adam tanımıyorum.- Hz. Ömer zamanında devlete intikal eden arazilerden elde edilen gelirlerin miktarı, dört milyon dirheme ulaşmıştı. Bu arazi- lere bugün "Savâfü'l-Estân" denilmektedir.⁴⁰ Bunun üzerine ravi adama, "Savâfi ne demektir?" deyince adam şöyle cevap verdi: Hz. Ömer, Kısra'ya ve ailesine ait araziler ve savaşta ölmüş veya düşman içine kaçmış kimselerin⁴¹ arazilerini, sulak yerlerdeki arazileri, ayrıca posta atlarının yayılması için ayrılan bütün arazileri, halka dağıtmayıp devletin tekelinde tuttu. Ravi, adam iki çeşit arazi daha söylemişti ama ben onları aklımda tutamadım, dedi. Kays'ın haberinde ise ağaçlık arazilerin ve eskiden kısra (hükümdarlık yapmış) olan kimselerin topraklarının da devletleştirildiği bilinmektedir.

200. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Hasan b. Sâlih yoluyla İbn Ebî Leylâ'nın şöyle dediğini haber verdi: Benî Tağlib Hristiyanlarına evleri hakkında (vergi almak için) elçi gönderildi. Hasan, Benî Tağlib zimmîlerinden başkalarına, hayvan ve davarları, topraklarında yetişen meyve, sebze ve diğer ziraat ürünleri için vergi almak üzere elçi gönderilmezdi. Benî Tağlib ve diğer bütün ehl-i zimmeden ticaret mallarından âşire (onda bir vergi alan memura) uğradıklarında vergi alınırdı.⁴²

[101] 201. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek ve Yûnus yoluyla Zührî'nin şöyle dediğini haber verdi: Benî Tağlib Hristiyanları müstesna (veya binek ve yemek için olan hayvanlar

40 "Estân" ağacın kökü demektir. Bu ifade Ebû Yûsuf'un *Harâc*'ında (Bulak, s. 32; Selefîyye, s. 68) "Esmâr" (Meyveler) olarak geçmektedir.

41 Burada ehl-i harbe (düşmana) katılmış, kaçmış kimse denilirken, Ebû Yûsuf'un *Kitâbü'l-Harâc*'ında ise düşman topraklarına katılmış denilmektedir.

42 İslam hukukunda gümrük vergisi yoktur, ticaret vergisi vardır. Gümrük vergisi, ülkeye mal ithalat ve ihracatını kısıtlamak amacıyla konulan bir vergidir. Bu sebeple ticaret malı olmayıp kişinin kullanması için kendi şahsi malı olan eşyadan da gümrük alınır. Bu konuda herhangi bir nisap da yoktur. Müslüman yöneticilerin "ticaret öşrü" adı altında yabancı tüccarlardan aldıkları vergiye gümrük demek mümkün değildir. Çünkü bu vergi, isminden de anlaşılacağı gibi ticari bir vergi olup sadece ticaret mallarından alınır ve belli bir nisap üzerinden alınır. 200 dirhem gümüşün değerine ulaşmayan ticaret malından vergi alınmaz. Ayrıca kullanmak için olan şahsi mallardan da vergi alınmaz. Hâlbuki gümrüklerde böyle mallardan da vergi alınır ve bu konuda bir nisap da yoktur. (Çev.)

gibi malları bulunan bütün Arap Hristiyanları dedi) Ehl-i kitabın, binek ve yemek için olan hayvanlarında vergi yoktur.⁴³

202. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Şerîk ve İbrâhîm b. Muhâcir yoluyla Ziyâd b. Hudayr'ın şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer beni, Benî Tağlib Hristiyanlarına gönderdi. Onların mallarından 1/20 oranında vergi almamı emretti ve bir Müslümandan ve haraç vergisini ödeyen bir zimmîden, ticaret mallarından alınan onda birlik vergiyi almamı yasakladı.⁴⁴ Yahyâ, burada ravinin, "Müslüman" sözüyle gayrimüslimlerden sonradan Müslüman olmuş bir kimseyi kastettiğini sanıyorum, dedi. Çünkü o, Benî Tağlib Hristiyanlarına gönderilmişti. "Haraç vergisini ödeyen bir zimmî" sözüyle de zimmîlerden, hayvan ve davarlardan, topraklarında yetişen meyve, sebze ve diğer ziraat ürünlerinden vergi alınmamasını kastettiğini sanıyorum. Benî Tağlib ise böyle değildir; onlardan vergi alınır, çünkü onlarla böyle bir antlaşma yapılmıştır.

203. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İsrâîl ve İbrâhîm b. Muhâcir yoluyla Ziyâd b. Hudayr'ın şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer benim Benî Tağlib Hristiyanlarından 1/20 oranında vergi almamı, Müslüman ve muâhidlerden ise vergi almama mı bana yazdı.

204. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Süfyân b. Saîd yoluyla İbrâhîm b. Muhâcir'in şöyle dediğini haber verdi: Ziyâd b. Hudayr'dan, İslam'da ilk öşür memuru benim, dediğini dinledim. Ravi, bir adam bana onun Benî Tağlib Hristiyanlarından 1/20 oranında vergi aldığını söyledi, dedi.

205. Yahyâ dedi ki: Benî Tağlib Hristiyanlarından Müslüman olanların toprakları, öşür arazisi oldu. Çünkü onlar üzerine haraç konulmadı. Bir Müslüman Benî Tağlib arazisinden bir yer almışsa onun toprağı da yine öşür arazisidir. Bazıları bunun vergisi artırılıp katlanır, demişlerdir.

43 İslam hukukunda tüketim vergisi diye bir şeyin bulunmadığı buradan da açıkça anlaşılmaktadır. İslam'da verginin sebebi üretimdir. Tükettimden vergi alınmaz; kişinin kendi oturduğu evden vergi alınmaz. Yani bina vergisi diye bir vergi yoktur. (Çev.)

44 Bkz. Belâzürî, s. 191.

[102] 206. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr, Ebû İshâk eş-Şeybânî ve Seffâh⁴⁵ yoluyla Dâvûd b. Kürdûs'ün⁴⁶ şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer, Benî Tağlib ile vergilerinin iki kat artırılması hususunda antlaşma yaptı; onlar kendilerinden birinin Müslüman olmasına mani olmayacak ve çocuklarını Hristiyan yapmak için çalışmayacaklardı.

207. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdüsselâm b. Harb, Ebû İshâk eş-Şeybânî, Seffâh ve Dâvûd b. Kürdûs yoluyla Ubâde b. Nu'mân'ın Hz. Ömer'e şöyle dediğini haber verdi: Ey Müminlerin Emîri! Şüphesiz Benî Tağlib'in savaş gücünü bilirsiniz; aynı zamanda onlar düşmanla sınır komşusu bulunuyorlar. Onlar sana karşı düşmana arka çıkar, onlara yardımcı olurlarsa düşmanla birlikte onlarla savaş yapmak oldukça güçleşir. Bu sebeple onlara bir atıyyede bulunmak ve bir şeyler vermek istersen ver. Ravi, bunun üzerine Hz. Ömer, onlarla çocuklarından hiçbirisini vaftiz etmemek, Hristiyan yapmamak ve vergilerini iki kat artırmak üzere antlaşma yaptı. Ubâde şöyle diyordu: Onlar yapılan bu antlaşmaları uygulamamaları yüzünden, antlaşmaları ortadan Kaltığı için, ehl-i harb durumuna düştüler.

208. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Muâviye, Ebû İshâk eş-Şeybânî, Seffâh ve Dâvûd b. Kürdûs yoluyla Hz. Ömer'in şöyle yaptığını haber verdi: Hz. Ömer, hiçbir sabi çocuğu kendi dinlerine çevirmemek, vaftiz yapıp Hristiyanlaştırmamak, vergilerini iki katına çıkarmak ve kendi dinlerinden başka bir din üzerinde olmamak üzere Benî Tağlib ile antlaşma yaptı. Dâvûd, Benî Tağlib Hristiyanları sözlerinde durmadılar; sabi çocukları vaftiz edip Hristiyan yaptılar; bunun için onların zimmetleri (sözleşmeye dayanan korunmaları) kaldırıldı, yani ehl-i harb oldular, dedi.

45 Bu, Seffâh b. Matar eş-Şeybânî olup İbn Hibbân onu güvenilir ravilerden sayar.

46 Zehebî, bu ravinin Hz. Ömer ile irtibatının olup olmadığı meçhuldür, der. İbn Hacer, İbn Hibbân'ın onu güvenilir ravilerden saydığını söyler. İbn Ebî Şeybe bu haberi Ali b. Müshir ve Ebû İshâk eş-Şeybânî yoluyla rivayet eder. Bkz. *Avnî'l-Ma'bûd*, III. 132.

209. Yahyâ der ki: Antlaşma [döneminde] Benî Tağlib'de kadın ve erkek eşitti. Çünkü onların kişi başına alınan cizye vergisi (baş vergisi) yoktu; onların [sadece] arazilerinden vergi alınıyordu. [Bu konuda] borçlu olan veya olmayan kim-seler de eşit sayılıyordu. Çünkü onların hepsinden [arazi] ver-gisi alınıyordu.

210. Benî Tağlib'in çocukları hakkında ihtilaf edildi: Top-lumdaki bazı âlimler, Müslümanların küçük çocuklarından öşür vergisi alınmadığı gibi, onların çocuklarının arazilerinden ve hayvanlarından vergi alınmaz, dediler. Bazıları ise alınır, dediler. Çünkü Müslümanların yetim çocuklarının [nisaptan fazlaysa] mallarından zekât alınır. Müslümanların zekât ver-diği mallardan Benî Tağlib topluca vergi ödedikleri için, onlar iki kat vergi verirler. Böylece bu antlaşma diğerlerinden alınan [103] haraç vergisi durumundadır. Yani bunlardan, deve, sığır, koyun, keçi, ziraat ürünleri ve meyve gibi Müslümanlardan zekât alı-nan her şeyden, Müslümanlara göre iki kat vergi alınır. Onların, Müslümanlara zekâtın farz olduğu maldan (nisaptan) daha az olan mallarından vergi alınmaz. 5 deveden 2 koyun, 40 koyun (ve keçiden) 2 koyun, 30 sığırdan iki yaşında 2 dana, akarsu⁴⁷ veya yağmurla sulanan yerlerden elde edilen bir ton civarında-ki mahsullerden 1/5, dolap sulanan bir yer ise 1/10 oranında vergi alınır. Bundan daha az olan mallardan ise vergi alınmaz. Daha fazla olan mallardan ise bunlara göre hesap yapılır.

211. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr b. Ayyâş ve Ebû Hasîn yoluyla Ziyâd b. Hudayr'ın şöyle dediğini haber verdi: Benî Tağlib'in tüccarları memleketimize her giriş ve çıkışla-rında onda bir vergi alırdım. Bunun üzerine onlardan birisi Ömer'e gelip "Ziyâd bizden gelirken de giderken de onda bir vergi alıyor, buna mani olunuz," dedi. Bundan sonra Hz. Ömer bir toplulukla beraberken bu adam tekrar geldi. "Ey Müminle-rin Emîri! Ben Hristiyanların başkanıyım," dedi. Bunun üzeri-ne Hz. Ömer de: "Ben de haniflerin başkanıyım. Şikâyet ettiği-

47 Metinde geçen *feth* kelimesi akarsu demektir. Burada mana ırmak veya başka sular için açılan arık, kanal demektir. Bkz. 372 nolu ve daha sonra gelen paragraflar.

niz verginin alınmasını kesinlikle yasakladım,” dedi. Ravi, Hz. Ömer’in kendisine, “Onlardan yılda sadece bir defa vergi al,” diye yazılı emir verdiğini söyler.

212. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr, Ebû İshâk eş-Şeybânî ve Câmi’ b. Şeddât yoluyla Ziyâd b. Hudayr’ın şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer bana, Benî Tağlib’den yılda ancak bir defa vergi al, diye yazdı.

213. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr ve Mugîre yoluyla İbrâhîm’in şöyle dediğini haber verdi: Ehl-i zimme üzerine öşür vergisi ancak ticaret mallarında vardır.

[104] 214. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdullah b. el-Mübârek, Ma’mer ve Zührî yoluyla Sâib b. Yezîd’in şöyle dediğini haber verdi: Biz Hz. Ömer zamanında Abdullah b. Utbe ile beraber öşür vergilerini (ticari mallardan alınan onda bir vergileri) toplardık. O, ehl-i zimmeden ticaret yapmakta oldukları mallardan öşürlerin yarısını alırdı.

215. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Mufaddal b. Mühelhil, Süfyân ve Hammâd yoluyla İbrâhîm’in şöyle dediğini haber verdi: Ehl-i zimme şarabı ticaret malı olarak alıp sattıkları zaman ondan vergi alınır ve bu vergi iki misli katlanarak alınırdı.

216. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hafs b. Gıyâs ve Eş’as b. Abdülmelik yoluyla Hasan’ın şöyle dediğini haber verdi: Şaraptan öşür (onda bir oranında) alınır. Yahyâ ile Hasan b. Sâlih, deve, sığır, koyun ve eşya gibi mallar, âşirden (ticaret mallarından onda bir vergi alan memurdan) geçerken bunlar ticaret malı değilse, vergi alınmaz, dediler. Yahyâ da, âşir ister Müslüman olsun ister zimmî olsun, mal sahibinin sözünü kabul etmek durumundadır, dedi.

217. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hasan b. Sâlih ve Leys yoluyla Tâvûs’un şöyle dediğini haber verdi: [Bir kısım âlim] vergi memuru, [kendisinden] şüphelendiği zaman, mükellefin yemin etmesini isteyemez, [dediler]. Başkaları ise vergi memuru mükellefin yemin etmesini isteyebilir ve [mükellef yemin] ettiği zaman sözlerini de kabul eder, dediler.

218. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Hammâd el-Haneffî⁴⁸ ve Leys yoluyla Tâvûs'un şöyle dediğini haber verdi: Vergi memuru, mükelleflere yol gösterir; yardımcı olur. Kendisine bir hediye veren çıkarsa onu da kabul eder.

219. İsmâîl bize Hasan yoluyla Yahyâ'nın şöyle dediğini haber verdi: Benî Tağlib'den veya başkalarından olan bir zimmî, ticaret malı ile âşire uğrayıp da "Benim borcum var; bu borcum bütün malımın hepsini kapsayacak kadar çoktur," dese âşir, bu adamdan hiçbir vergi almaz.

220. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Şihâb, Süfyân ve Hammâd yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Zimmîlerden şarapta iki misli vergi alınır. [105]

221. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdüsselâm, Yezîd b. Abdurrahmân ve Hammâd yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Ehl-i zimmenin mallarından 1/20, şaraplarından ise 1/10 oranında vergi alınır.

222. Yahyâ, Hasan b. Sâlih'in şöyle dediğini bildirdi: Âşir (vergi memuru), zimmîlerin şarap ve domuzlarına, ticaret malı oldukları zaman bir kıymet biçer, bunların onda bir vergilerini, kıymetleri üzerinden alır. Hasan der ki: Ben Ziyâd b. Hudayr'dan⁴⁹ duydum ki: O, Benî Tağlib'den bir Hristiyanın atına 20 bin dirhem kıymet biçti. Ve at sahibine tercih senin, istersen biz onu 20 bin dirheme alır, sattığımızda fazlasını sana veririz; istersen 20 bin dirhem üzerinden onun vergisini bize verirsin, dedi.

48 Bu ravinin adı Mufaddal b. Sadaka olup İbn Maîn, onun hiçbir değeri olmadığını söyledi. Nesâî ise metruk olduğunu, İbn Adî onun rivayet ettiği haberde bir sakınca görmediğini söyledi. Bu ravi 161/776 yılında vefat etmiştir.

49 Asıl nüshada "Ziyâd'dan başkasını dinledim," diye geçer ki bu yanlıştır. Çünkü Ebû Yûsuf'un (Bulak, s. 78; Selefîyye, s. 135) Serî, Şa'bî ve Ziyâd b. Hudayr yoluyla rivayet ettiği haber bundan daha uzundur. Orada Hz. Ömer'in Ziyâd'a Benî Tağlib Hristiyanlarından yılda sadece bir defa vergi al diye, yazdığı mektup bulunmaktadır. Bkz. 211 ve 222 nolu paragraflar.

223. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Muhammed b. Fudayl, İsmâîl b. Müslim⁵⁰ ve Hammâd yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Müşrik tüccarlardan her yirmi dirhemde bir dirhem vergi alınır. Ancak onların şaraplarından her on dirhemde bir dirhem alınır.

224. Yahyâ, Hasan b. Sâlih'in şöyle dediğini haber verdi: Müslümanlar Hz. Ömer'in zimmîlere yaptığı gibi ehl-i harbin de cizye vermelerini istediği zaman [Müslümanların talebi karşısında] kendilerine senede 48, 24 ve 12 dirhem vergi konulmasına rıza gösterirlerse onların öldürülmeleri haram olur. Başkanın onların verdiklerini kabul etmesi gerekir. Onlar bundan daha azını vermeye niyet ederlerse başkan onlardan bunu kabul etmeyerek onlara savaş açabilir.

225. Yahyâ dedi ki: Resulullah'ın, kan dökülmesini istemeyen her bir harbîye, senede bir dinar cizye vergisi koyduğu bilinmektedir. Buna göre başkan, Müslümanlar için bir iyilik olacağı görüşünde olup zimmîlerden dinar ve benzerlerini kabul ederse bunda bir sakınca yoktur. Başkan, haklarında İslam kanunlarını geçerli kıldığı zaman, sadece Müslümanların ahkâmına teslim olmayı kabul etmeleri gerekir. [Başkan] görüşünü uygulayıp, onlar üzerine istediği kadar [vergilendirmeye yetkilidir], fakat onlar, güçlerini aşan bir vergiyle asla mükellef tutulamazlar. [Başkan] cizye vergisi koyarsa o bu yetkiye de sahiptir. Bu sebeple onlar bunu kabul ederlerse onları öldürmek haram olur. Fakat vergiden kaçınırlarsa İslam'ın hükmüne teslim oluncaya kadar onlarla savaşmak helal olur.

İkinci Bölümün Sonu

Hamd alemlerin Rabbi olan Allah'ındır. Allah'ın salat ve selamı O'nun peygamberi Efendimiz Muhammed üzerine olsun.

50 Bu ravi, Ebû İshâk el-Basrî'dir. Mekke'de oturup orada mücavir olmuştur. Bu sebeple "el-Mekkî" diye bilinir. Fakih müftü idi. Hadiste zayıflıkla itham edilmiştir. Onu İbn Uyeyne, Ahmed, İbn Maîn, İbnü'l-Medenî, Ebû Hâtem ve diğerleri zayıf kabul ederler.

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Cizye ve Haraç

Üstat Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Ali b. Ahmed b. el-Büs-rî el-Bendâr –Allah başarı ihsan etsin– bize Ebû Muhammed Abdullah b. Yahyâ b. Abdülcebbâr es-Sükkerî'nin 415/1018 senesinin Zilhicce ayında okuyarak şöyle dediğini söyledi: Ebû Ali İsmâîl b. Muhammed b. İsmâîl b. Sâlih es-Saffâr 340/954 senesinin Zilhicce ayının son beş günlerinden pazar günü okuyarak haber verdi ki: Kûfe'de Hasan b. Ali b. Affân el-Âmirî el-Kûfî yoluyla Yahyâ b. Âdem el-Kureşî'nin şöyle dediğini bildirdi:

226. Ebû Bekr b. Ayyâş bize Husayn b. Abdurrahmân ve Amr b. Meymûn yoluyla Ömer b. el-Hattâb'ın (ra.) yaralandığı zaman şöyle vasiyet ettiğini haber verdi: Benden sonra gelecek olan halifeye, eyaletler halkına iyi muamele etmesini tavsiye ediyorum. Çünkü onlar mala can, düşmana öfke verir; Müslümanlara da yardım ederler. Hz. Ömer, onlar arasında ganimetleri adaletle taksim etmeyi ve yanlarında bulunan kimselere kendi istekleri dışında fazla bir yük yüklememeyi tavsiye etti.

227. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Zübeyr b. Muâviye, Süheyl b. Ebî Sâlih ve onun babası yoluyla Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini haber verdi: Resulullah buyurdu ki: "İrak, kendi dirhemini ve kaffız denilen ölçeğini menedip vermez olur. Şam, müdy¹ denilen ölçeğini ve dinarını menedip vermez olur. Mısır da ırdeb² denilen ölçeğini ve dinarını vermez olur. Artık sizler başladığınız yerden geri dönersiniz. Başladığınız yerden dönersi-

1 Müdy, Şam ve Mısır diyarına mahsus bir çeşit ölçektir. Bu, müd dedikleri ölçekten farklıdır (5 kg kadardır). Bkz. *Kamus* ilgili mad. (Çev.)

2 İrdeb, Mısırlıların bir ölçeği olup 86 kg kadardır. (Çev.)

niz. Başladığınız yerden dönersiniz.”³ Ebû Hüreyre'nin eti ve kanı buna şahittir.⁴ Yahyâ der ki: Ravinin bu hadisi zikretmekten maksadı, Hz. Ömer memlekette kâfîz ve dirhemi koymadan önce Resulullah'ın bunları söylediğini açıklamaktır.⁵

- [108] 228. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr b. Ayyâş, Âsım, Ebû Vâil ve Mesrûk yoluyla Muâz b. Cebel'in şöyle dediğini haber verdi: Resulullah beni Yemen'e gönderdi ve bana (kan dökülmesini istemeyen) barışçı herkesten bir dinar veya onun bedeli olan bir elbise almamı emretti.⁶

229. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Cerîr b. Abdülhamîd ed-Dabbî ve Mansûr yoluyla el-Hakem'in şöyle dediğini haber verdi: Allah Resulü, Muâz b. Cebel Yemen'deyken ona her barışçı adam veya kadından bir dinar veya onun değerini alması ve Yahudilere dinlerinden dolayı işkence edilmemesi için mektup gönderdi. Yahyâ, bu cizye vergisi ancak aynı zamanda Arap kavmi olan Yemen halkı üzerine konulmuştur, dedi. Çünkü onlar Ehl-i kitap idiler. Burada ravinin, hiçbir Yahudiye dininden ötürü işkence yapılmamasını naklettiği görülmektedir ki bu onların Yahudi olduklarını ortaya koyar. Ancak biz, kadınlar üzerinde cizye bulunduğunu sadece bu hadiste görüyoruz. Amr ve Hasan yoluyla gelen bir hadisten de, Mecusiler üzerinde de cizye bulunduğunu öğreniyoruz.⁷

- 3 Nevevî, bu hadisi, “İslam garip olarak başladı. Yakında başladığı gibi yine garip olarak dönecek,” hadisiyle aynı manayı taşıdıklarını söyler.
- 4 Müslim bu hadisi, *Sahîh*'inde (Bulak, II. 365; Asitane, s. 175) Ubeyde b. Yeis ve İshâk b. İbrâhîm yoluyla onlar da müellif Yahyâ b. Âdem'den bu isnad ve aynı lafızla rivayet eder.
- 5 Çünkü bu üç memleket (yani Irak, Şam ve Mısır) Peygamber zamanında henüz fethedilmemişti.
- 6 Bu Âsım, İbn Ebî'n Necud'dur. Dr. Juynboll onu (Âsım b. Damra) sanmış ve indekse öyle geçirmiştir ki bu yanlıştır. Çünkü İbn Damra sadece Ali'den rivayet eder. Bkz. 373 nolu paragraf. Bu hadisi Ebû Dâvûd (III. 131), Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Hâkim (I. 398), Dârekutnî (s. 203) ve Belâzürî (s. 78) rivayet ederler. Bkz. 364 nolu paragraf.
- 7 Mansûr'un el-Hakem'den rivayet ettiği hadise gelince, Belâzürî (s. 78) bunu Yûsuf b. Mûsâ el-Fattân ve Cerîr b. Abdülhamîd yoluyla rivayet etti ki orada “veya barışçı kadın” ifadesi bulunmaktadır. Bunun geri kalan kısmı tamamen 365 nolu paragrafta gelecektir. Hasan'ın rivayet ettiği hadis ise Belâzürî (s. 78) rivayet eder: Hüseyin b. el-Esed, Yahyâ b. Âdem, Şeybân el-Bürçümî ve Amr yoluyla Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: “Allah'ın elçisi, Hecerli Mecusiler ile Yemen halkı Mecusi-

230. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve İbrâhîm b. Ebî Yahyâ⁸ yoluyla Ebü'l-Huveyrîs'in⁹ şöyle dediğini haber verdi: Peygamber, Mekke'de bir Hristiyanı her bir sene için bir dinar (cizye vergisi) koydu.

231. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Züheyr b. Muâviye, Hasan b. el-Hur ve Nâfi' yoluyla Eslem'in Hz. Ömer'in cizye mükelleflerinin bulunduğu bölge emîrlarına şu mektubu yazdığını rivayet etmektedir: Üzerlerine kılıç sallanmış kimselerden başkasına cizye vergisi koymayınız. Ravi, böylece kadın ve çocuklar ^[109] üzerine cizye konulmadığını söyler. Yahyâ, cizye hakkında bizim arkadaşlarımızın yanında bulunup bilinen bilgiler bundan ibarettir, dedi.¹⁰

lerinden cizye aldı ve kadın olsun erkek olsun, Yemen Mecusilerinden akıllı ve balığ olan herkese bir dinar veya onun değeri kadar elbise vermeyi farz kıldı." Ebû Yûsuf *Kitâbü'l-Harâc*'da (Bulak, s. 74; Selefîyye, s. 129) şu haberi rivayet eder: "Bana üstatlarımızdan birisi, Câbir el-Cu'fî yoluyla Âmir eş-Şa'bî'nin şöyle dediğini haber verdi: Haraç vergisini ilk koyan kişi, Peygamber'dir. O, Hecer halkından kadın erkek akıllı ve balığ olan herkese haracı vermeyi farz kılmuştur. Hz. Ömer de halife olunca Sevâd halkına bu vergiyi koymuştur. Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*'de (II. 151) şunu söyler: Hadiste geçen "kadın"ı, Abdürrezzâk *Musannaf*'ında Ma'mer, Sevri, A'meş, Ebû Vâil, Mesrûk ve Muâz b. Cebel yoluyla rivayet etmektedir.

8 Bu ravi, İbrâhîm b. Muhammed b. Ebî Yahyâ el-Eslemî olup İmam Şâfiî'nin üstadıdır. Bu gerçekten zayıf bir ravidir. "Metrûkü'l-Hadis" sıfatına sahip olup rivayet ettiği hadisler kabul edilmez. 184/800 yılında öldü.

9 Bu ravi, Abdurrahmân b. Muâviye b. el-Huveyrîs el-Ensârî olup zayıftır. İbn Maîn, bu ravinin hadislerine ihtiyaç yoktur, demiştir. 130/747 senesinde ölmüştür.

10 Bkz. *Nasbu'r-Râye*, II. 151; İbnü'l-Kayyim, *Zadü'l-Mead*'da (I. 332), İbnü't-Türkmanî, *el-Cevheru'n-Nakî*'de (II. 21) Mesrûk'un Muâz'dan rivayet ettiği ve "barışçı kadın" ifadesiyle zikrettiği hadis, munkatı' hadis olduğunu iddia etmektedir. Çünkü Mesrûk, Muâz ile karşılaşmamıştır. O bu iddiasını Abdülhak'ın İbn Abdilberr'den naklettiği görüşe dayanarak yapmaktadır. Oysa bu iddia İbn el-Kettân'ın nakliyle çürütülmüştür. Çünkü o bu iddiayı İbn Abdilberr'in sözlerinde bulamamış, bilakis orada Mesrûk'un Muâz'dan rivayet ettiği bu hadisin muttasıl olduğu kaydedilmektedir. Taberî, *Tarihi*'nde (III. 157) Abdullah b. Ebî Bekr b. Amr b. Hazm'dan Resulullah'ın onu Beni'l-Hâris b. Ka'b'a gönderdiği zaman Amr b. Hazm'a yazdığı mektubu rivayet eder. Bu mektupta "İster kadın ister erkek ister hür ister köle olsun, her barışsever kişi üzerine tam bir dinar vardır," denilmektedir. İbn İshâk bunu *Sîre*'de bu ibareyle rivayet eder (s. 962). Bunun bir benzeri de Resulullah'ın yine Amr b. Hazm'ı Yemen'e gönderdiği zaman Yemen idarecile-

232. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr b. Ayyâş, Husayn b. Abdurrahmân ve Amr b. Meymûn yoluyla Ömer b. el-Hat-tâb'ın şöyle dediğini haber verdi: Benden sonra gelecek hali-feye, zimmî halka iyi davranılmasını, onlara verilen sözün ye-rine getirilmesini, onların arkasındaki düşmanla savaşılmayı ve güçlerinin üzerinde olan şeyle zimmîlerin mükellef tutul-mamasını tavsiye ederim.¹¹

233. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Uyeyne, Ma'mer, İbn Tâvûs ve onun babası yoluyla İbn Abbâs'ın şöyle dediğini haber verdi: İbrâhîm, yani İbn Sa'd, İbn Abbâs'a: "Zimmî hal-kın mallarında ne kadar vergi vardır?" diye sordu. O da, "afv", yani ihtiyaç fazlası olan mal diye cevap verdi.

234. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ca'fer el-Ahmer ve Abdül-melik b. Umeyr, Sakîf kabilesinden bir adamın şöyle dediğini haber verdi: Ali b. Ebî Tâlib, beni Büzürçsâbûr'a amil (vali veya vergi memuru) tayin etti ve bana şöyle dedi: "Bir dirhem vergi için onlardan hiçbirinin eziyet görmesine sebep olma, onların yiyecek malları, yazın ve kışın giyecek elbise ve taşıt için kullanacakları bir hayvanı alıp satma [işlerinden] bir dir-hem alacağım diye hiç kimseyi ayakta bekletme." Ben de: "Ey Müminlerin Emîri! Öyleyse senin yanından nasıl ayrıldıysam sana öyle dönerim," dedim. O da: "Gittiğin gibi gelsen de yine dediklerimi yap. Yazıklar olsun sana, biz onlardan ancak afv, yani ihtiyaç fazlası olan malı almakla emrolunduk," dedi.¹²

rine yazdığı mektupta bulunmaktadır (s. 956). İbn Rüşd ve diğerleri ise kadınlar üzerinde cizye olmadığı hususunda ittifak edildiğini bil-dirir. Ebû Bekr el-Cessâs da *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da (III. 90-103) antlaşma yaparak kadınlardan cizye almanın caiz olduğunu nasrlara dayanarak açıklamaktadır.

11 Ebû Yûsuf bunu Husayn b. Abdurrahmân ve Amr b. Meymûn vasıtasıyla rivayet eder (Bulak, s. 21, 72; Selefiyye, s. 37, 125). Bkz. 226 ve 236 nolu paragraflar.

12 Ebû Yûsuf bunu *Harâc*'da (Bulak, s. 9; Selefiyye, s. 18) İsmâîl b. İbrâhîm b. el-Muhâcir ve Abdülmelik b. Umeyr yoluyla başka bir ifadeyle riva-yet eder. Beldenin adını da "Ukbara" olarak kaydeder. Yâkût, Hamza el-İsbahânî'nin şu sözünü nakleder: Büzürçsâbûr, vüzürk şafur keli-mesinden bozularak Arapçaya geçmiştir. Süryanicede buna Ukbara derler. Yâkût, bu yer ile Bağdad arasında 58 km kadar bir mesafe bu-lunduğunu söyler.

235. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbrâhîm b. Ebî Yahyâ ve Abbâs b. Abdurrahmân yoluyla Zeyd b. Refî'den Resulullah'ın^[110] şöyle buyurduğunu haber verdi: Kim bir muâhide zulmeder veya onu gücünün dışında bir şeyle mükellef tutarsa kıyame-te kadar ben ona arka çıkarım.¹³

236. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû'l-Ahvas,¹⁴ Husayn b. Abdurrahmân ve Amr b. Meymûn yoluyla Hz. Ömer'in şöyle dediğini haber verdi: Benden sonra gelecek halifeye, Resulullah'ın söz verdiği zimmîlere iyi davranılması; onlara verilen sözün yerine getirilmesi, onların arkasındaki düşmanla savaşılması ve zimmîlerin güçlerinin üzerindeki bir şeyle mükellef tutulmamaları hususunda tavsiye ediyorum.

237. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Mufaddal b. Mühelhil, Ebû Avâne,¹⁵ Mansûr, Hilâl b. Yisâf, Sakîf kabilesinden bir adam yoluyla Resulullah'ın ashabından Cüheyn kabilesinden bir adamın Resulullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet ederek haber verdi: "Umulur ki siz bir kavimle savaşacak ve onlara karşı galip geleceksiniz. Bu sebeple onlar sizden kendileri ve çocuklarıyla değil, malları sayesinde korunmaya çalışacaklar. Bunun üzerine onlarla barış antlaşması yapacaksınız. Bundan sonra sizin başınıza onlardan [herhangi] bir musibet gelmez." Yahyâ b. Âdem: "Bu hadisin dile getirdiği şey, Kûfe sevâdının durumuna uygun düşmektedir," dedi.

238. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbrâhîm b. Ebî Yahyâ, Muhammed b. el-Münkedir yoluyla Abdurrahmân b. el-Bilmânî'den şöyle rivayet etti: Müslümanlardan bir adam, Ehl-i kitaptan bir adamı öldürdü. Mesele Peygamber'e götürülünce Allah Resulü şöyle buyurdular: "Ben bu adamın zimmetini (onun can, mal ve namusunu korumaya) ifaya daha hak sahi-

13 Bkz. Belâzürî, s. 169; Ebû Yûsuf (Bulak, s. 17, 72; Selefîyye, s. 125); Ebû Dâvûd bunu *Sünen*'inde sahabeden merfû olarak rivayet etmektedir ki raviler arasında meçhul olanlar da bulunmaktadır. Bkz. *Avni'l-Ma'bûd*, III. 136.

14 Bu ravi, Sellâm b. Süleymân el-Hanefî el-Kûfî'dir. 179/795 yılında öldü. Bu haberi yazar Ebû Bekr b. Ayyâş'tan daha önce 232 nolu paragrafta nakletmişti.

15 Bu ravi, Vaddah b. Abdullah el-Yeşkürî olup 176/792 yılında vefat etti.

biyim." Sonra Peygamber emretti, adam ölüm cezasına çarptırıldı.¹⁶

239. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hasan b. Sâlih, Ali b. Ebî Talha, Kâsım b. Abdurrahmân yoluyla Abdullah b. Mes'ûd'un, antlaşmaya ve zimmete sahip olan bir gayrimüslimin diyeti, aynı Müslümanın diyeti gibidir, dediğini haber verdi.

- [111] 240. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr b. Ayyâş, Kays b. er-Rebî', Husayn b. Abdurrahmân yoluyla Amr b. Meymûn'un şöyle dediğini haber verdi: Saldırıya uğramadan üç beş gün evvel Hz. Ömer'in yanındaydım. Huzeyfe b. el-Yemân ile Osmân b. Huneyf de orada bulunuyorlardı. Hz. Ömer, Dicle Nehrinin suladığı toprakların vergi memurluğuna Huzeyfe'yi, Fırat Nehrinin suladığı toprakların vergi memurluğuna da Osmân'ı tayin etmişti. Bu sebeple Hz. Ömer: "Ümit ederim ki siz, amili (vergi memuru) bulunduğunuz yerlerin halkına güç yetiremeyecekleri bir vergiyle mükellef tutmadınız." Bunun üzerine Huzeyfe: "Ben yeteri kadar aldım, fazlasını da onlara bıraktım," şeklinde ifade verirken; Osmân b. Huneyf de: "Ben de bir miktar aldım, kendilerine iki katını bıraktım, isteseydim, onu da alırdım," dedi. Ravi bundan sonra Hz. Ömer'in şöyle dediğini rivayet ediyor: "Allah'a yemin olsun ki ben bir müddet daha halife olarak kalırsam, Irak halkının muhtaçlarını (veya dul kadınlarını) benden sonra gelecek emîre ihtiyaçları olmayacak şekilde varlıklı bir hâlde bırakacağım." Yahyâ

16 Bu mürsel bir hadistir. İbnü'l-Bilmani ise zayıf bir ravidir. Münkerü'l-hadîs olup sahabi bir kimseden hadis dinlediği bilinmemektedir. Bu ravinin sened silsilesindeki İbrâhîm, yazarın hocası olan Ebû Yahyâ'dan rivayet etmektedir ki o da zayıf bir ravidir. Bu haberi Dârekutnî ile Beyhâkî de rivayet etmektedir ki bu hep İbnü'l-Bilmânî'ye varıp dayanmaktadır. Bir zimmiye karşılık bir Müslümanın ölüm cezasına çarptırılması konusunda ne Peygamber ne de bir sahabiden bir şey gelmiştir. Bu, zimminin öldürülmemesi konusunda caydırmak için varit olmuş bir haberdir. Bu hususta Peygamber'den gelen sahih hadis ise şudur: "Bir kâfire karşılık bir Müslüman öldürülmez." Peygamber bu hadisi Mekke'nin fetih günü Hz. Ali'ye söylemişti. Buhârî, Ahmed, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî bunu Hz. Ali'den rivayet etmektedirler. Ahmed, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce aynı anlamdaki bir hadisi Abdullah b. Amr yoluyla da rivayet ederler. Bkz. *Neylü'l-Evtâr*, VII. 150; *Nasbu'r-Râye*, II. 337.

dedi ki: Sevâd halkının erkeklerine adam başına cizye vergisi konuldu.

241. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Mindel¹⁷ el-Anzî, A'meş ve İbrâhîm b. Muhâcîr yoluyla Amr b. Meymûn'nun şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer, Dicle ile sulanan yerlere Huzeyfe b. el-Yemân'ı, Dicle'nin beri tarafındaki yerler için ise Osmân b. Huneyf'i memur tayin etti. Bu memurlar [görevlerini ifa edip] Ömer'e geldikleri zaman, Ömer onlara sordu: "Toprak sahiplerine nasıl bir vergi uyguladınız?" Onlar: "Her bir ay için adam başına dört dirhem koyduk," dediler. Bunun üzerine Ömer: "Vergileri[n miktarını/oranını] artırdığınızı sanıyorum. Buna kimin gücü yeter?" dedi. Bu iki memur, onların yanlarında daha fazla malları ve başka şeyleri de var dedikten sonra Hz. Ömer sustu.

Toprak Dağıtımı (İktâ)

242. İsmâîl bize Hasan b. Ali b. Affân, Yahyâ b. Âdem, Ebû Muâviye ve Hişâm b. Urve yoluyla onun babasının şöyle dediğini haber verdi: Ebû Bekir (ra.) Cürf ile Kanât'ın arasındaki toprakları Zübeyr'e ikta edip verdi.¹⁸

243. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Yezîd b. Abdülazîz ve Ebû Muâviye yoluyla Hişâm b. Urve'nin kendi babasının şöyle dediğini haber verdi: Ebû Bekir, Cürf ile Kanât'ın arasında bulunan yerleri Zübeyr'e ayırıp verdi.

244. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Hasan yoluyla Abdullah^[112] b. Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ali, Hz. Ömer'den toprak istedi. O da ona Yenbu' arazisini bölüp verdi.

245. Yahyâ, Hasan b. Sâlih yoluyla Ca'fer b. Muhammed'in şöyle dediğini haber verdi: Resulullah (sav.), Kays Kuyusunu ve açlığını Hz. Ali'ye verdi.¹⁹

17 Bu, Mündil b. Ali el-Anzî el-Kûfî olup hıfz bakımından zayıf bir ravidir. 103/722 yılında doğdu, 168/784 yılında vefat etti.

18 Bunu Belâzürî (s. 19) ve Ebû Yûsuf (Bulak, s. 34; Selefiyye, s. 61) rivayet etti. Belâzürî ve Yâkût'un açıklamasına göre Cürf, Medine'nin 3 mil kuzeyinde bir yerdir. Kanât ise yine Medine'ye yakın olan bir yerin adıdır.

19 Bunu ve bundan önceki haberi Belâzürî rivayet etmiştir (s. 20).

246. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abbâd b. el-Avvâm yoluyla Avfu'l-A'rabî'nin şöyle dediğini haber verdi: Ömer b. el-Hattâb'ın Ebû Mûsâ el-Eşarî'ye gönderdiği mektubu okudum. Ebû Abdullah benden Dicle kıyısında atlarını güdeceği bir yer istemektedir. Eğer cizye arazilerinden²⁰ ve onlar üzerine cizye suları akıyorsa sen bu yeri ona ver.

247. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek ve Ma'mer yoluyla İbn Tâvûs'un Medineli bir adamın şöyle dediğini haber verdi: Peygamber (sav.) bir adama toprak verdi. Hz. Ömer halife olunca bu adamın elinde ancak kullanabileceği kadarını bıraktı. Bir kısmını ise bedelini vererek bir başka adama tahsis etti.

248. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays b. er-Rebî', İbrâhîm b. Muhâcir yoluyla Mûsâ b. Talha'nın şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer, Peygamber'in ashabından beş kişiye iktâ yoluyla toprak verdi: Bunlar, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Abdullah b. Mes'ûd, Habbâb, Üsâme b. Zeyd'dir. Ravi, bu haberi Zübeyr'in söylediğini sanıyorum, Üsâme kendi yerini daha sonra satmıştır, dedi.

- [113] 249. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Muâviye ve Ebû İshâk eş-Şeybânî yoluyla Muhammed b. Ubeydullah es-Sekaffî'nin şöyle dediğini haber verdi: kendisine Nâfî' Ebû Abdullah denen bir adam vardı ki Basra'da kendisine otlak ayrılan ilk şahıstır. Bu [adam] Hz. Ömer'e gelip "Basra'da haraç arazisi olmayan ve [kendisine tahsis edilmesi hâlinde] Müslümanlardan hiç kimseye zararı dokunmayan bir yer var," dedi. Ravi der ki: Ebû Mûsâ bu konuda Hz. Ömer'e bilgi verdi. Basra'da kendisine otlak tahsis edilen ilk şahsın bu adam olduğunu söyledi ve bu yeri kendi atları için ziraat yapmak [maksadıyla] istediğini arz etti. Ravi der ki: Hz. Ömer bunun üzerine Ebû Mûsâ'ya şöyle yazdı: Bu arazinin [tahsis edilmesi hâlinde] Müslümanlardan hiç kimseye zararı yoksa ve aynı zamanda

20 Metnin Arapça aslında "yok" anlamına gelen *leyse* kelimesi bulunmadır. Muhakkik bunun yanlış olduğunu söylüyor. Biz de ona uyarak, "eğer cizye arazisinden varsa" diye tercüme ettik. (Çev.)

haraç arazisi değilse sen bu yeri Nâfi' Ebû Abdullah'a iktâ yoluyla ver.²¹

250. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Şerîk b. Abdullah ve Câbir yoluyla Âmir'in şöyle dediğini haber verdi: Ne Hz. Peygamber, ne Hz. Ebû Bekir ne de Hz. Ömer iktâ yoluyla toprak dağıttı. İlk defa iktâ usulüyle toprak tahsis eden ve satan kimse Hz. Osman'dır.

251. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve İsrâîl yoluyla Câbir'in şöyle dediğini haber verdi: Âmir'e toprakları ilk defa iktâ ile kimin dağıttığını sordum. O, Hz. Osman diye, cevap verdi. Toprakları Ebû Bekir, Ömer ve Ali iktâ yapmadı.

252. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Muâviye, Yezîd b. Abdülazîz, A'meş ve Şakîk b. Seleme yoluyla Mesrûk'un şöyle dediğini haber verdi: Abdullah dedi ki: Sizden evvelki zamanlardan birinde bir adam tarlasını sularken üzerinde bir bulut yükseldi. Adam, bu bulut benim tarlamı sular dediğinde, [buluttan] "Ben filan kimsenin arazisini sulayacağım," şeklinde bir ses duydu. Ravi der ki: Bu adam, bulutun gölgesinde yürüyerek tarlasındaki suları sağa sola sevk etmek suretiyle arazisini sulamakta olan bir adamın yanına varıncaya kadar gitti. Bulut buraya gelince bir yağmur boşandı. Bunun üzeri- [114] ne adam, tarla sahibine "Bu tarlandan çıkan ürünleri nereye harcarsın?" diye sordu. Tarlamdan mahsul kaldırdığım zaman onu üç kısma ayırır, bir kısmını çocuk ve çoluğum için, bir kısmını sadaka olarak dağıtır, geri kalan diğer kısmını da tarlam için harcarım, dedi. Ravi, Mesrûk'un bu konuda şu sözünü nakleder: Abdullah beni Zebâr'daki²² (diğer ravi dedi:

21 Belâzürî bunu (s. 358) kısa olarak rivayet eder. 43 ve 246 nolu paragraflarda başka bir ravi zinciriyle de geçmiştir. Bunu aynı zamanda Tahâvî de Ebû Bîşr er-Rayk ve Ebû Muâviye yoluyla rivayet etmiştir (II. 158).

22 Yâkût, Zebâr'ın Kûfe nahiyelerinden bir yer olduğunu sanmaktadır. Abbasi halifelerinden el-Muktedir zamanında meydana gelen Karâmi-ta savaşları dolayısıyla adı geçer. Ben bunu aradım vetespitedemedim. Ancak Taberî Tarihi'nde (VIII. 14) zikredildiğini gördüm. İbnü'l-Eş'as, Kûfe'ye geldiği zaman Kûfeliler onu karşılamak için yollara döküldüler ve onu Zebâr Köprüsü'nü geçince yolda karşıladılar. Bu olay Emeviler zamanında 83/702 yılında meydana gelmiştir.

Sâlihayn'daki²³) arazisine gönderir. Ben de her sene aynı bu şekilde yapardım.

253. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Züheyr ve Ebû'z-Zübeyr yoluyla Câbir'in şöyle dediğini haber verdi: Peygamber buyurdu ki: "Kimin bir ev veya hurma ağacında bir ortağı varsa²⁴ onun ortağından izin almadan, bu ortak malı satmaya hakkı yoktur. Onun rızası varsa satar, yoksa satamaz."²⁵

254. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays b. er-Rebî, Şimr b. Atiyye ve Mugîre b. Sa'd b. el-Ehram'dan,²⁶ babasının şöyle dediğini haber verdi: Abdullah'ı Resulullah'ın şu sözünü naklederken dinledim: "Büyük mal mülk (arazi) edinmeyin, dünyaya meyledersiniz." Ravi, Abdullah'ın bundan sonra şöyle dediğini bildirir: Medine ve Medine'de olanlar, Râzân ve Râzân'da olan (mallar olsa bile yine rağbet etmeyin).²⁷

255. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays, Bürd Ebi'l-Ulâ ve Mekhûl yoluyla Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: Ziraat yapmadıkları müddetçe bu ümmetin rızkı, atlarının tırnaklarının altıyla mızraklarının ucundaki demirdedir. Ancak onlar ziraat yaparlarsa artık diğer insanlar gibi olurlar.²⁸

[115] 256. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Uyeyne ve Amr b. Dînâr yoluyla İbn Ömer'in şöyle dediğini haber verdi: Pey-

23 Yâkût bu isme herkesin Sâlihayn dediğini ve bunun (sin ve sad ile) her ikisinin de yanlış olduğunu, doğrusunun ise Seylehayn olduğunu söyler. Onun bu sözlerinden anlaşılmaktadır ki bu isimle anılan birkaç yer bulunmaktadır. Bu yerlerden birisi Kûfe ile Kadisiyye arasında bulunmaktadır.

24 Şevkânî'nin dediğine göre, Arapça metinde geçen "rabatû" kelimesi ilkbaharda içinde oturulan ev demektir. Daha sonra bu kelime ev ve meskenler için kullanılmaya başlanmıştır.

25 Bu hadisi aynı manasıyla Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî de rivayet etmektedir. Müslim bunu bu metinle Ahmed b. Yûnus, Züheyr, Yahyâ b. Yahyâ, Ebû Hayşet, Ebû'z-Zübeyr ve Câbir yoluyla rivayet eder. Bunun metninde "Kimin bir şeriki, yani ortağı varsa" şeklindedir.

26 Arapça aslında "Ehram" diye noktasız ha harfi iledir ki bu yanlıştır. Bu Sa'd'ın sahabi olup olmadığı konusu ihtilâfıdır.

27 Bu hadisi Tirmizî rivayet eder: Zühd, 20. İmam Ahmed (I. 426), Ebû Muâviye, A'meş ve Şemr yoluyla ve Süfyân ve A'meş yoluyla rivayet eder (I. 443). Râzân, Medine çevresinde bulunan köylerden birisidir.

28 Burada atların tırnaklarının altı, yani kenarları demektir. Aslında atların sümbülleri, yani başakları denilmektedir. Yine mızrak ucundaki demir de mızrak demektir. (Çev.)

gamberimiz öbür dünyaya intikal ettiğinden beri, bir tek hurma ağacı dikmedim.

257. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbrâhîm b. Ebî Yahyâ, Hâlid b. Abdullah b. Harmele el-Müdlîcî yoluyla bir adamın şöyle dediğini haber verdi: Ben cihadı ve hicret etmeyi seviyorum ama benim benden başkasının bakamayacağı mallarım var. Ravi der ki: Bunun üzerine Resulullah şöyle buyurdu: “Zamad’da veya Câzân’da²⁹ bulunsan bile Allah senin amelinden hiçbir şeyi eksik etmeyecektir.”

Ağaç ve Ekin

258. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdüsselâm b. Harb, İshâk b. Abdullah b. Ebî Ferve, Abdülazîz b. Ebî Seleme ve Ebû Üsey-yid yoluyla Resulullah’ın şöyle buyurduğunu haber verdi: Kim bir ziraat yapar ve ağaç dikerse bunlardan yiyen ve ihtiyacını gideren her varlığın, bu yiyip içmesinin sevabı o kimse içindir.

259. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Muâviye, Hişâm b. Urve, Ubeydullah b. Abdurrahmân b. Râfî’ ve Câbir b. Abdillâh yoluyla Resulullah’ın şöyle buyurduğunu haber verdi: “Kim ölü bir toprağı ihya ederse o, bunun için ecir kazanır. Ayrıca insan, hayvan ve kuşlardan ihtiyaçlarını giderenlerin yedikleri de onun için sadaka olur.”³⁰

29 Yâkût’un dediğine göre Zamad, Yemen’in çevresinde bulunan bir yerin adıdır. Yemen’le Mekke arasında bulunmaktadır. Câzân ise San’â’da Mekke-Medine yolu üzerinde bir yerin adıdır. Bu hadisi İbn Münde de İbrâhîm b. Ebî Yahyâ yoluyla tahrir etmiştir. Daha önce geçtiği üzere İbrâhîm gerçekten zayıf bir ravidir. Abdullah b. Harmele’nin sahabi olduğu hususunda ihtilaf vardır. İbnü’l-Esir onun meçhul olduğunu söylemektedir. Onun oğlu Hâlid ise tâbiîn ve diğerlerinden rivayet etmiştir. O, sahabiliği hakkında en az tevehhüm edilen küçük bir tabaka mensubudur. Bununla beraber onun sahabiliği hakkında ihtilaf edilmiştir ki bu ihtilafın bir hadisin isnadında veya lafzında bazı ravilerin yaptığı hataya dayandığını sanıyorum. Bkz. *el-İsâbe*, II. 93; IV. 56; *Üs-dü’l-Gâbe*, III. 144.

30 İbnü’l-Esir’in dediğine göre metinde geçen “el-afiye” ve “el-afv” kelimeleri insan, hayvan ve kuş gibi rızık arayan her varlık demektir. Bu hadisi Ahmed, Yahyâ b. Saîd ve Hişâm (III. 313); Ebu’n-Nadr, Ebû Âkil ve Hişâm (III. 326); Hammâd b. Üsâme ve Hişâm (III. 381) yoluyla rivayet eder. Bkz. 268 nolu paragraf.

260. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Muâviye, A'meş ve Ebû Süfyân yoluyla Câbir'den Resulullah'ın şöyle buyurduğunu [116] haber verdi: "Kim bir ziraat yapar veya ağaç diker de onlardan bir insan, hayvan ve kuş yerse bu onun için sadaka olur."³¹

261. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Saîd b. Abdülcebbâr eş-Şâmî ve Utbe b. Damra b. Habîb yoluyla onun babasının şöyle dediğini haber verdi: Bir adam: "Ya Resulellah! Hangi mal daha efdaldır?" dedi. Peygamber: "Bereketli, yağmuru bol, sahibinin ıslah ettiği ve ürün kaldırma zamanında hakkı (vergisi) verilen bir akar (gelir getiren bir arazi)," diye cevap verdi.³²

262. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Yezîd b. Abdülazîz, Abdûl-melik b. Ebî Süleymân, Atâ ve Câbir b. Abdillâh'tan Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: "Kim bir ağaç diker de ondan yenilen ve çalınan, hayvan ve kuşların yedikleri şeyler o şahıs için sadakadır. Her kim ki bundan faydalanırsa diken kimse için sadaka olur."³³

263. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays ve Abdullah b. Atâ yoluyla Ebû Ca'fer'in şöyle dediğini haber verdi: Osmân b. Affân öldürüldüğü zaman gelirlerin miktarı yüz bin dirheme ulaşmıştı.

264. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays b. er-Rebî', Abdûlmelik b. Umeyr, Amr b. Hureys ve onun kardeşi Saîd b. Hureys'ten Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: "Bir arazi veya evden kazanılıp da yine bir arazi veya eve harcanmayan para da bereket yoktur."³⁴

31 Müslim bunu A'meş'ten birçok yolla rivayet eder. Buhârî de aynı mana-da Enes hadisini rivayet etmiştir. Bkz. *Fethü'l-Bârî*, V. 2; X. 268.

32 Saîd b. Abdülcebbâr zayıf bir ravi olup yalancılıkla itham edilmiştir. Damra b. Habîb ise tâbiinden bir ravi olup 130/748 de vefat etmiştir.

33 Müslim bunu İbn Nümejr, onun babası ve Abdullah yoluyla rivayet eder (I. 457).

34 Saîd b. Hâris b. Amr el-Mahzûmî Mekke'nin fethinden önce Müslüman olmuş ve Mekke'nin fethinde bulunmuştur. Onun *Kütüb-i Sitte*'de bundan başka rivayet ettiği bir hadis yoktur. Kardeşi Amr'dan daha yaşlı olup beraber bulunmuşlardır. Abdûlmelik b. Umeyr güvenilir bir ravidir. Kays b. er-Rebî' ise zayıftır; fakat bu onu rivayette yalnız bırakmamıştır. Bu hadisi Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'inde İbn Nümejr, İsmâîl b. İbrâhîm b. el-Muhâcir, Abdûlmelik b. Umeyr, Amr ve Saîd yoluyla rivayet eder (III. 467); bu hadisi yine Vekî', İsmâîl b. İbrâhîm, Abdûlmelik ve Saîd yoluyla Amr'ın adını anmadan rivayet eder (IV. 307).

265. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Mendel el-Anezî, Mis'ar ve Ebû Avn yoluyla Osmân b. Maz'ûn'un şöyle dediğini haber verdi: Ehl-i kitabın şu sözünü hak buluyorum (veya az kalsın ^[17] Ehl-i kitabın şu sözünü hak bulayazdım): Tevrat'ta şöyle yazılı: Kim babasından miras kalan bir akarı, tarlayı satar ve onun parasını yeni bir tarla almada harcamazsa sabah akşam ona bu paradan hayır görmesin diye beddua edilir.³⁵

Toprak İhyası

266. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays b. er-Rebî' ve Hişâm b. Urve yoluyla onun babasından Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber vermektedir: "Kim ölü bir toprağı ihya ederse

Bunu İbn Mâce de Ebû Bekr b. Ebû Şeybe ve Vekî' yoluyla Amr'ın adını anmadan rivayet eder (İl. 51) ve Muhammed b. Beşâr, Ubeydullah b. Abdülmecîd, İsmâîl, Abdülmelik, Amr ve Saîd yoluyla da rivayet eder. İbn Mâce'nin metni şöyle: "Kim bir ev veya tarla satar da bunun parasını, bir benzerini almada harcamazsa o para o şahıs için bereketli olmaz." Bu ibare *Müsned*'in ifadesine daha yakındır. İbn Ebî Âsım, bunu Ebû'l-Velîd et-Tayâlisî, Kays b. er-Rebî' ve Abdülmelik yoluyla rivayet eder. İbnü'l-Esir bunu *Üsdü'l-Ğâbe*'de nakletmektedir (İl. 304). İsmâîl b. İbrâhîm hıfz bakımından zayıftır. Zehebî, *el-Mizân*'da İsmâîl'in bu hadisi yalnız başına rivayet ettiğini sanarak, bunu rivayet ettiği münker hadislerden biri olduğunu kabul eder (İl. 99) ki bunun yanlış olduğu görülmektedir. Bu iki ravi yani Kays ve İsmâîl, daha önce rivayet hususunda güvenilirlik bakımından zayıf kabul edilmemiş, ancak hafızalarının zayıflığı bakımından tenkit edilmişlerdir. Bu sebeple bu iki raviden her birinin bu hadisi başkaları gibi rivayet etmeleri, rivayette hata ettiklerini zanneden kimselerin bu şüphelerini ortadan kaldıracaktır. Bize göre hadisin isnadı hasendir. Bu hadisi Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde (İl. 190) Saîd b. Zeyd yoluyla rivayet eder. Ahmed der ki: Ebû Saîd bize Kays b. Rebî', Abdülmelik b. Umeyr, Amr b. Hâris [veya Hureys]'in şöyle dediğini haber verdi: Medine'ye geldim ve kardeşimle yeminleştik (veya malları bölüştük). Bu sebeple Saîd b. Zeyd, Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: "Bir arazi veya bir evden kazanılıp da yine bir arazi veya eve harcanmayan parada bereket yoktur."

- 35 Metnin Arapça aslında "ev" atıf harfi bulunmaktadır. Bunun manaya hiçbir katkısı yoktur. Bizce bunun hafzedilmesi daha doğrudur. Muhakkik Ahmed Muhammed Şâkir'in bu sözlerine biz şunu ilave etmek istiyoruz: Buradaki bu atıf edatını yok saydığımız zaman mana bizim yazdığımız gibi, "Babasından miras kalan bir akarı" şeklinde olur. Yok eğer var kabul eder ve ona göre mana verirsek şöyle bir anlam ortaya çıkar: "Kim bir akarı satar veya onu babasından miras olarak alırsa." Böylece birisi almak, diğeri de satmak gibi, iki zıt şeyin bir arada bulunması şeklinde bir çelişki ortaya çıkar ki bu suretle olmayacak bir şeyi söylemiş oluruz, ki bunun yanlış olacağından şüphe yoktur. Biz de muhakkikin görüşüne katılıyoruz. (Çev.)

onun rakabe mülkiyetine sahip olur. Sonradan gelip gasbeden bir zalim için hiçbir hak yoktur.”

267. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Uyeyne, Hişâm b. Urve'nin babası yoluyla Resulullah'a izafeten şöyle buyurduğunu haber verdi: “Kim ölü toprakları ihya ederse bunlar onun olur, sonradan gasbeden zalim kimsenin ise hiçbir hakkı yoktur.”

268. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Yezîd b. Abdülazîz ve Hişâm b. Urve'nin babası yoluyla Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: “Kim ölü bir toprağı ihya ederse o onun olur; sonradan gasbeden zalim kişinin hiçbir hakkı yoktur.”³⁶

36 Rivayetlerin çoğu, metinde geçen gasp ile zalim kelimelerini sıfat mevsuf yapmışlardır. Fakat bunu izafet şeklinde okuyanlar da vardır. Bunları Hattâbî, “Ravilerin Yanlışları” adlı kitabında anlatmaktadır. İbnü'l-Esîr, bunun sıfat olduğu görüşünü nakletmektedir.

el-Lisân'da yazar, Arapça metinde geçen *el-araka* kelimesini, bir adam bir yere gelip orayı ihya eder; daha sonra başka birisi gelip gasbederek aynı yere ağaç dikmeye, ekin ekmeye veya orasını kendisinin olmasını gerektiren bir şey yapmaya başlarsa işte o “zalim arak” diye açıklanmaktadır. İbnü'l-Esîr ise burada izafetin hazfedildiğini (zf: sahip) böylece *arak* kelimesinin bizzat kendisinin zulüm sıfatıyla mevsuf olduğunu, yani hakkın ise diğer şahsın olduğunu söylemektedir. Urve b. Zübeyr bu hadisi sahabiye bazen zikretmek bazen da zikretmemek suretiyle mevsul ve mürsel hadis hâline koymuştur. Böylece de ihtilafa sebep olmuştur. Bize göre bu hadisi Urve'nin birçok sahabeden işittiğini gösteren delilleri ileride anlatacağımız üzere, bu hadis sahihtir. Bunu İmam Mâlik *Muvatta'*nda (s. 311), Şâfiî de *Ümm*'de (III. 268) ve Muhammed b. el-Hasen *Muvatta'*nda (s. 357) rivayet ederler. Bu son ikisi Mâlik, Hişâm ve Urve yoluyla mürsel olarak rivayet ederler. Yahyâ b. Urve'nin babasından mürsel olarak yapmış olduğu rivayet 274 nolu paragrafta gelecektir. 289 nolu paragrafta da Urve'nin birçok sahabeden dinlediğini gösteren İbnü'l-Mübârek'in rivayeti gelecektir ki biz onu isnadını tamamlamak için zikretmekteyiz. Ebû Yûsuf bunu *Harâc*'da (Bulak, s. 36; Selefîyye, s. 64) Hişâm b. Urve, onun babası ve Âişe yoluyla rivayet eder. Bu son derece sahih olan bir isnaddir. Çünkü Ebû Yûsuf, Müslümanların güvenilir hadis imamlarından birisidir. Nesâî ve İbn Hibbân da onu güvenilir kabul etmiştir. Bunu Ebû Ya'la el-Mevsilî de *Müsned*'inde (*Nasbu'r-Râye*, II. 314) Züheyr, İsmâîl b. Ebî Üveys, onun babası ve Âişe yoluyla rivayet eder. Müslim'in şartına göre bu sahih bir isnaddir. Bunu Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (s. 203) Zem'a b. Sâlih ez-Zührî, Urve ve Âişe yoluyla rivayet eder. Zem'a hafızası bakımından tenkide uğramıştır. Bu rivayetlerin hepsi Urve'nin bunu halası Âişe'den dinlediği görüşünü kuvvetlendirmektedir. Buhârî'nin şu rivayeti de bunu teyit etmektedir: Buhârî bu hadisin manasını Muhammed b. Abdurrahmân yoluyla rivayet eder ki Urve ve Âişe'den Resulullah'ın şöyle buyurduğu rivayet edilir: “Kimsenin malı olmayan bir araziye kim imar ederse o, o yeri almaya daha çok haklıdır” (*Fethu'l-Bârî*, V. 13).

269. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn İdrîs, Leys ve Tâvûs yoluyla İbn Abbâs'ın şöyle dediğini haber verdi: Boş (sahipsiz) araziler Allah'ın ve Resulü'nündür, ondan sonra da sizindir. Buna göre kim ölü topraklardan bir şey ihya ederse onun sahibi olmaya daha haklıdır.³⁷

Urve bunu Saîd b. Zeyd'den dinlemiştir. Ebû Dâvûd (*Avnül-Ma'bûd*, III. 142), Tirmizî (I. 259), Nesâî ve Bezzâr bunu Abdülvehhâb es-Sekafî, Eyyûb, Hişâm b. Urve ve Saîd yoluyla rivayet eder. Tirmizî buna hasen garib hadis demiştir. Hâlbuki bu onun dediği gibi değildir. Çünkü Buhârî ve Müslim'in şartına göre sahih bir isnaddır. Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan Taberânî, *el-Mu'cemül-Evsat*'ında (*Nasbu'r-Râye*, II. 315). Müslim b. Hâlid ez-Zencî, Hişâm, onun babası ve Abdullah b. Amr yoluyla rivayet eder. Ebû Yûsuf'un *Harâc*'ında (Bulak, s. 26; Selefîyye, s. 64) merfû olarak Haccâc b. Ertât, Amr b. Şuayb, onun babası ve dedesi Abdullah b. Amr yoluyla rivayet ettiği şu hadis de bunu teyit etmektedir: "Kim ölü toprakları ihya ederse onlar onun olur" (Tirmizî, I. 259). Nesâî bunu Abdülvehhâb es-Sekafî, Eyyûb, Hişâm, Veheb b. Keysân ve Câbir yoluyla merfû olarak rivayet eder. Metni şöyledir: "Kim ölü bir toprağı ihya ederse orası onundur." Tirmizî buna hasen sahih demiştir. İbn Hibbân ise *Sahih*'inde bunu Hammâd b. Seleme, Ebû'z-Zübeyr ve Câbir yoluyla rivayet etmiştir. 259 nolu paragrafta Câbir hadisinde başka bir varyantla geçmiştir. Bütün bu yollar şunu gösteriyor ki Urve b. Zübeyr bu hadisi birçok sahabeden dinlemiştir. Öyleyse onun Ebû Dâvûd rivayetinde olduğu gibi şöyle söylemesi hakkıdır: "Bu hadis bize Peygamber'den beş vakit namazı getiren kimseler söylemiştir." Onun için ravi bu hadisi, bazen mürsel olarak zikrederken, bazen şu bazen de bu raviye izafe ederek rivayet eder. Bu sebeple insanlar bunun rivayetindeki bir ihtilaf olduğunu zannederek hadisin illetli olması ve tenkidi gerektirdiğini söylemişlerdir ki bu doğru olmayan bir zandır. Bunu Faddale b. Ubeyd yoluyla Taberânî de rivayet etmiştir (*Nasbu'r-Râye*, II. 315). Ebû Üseyyid, Amr b. Avf el-Müzenî ve Semüre b. Cündeb hadisinde gelecektir. Ebû Dâvûd (*Avnül-Ma'bûd*, III. 142) Esmer b. Mudris hadisinde rivayet ederek dedi ki: "Peygamber'e gelip biat ettiğimde şöyle buyurdu: Daha önce hiçbir Müslümanın yapmadığı bir şeyi kim yaparsa o onundur." Ravi der ki: Bunun üzerine insanlar, (sahip olmak için sağa, sola) koşuşturmaya başladılar. İbn Sa'd *Tabakât*'ında bunu rivayet eder (I-VII. 51). Bağavî, "Bu ravi zinciriyle ben bundan başka bir hadis bilmiyorum," demiştir. Ziya bunu *Muhtara*'da sahih kabul ederken İbn Hacer *el-İsâbe*'de hasen kabul etmiştir (I. 39).

- 37 Bu mevkuf bir hadistir. Taberânî ve İbn Adî onu Ömer b. Ribah, İbn Tâvûs, onun babası ve İbn Abbâs yoluyla merfû olarak rivayet etti. Ömer b. Ribah gerçekten zayıf bir ravidir. Bu haberi Beyhâkî, *Telhi-su'l-Habir*'de (s. 256) olduğu gibi Ebû Kerib yoluyla rivayet etmektedir: «Muâviye b. Hişâm bize Süfyan, İbn Tâvûs, onun babası yoluyla İbn Abbâs merfû olarak şöyle der: "Ölü araziler Allah'ın ve Resulü'nündür. Bu sebeple kim onlardan bir yer ihya ederse o onun olur." Bu hadisin muttasıl olmasında Muâviye yalnız kaldı. Onun münker olan tarafı budur.» Bu *Telhi*'s'ten alınmış bir parçadır.

[118] 270. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Muhammed b. Fudayl ve Leys yoluyla Tâvûs'tan Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: "Boş (sahipsiz) araziler Allah'ın, Resulü'nün ve ondan sonra da sizindir. Buna göre kim ölü topraklardan bir şey ihya ederse onun rakabe mülkiyetine sahip olur."³⁸

271. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Muhammed b. Fudayl, Ebû İshâk eş-Şeybânî yoluyla Muhammed b. Ubeydullah es-Sekaffî'nin şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer valilere, ölü arazileri kim ihya ederse onun sahibi olmaya daha haklıdır, diye yazdı.

272. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdullah b. İdrîs ve Hişâm b. Urve yoluyla onun babasından Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: "Kim ölü bir araziye ihya ederse o onu almaya daha hak sahibidir. Sonradan gelen zalim gaspçı için hiçbir hak yoktur." Ravi Hişâm'ın şöyle dediğini haber verdi: Zalim gaspçı, başkasının [ihya ettiği veya mülkiyetinde olan] toprağına gelir, orayı (sahip olmak için) kazmaya başlar.

273. İsmâîl bize Hasan ve Yahyâ yoluyla Ebû Şihâb'ın şöyle dediğini haber verdi: Süfyân b. Saîd'e "el-Arak ez-zâlim"ın (yani zalim gaspçının) ne demek olduğunu sordum. O, [ihya edilmiş veya maliki olan] toprağın üzerine oturur ve onu gasbeder, dedi.³⁹

274. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Şihâb, Muhammed b. İshâk, Yahyâ b. Urve, Zübeyr⁴⁰ ve onun babası yoluyla Resulul-

38 Bu Leys, İbn Ebî Selîm'dir. Ebû Yûsuf ondan *Harâc*'da (Bulak, s. 36; Selefîyye, s. 64) rivayette bulunmuştur. Bu haberi Şâfiî *Ümm*'de (III. 268) Süfyân ve Tâvûs yoluyla başka bir ifadeyle rivayet etti. Bizim boş, sahipsiz diye tercüme ettiğimiz *el-âdî* kelimesi eski şey manasınadır. *Esâs*'ta "*Mecdûn adıyyûn, bi'rûn adıyyetûn kadımani*" yani eski şeref ve eski kuyu demek olur. *Misbâh*'ta da Âd, ilk Araplardan bir adamın adıdır. Hûd kavminden bir kabile de adını buradan almıştır, denilmektedir. Eski mülke adı denilmesi, eski olduğu için Âd'a nispet edilmesindendir. Ölü arazi demek, ziraat yapılmamış, imar edilmemiş ve hiç kimsenin mülkiyeti altına girmemiş toprak demektir. (Çev.)

39 Burada başkalarının ihya ettiği yere birilerinin gelip onu sahibinin elinden alarak gasbettikleri ve kendi malları gibi üzerine oturdukları açıklanmaktadır.

40 Bu Yahyâ güvenilir bir ravidir. Onun annesi, Ümmü'l-Hakem olup el-Hakem'in kızı ve Mervân'ın kız kardeşidir. Bunun için o, "Ben Arapların en şereflişiyim, çünkü Araplar amcam ve dayımdan hangisinin

lah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: "Kim daha önce hiç kim-
senin malı olmayan bir araziye ihya ederse o arazi onun olur.
Sonradan gelen gasp edici zalim için hiçbir hak yoktur." Ravi,
bu hadisin sahibi bana şunu anlattı dedi: Ben aralarındaki arsa
anlaşmazlığını Resulullah'a götürən Beyâda kabilesinden⁴¹ iki
adam gördüm. Bu toprak birisinin olup diğeri buraya hurma
dikmişti. Bu sebeple Resulullah, toprağı toprak sahibine ver-
miş, hurma sahibine de ağaçlarını sökmesini emretmişti. Ravi, [119]
ben adamı ağaçların köklerine baltayla vururken gördüm, der.
Bu hurmalar da orta boy ağaçlardı. Yahyâ der ki: Bazıları bu
ağaçların boylarının ne uzun ne de kısa olduklarını söyler. Bazı-
ları da bu ağaçların eski, diğeri ise uzun olduklarını söyler.⁴²

275. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahîm, Muhammed b.
İshâk, Yahyâ b. Urve ve onun babası yoluyla Resulullah'ın şöy-
le buyurduğunu haber verdi: "Kim ölü bir toprağı ihya ederse
o onundur, sonradan gelip gasbeden zalim için ise hiçbir hak
yoktur." Ravi der ki: Beyâda kabilesinden iki adam gelip Resu-
lullah'a şikâyet ettiler. Onlardan birisi diğeri arazisine hur-
ma ağacı dikmişti. Resulullah, toprağın sahibine verilmesini
hükmetti. Ağaç sahibinin de diktiğı hurma ağaçlarını adamın
tarlasından söküp götürmesini emretti. Ravi, Urve'nin kendi-
sine şöyle dediğini bildirdi. Bana hadisi anlatan kimse, "Ben
o hurma ağaçlarını gördüm, adam baltayla köklerine vurup
çıkartıyordu. Çıkardığı zaman hurmalar orta boylu ağaçlar hâ-
lindeydi," dedi.⁴³

halife olacağı hususunda ihtilafa düştüler," dedi. Yani Mervân b. el-Ha-
kem ile Abdullah b. Zübeyr halife olmak için yarıştılar.

41 Beyâda, Ensar kabilelerinden birisinin adıdır. Bkz. *Kâmûs*, BYD mad-
desi. (Çev.)

42 *Lisân'da* "Amime" (çoğulu ummün) kelimesinin, Ebû Ubeyd'den nak-
len, ağacın uzunluk ve genişlik bakımından normal demek olduğu
açıklanmaktadır. Hattâbî ve diğeri de aynı şeyi söylediler.

43 Hadisten anlaşıldığına göre, Urve'nin bunu ve hikâyeyi bir sahabiden
dinlediğı bir gerçektir. Rivayette sahabinin bilinmemesi bir eksiklik
sayılmaz. Buna göre haber muttasıl olup mürsel değildir. Bunu Ebû
Dâvûd da Ahmed b. Saîd ed-Dârimî, Vehb b. Cerîr b. Hazım, onun baba-
sı ve İbn İshâk yoluyla aynı mana ve aynı isnad zinciriyle rivayet eder.
Şu ibare orada da bulunmaktadır: Resulullah'ın sahabilerinden birisi,
ben adamı hurma ağaçlarının köklerine vururken gördüm, der. Bu da
Urve'nin bu hadisi bir sahabiden dinlediğini açıkça göstermektedir.

276. İsmâîl bize Hasan b. Ali b. Affân, Yahyâ b. Âdem, Abdüsselâm b. Harb, İshâk b. Abdullah b. Ebî Ferve, Abdülazîz b. Ebî Seleme ve Ebû Üseyyid yoluyla Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: "Kim ölü bir toprağı ihya ederse o onun-
dur. Sonradan gelip gasbeden zalimin hiçbir hakkı yoktur."⁴⁴

[120] 277. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Şihâb, Leys ve Tâvûs yoluyla Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: "Kimse-siz boş araziler Allah'ın, Resulü'nün ve ondan sonra sizindir. Buna göre kim ölü topraklardan birini ihya ederse o arazinin rakabe mülkiyeti onun olur."

278. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hibbân el-Anezî⁴⁵ ve Leys yoluyla Tâvûs'un şöyle dediğini haber verdi: Kim vilayetin (yönetimin) daveti üzerine ölü toprakları ihya ederse bunlar onun olur; ayrıca ona bunun için sevap da verilir.

279. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Yezîd b. Abdülazîz, Kesîr b. Abdullah el-Müzenî, onun babası ve dedesi yoluyla Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: "Kim, hiçbir Müslümanın hakkı (mülkiyetinde) olmayan topraklardan ölü arazileri ihya ederse o onun olur. Sonradan gelip gasbeden zalim için ise hiçbir hak yoktur."⁴⁶

280. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbrâhîm b. ez-Zeberkân et-Teymî⁴⁷ ve Ebû İshâk eş-Şeybânî yoluyla Muhammed b. Ubey-

44 Bana öyle geliyor ki müellif bu hadisin rivayetinde yalnız kalmıştır. Ben bu hadisi başka bir ravinin rivayet ettiğini görmedim. Ahmed'in *Müsned*'inde de bulunmaktadır. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*'de (V. 13) bunu sadece yazara isnad etmektedir ki onun ravi zinciri arasında İshâk b. Ebî Ferve bulunmaktadır. Bu ravi son derece zayıf bir ravi olup onun rivayetine güvenilmez.

45 Bu *Hibbân* ve *Anezî* kelimeleri asıl nüshada da böyle geçmektedir. Ancak Dr. Juynboll, bunları *Hayyân* ve *Amrî* olarak değiştirmiştir ki bu yanlıştır. Bu Hibbân adlı ravi, İbn Ali el-Anezî el-Kûfî olup zayıf bir ravidir.

46 Buhârî bu hadisi isnad yapmadan muallak olarak zikreder. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*'de (V. 13) belirtir ki: İshâk b. Raheveyh bunu Ebû Âmir el-Akdi ve Kesîr tarafından rivayet etti. Bunu Tahâvî de (II. 157) Salih b. Abdurrahmân, Abdullah b. Mesleme ve Kesîr'den rivayet eder. Kesîr ise İbn Abdullah b. Amr b. Avf el-Müzenî'dir. Dedesi Amr ise sahabidir. Hadisi zariftir.

47 Hatîb der ki: Bazı insanlar bu raviyi Benî Temîm'e nispet ederler. Güvenilir bir ravidir. İbn Maîn ve el-İclî'de onu güvenilir bulur. 183/799 yılında vefat etti.

dullah es-Sekaffî'nin şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer, insanlara (valilerine) şu emrini yazıp gönderdi: Kim ölü toprakları ihya ederse ona sahip olmaya daha çok hak sahibi olur.⁴⁸

281. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahmân,⁴⁹ Eş'as b. Sevvâr ve Abbâs b. Yezîd yoluyla Ömer b. el-Hattâb'ın şöyle dediğini haber verdi: Kim, hiçbir Müslümanın ve muâhidin (sözleşme yapmış tebaanın) elinde olmayan ölü arazileri ihya ederse bunlar onun olur.

282. Yahyâ, bazı âlimlerin⁵⁰ şu sözlerini bildirdi: İmamın [121] (başkanın) izni olmadıkça toprak, ihya edenin olmaz. Bazıları da adam toprağı ihya edinceye kadar devlet bilmez, (fakat ondan sonra bilirse) o toprak onun olur, dediler. Bu konuda hadisler gelmiştir: "Kim bir Müslüman ve muâhidin malı olmayan ölü bir araziye ihya ederse o onun olur. Kim bir kuyu kazarsa onun 40 arşın (30-35 metre kadar) çevresi onun olur." Hadiste imamın (devletin) izni şart koşulmamaktadır.

283. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Eşcaî yoluyla Süfyân b. Saîd'in şöyle dediğini haber verdi: Bir defa toprağı ihya ettikten sonra artık ebediyen o toprak onun olur.

284. Yahyâ dedi ki: Toprağın ihya edilmesi demek, oraya su götürülmesi, kuyu kazılması veya su çıkarılması demektir. Bu

48 İbn Hacer bunu *Fethü'l-Bârî*'de (V. 14) Yahyâ b. Âdem'den nakletti. Dedi ki: "Kim ölü arazileri ihya ederse." Yazar bunu 271 nolu paragrafta Muhammed b. Fudayl ve Ebû İshâk yoluyla rivayet etti. 286 nolu paragrafta İbn Uyeyne yoluyla 293 nolu paragrafta ise İbn İshâk yoluyla nakli gelecektir ki bunların her ikisi de Zührî ve Sâlim'den rivayet ederler.

49 Dr. Juynboll burada ve 369 nolu paragrafta, yani yazarın kendisinden ve Eş'as'tan rivayet ettiği yerde, Abdurrahmân'ı İbn Ebî Leylâ zannetmiş ve onu isimler listesinde İbn Ebî Leylâ'nın yerine koymuştur. Bu bir yanlışlıktır. Çünkü İbn Ebî Leylâ tâbiûnun büyüklerinden olup 80/699 yılında vefat etmiştir. Bu sebeple de yazar ona ulaşamamıştır. Bu şahsın, Abdurrahmân b. Hamîd b. Abdurrahmân er-Ruvasî el-Kûfî olma ihtimali vardır ki bu Yahyâ b. Âdem'in hocalarından birisidir. Benim kanaatime göre bunun Abdurrahmân b. Süleymân el-Mervezî olması daha yakındır. İstisah eden "Abdurrahmân"ı yazmasında hata etmiştir. Çünkü yazar, Abdurrahîm ve Eş'as'tan pek çok rivayette bulunmuştur.

50 Bu âlim İmam-ı Âzam'dır. Bu konuda ona iki arkadaşı, Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed muhalefet etmiştir. Onlar, ilim ehlinin çoğunluğunun dediği gibi ölü toprakların mülkiyetini ihya yoluyla elde etmekte devletin iznini alma şartı yoktur.

toprak, ziraat edilen ve daha önce birisinin mülkiyetinde olup da ziraata elverişli hâle getirmek için üzerinde çalışılan ve su çıkarılan bir toprak değildir. Kim bu işleri yaparsa artık o toprak ebediyen onun olur. O toprak bundan sonra atıl bırakılsa bile bu sahibinin mülkiyetinden çıkarılmaz. Çünkü Resulullah şöyle buyurdular: “Kim bir toprağı ihya ederse o, onundur.” Bu ifade Resulullah’ın insanlar için toprak hakkında vermiş olduğu bir izindir. Bu yüzden sahibi ölürse toprak mirasçılarının olur. Dilerse onu satma hakkı da vardır.

Arazi Çevirme

285. İsmâîl bize Hasan yoluyla Yahyâ’nın şöyle dediğini haber verdi: Tahcîr, yani yeri taşla çevirme, toprağı ihya etmekten başka bir şeydir. İbn Mübârek: “Tahcîr, toprağa işaretler ve sınır taşları koymaktır,” der. Böyle taşla çevrilen bir yer, üç yıl işletilmeden tutulursa artık burasını kim ihya ederse onun olur.

286. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Uyeyne, Zührî ve Sâlim b. Abdullah yoluyla onun babasının şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer zamanında insanlar tahcîr yapıyorlardı (yer çeviriyorlardı). Bunun üzerine Ömer: “Kim bir yer ihya ederse orası onundur,” dedi. Yahyâ der ki: Hz. Ömer, toprağı ihya etmedikçe sadece onu çevirmekle sahip olunamayacağını ifade etmiştir.

287. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Uyeyne ve İbn Ebî Nuceyh yoluyla Amr b. Şuayb’ın veya başka birisinin şöyle dediğini haber verdi: Resulullah, Müzeyne veya Cüheyne’den birtakım insanlara bir arazi ikta edip verdi. Fakat onlar bunu işlemeyip boş bıraktılar. Daha sonra başka insanlar gelip buraları ihya ettiler. Hz. Ömer bu konuda, “Bu topraklar benim tarafımdan veya Ebû Bekir tarafından ikta edilmiş olsaydı, onları [işlemedikleri için] geri alırdım. Ancak onlar Resulullah tarafından verildiği için bir şey yapamam,” dedi. Ravi, Hz. Ömer’in “Kim bir araziye üç yıl boş bırakırsa, yani imar etmezse başka bir adam gelip onu imar ederse, o arazi imar edenin olur,” dediğini bildirdi.

288. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, Ma'mer, İbn Ebî Nüceyh ve Amr b. Şuayb yoluyla şunu haber verdi: Hz. Ömer toprak çevirme hakkını üç yıl olarak belirlemiştir. Bir adam çevirdiği bir yeri üç yıl metruk hâlde bıraktıktan sonra başka birisi gelip orasını ihya ederse artık o, bu yerde daha çok hak sahibi olur.⁵¹

289. İsmâîl bize Hasan ve Yahyâ yoluyla İbn Mübârek'in şöyle dediğini haber verdi: Bir adam bir yeri taşla çevirdi ve orayı işlemeyip atıl bıraktı. Sonra bir başkası gelip orasını ihya etti. Bunlar anlaşmazlığa düşüp davayı Abdülmelik'e götürdüler. Abdülmelik: "Ben bu toprakta Müminlerin Emîrinden daha çok hak sahibi başka bir kimseyi görmüyorum," dedi. Sonra Urve b. Zübeyr'e dönerek onun fikrini sordu. O da, "Bana göre Müminlerin Emîri bu yerde hak bakımından [123] bu üç kişinin en sonuncusudur," dedi. Abdülmelik, niçin diye sordu. Urve de: «Çünkü Resulullah: "İnsanlar Allah'ın kulları, beldeler Allah'ın yerleridir; kim ölü bir yeri ihya ederse orası onun olur," buyurdular,» dedi. Ravi bu defa Abdülmelik'in: "Şu adama bakın Peygamber'den duymadığı bir şeye şahitlik yapıyor," dediğini bildirdi. Urve de şöyle cevap verdi: "Ben [bizzat] Resulullah'tan duymadığım bir şeyden dolayı, nasıl inkâr ediliyor veya nasıl yalanlanıyorum? Sen Resulullah'ın öğle namazı dört rekâttır; ikinci şu kadar, akşam ise bu kadardır, dediğini [bizzat] duydun mu? İşte bize bu haberi getirenler, namaz hakkındaki bilgileri getirenlerin ta kendileridir."⁵²

51 Bu ve bundan önceki haberlerin isnadı munkatı'dır. Çünkü Amr b. Şuayb, Ömer b. el-Hattâb'a ulaşamamıştır.

52 Buradaki isnad munkatı'dır. Ancak bunu Ebû Dâvûd, *Sünen*'inde mevsul olarak rivayet eder: "Ahmed b. Ubeyde el-Âmilî bize Abdullah b. Os mân, Abdullah b. el Mübârek, Nafe' b. Ömer ve İbn Ebî Melike yoluyla Urve'nin şöyle dediğini haber verdi: Peygamber'in şu şekilde hüküm verdiğine şahit oldum: Toprak Allah'ın yeri, insanlar Allah'ın kulusdur. Kim ölü toprakları ihya ederse o kimse bu yeri elde etmeye daha çok hak sahibi olur. Peygamber'den bunu bize getirip söyleyenler, yine ondan bize namazı getiren sahabilerdir" (Ebû Dâvûd Şerhi, III. 143). Bu ibarenin şevki, olayın aynı olduğunu, fakat Ebû Dâvûd'un onu kısa olarak rivayet ettiğini bize göstermektedir. Yine bundan Abdullah b. Mübârek'e kadar uzanan isnadın, Ebû Dâvûd ve Münziri'nin zikretmesine rağmen, gerçekten sahih bir isnad olduğu ortaya çıkmaktadır. Urve'nin kendisinden rivayet ettiği şahsın bilinmemesi buna zarar

290. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, Saîd b. Ebî Arûbe, Katâde, Hasan ve Semüre b. Cündeb yoluyla Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: "Her kim bir araziye duvarla çevirirse o yer çevirenin olur."⁵³

291. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek ve Saîd yoluyla Katâde'nin şöyle dediğini haber verdi: Ömer b. Abdülazîz (valilerine) şunu yazıp gönderdi: Kim suyu, bir şeye (toprağa) galip getirirse o şey onun olur.⁵⁴

292. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve İbn Mübârek yoluyla Ruzeyk b. Hukeym'in⁵⁵ şöyle dediğini haber verdi: Ömer b. Abdülazîz'in babama gönderdiği mektubu okudum. O, mektubunda, "İnsanlara bina yapmak veya ekin ekmek suretiyle ihya ettikleri yerleri kendilerine veriniz," diye yazıyordu.

[124] 293. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Yûnus, Muhammed b. İshâk, Zührî ve Sâlim b. Abdullah yoluyla Ömer b. el-Hattâb'ın şöyle dediğini haber verdi: Kim bir toprağı ihya ederse o onundur. Çünkü insanlar bir yeri çeviriyorlar ve orayı öylece bırakıp ihya etmiyorlardı.⁵⁶

vermez. Bu konuda Urve: "Bize bunu Peygamber'den nakledenler, yine ondan namazı getirenlerdir," demektedir ki onlar sahabeden başka insanlar değildir. Urve, tâbiünün büyüklerindendir. Hadis usulü ilminde açıklandığı üzere sahabinin bilinmemesi hadisin sıhhatine zarar vermez. Bkz. 268 nolu paragrafın açıklaması.

53 Ebû Dâvûd (III. 143) bunu Ahmed b. Hanbel ve İbn Ebî Arûbe yoluyla şu ibareyle rivayet eder: "Kim bir araziye duvarla çevirirse onun olur." İbn Hacer bunu *Telhîs'te* Ahmed'in *Müsned'ine* nispet eder. Bu matbu nüshada yok olup düşmüş olabilir. Ebû Yûsuf bunu *Harâc'da* (Bulak, s. 37; Selefîyye, s. 65) Ebû Dâvûd'un ibaresiyle Saîd b. Ebî Arûbe'den rivayet eder. Tahâvî (II. 157) ise yazarın ibaresiyle Yezîd b. Zeri' ve Saîd yoluyla rivayet eder. Hasan'ın Semüre'den işitmesinde büyük bir çelişki vardır. Birçok imam, Hasan'ın ondan akika hadisinden başka işitmediği hakkında kesin görüş sahibidirler.

54 Bu ibareyi şöyle tercüme etmek de mümkündür: "Kim ölü bir araziye su götürürse bu toprak onun olur." (Çev.)

55 Bu isimlerin doğrusu, Ruzeyk ve Hukeym şeklindedir. Asıl basımda "Hukeym b. Ruzeyk" ve İbn Sa'd'ın *Tabakât'ında* (II-VII. 206) ise "Ruzeyk b. el-Hakem" olarak geçer ki bunların her ikisi de yanlıştır.

56 Mâlik bunu *Muvatta'da* (s. 311) Zührî, Sâlim, onun babası ve Ömer yoluyla rivayet eder. Tahâvî (II. 158) Mâlik, Yûnus ve Zührî yoluyla *Muvatta'nın* isnadıyla rivayet eder. Ebû Yûsuf (Bulak, s. 27; Selefîyye, s. 65) Muhammed b. İshâk, Zührî ve Sâlim yoluyla rivayet eder: Ömer b. el-Hattâb (ra.) bir gün minbere çıkarak şunları söyledi: Kim ölü bir

294. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Yûnus ve Muhammed b. İshâk yoluyla Abdullah b. Ebî Bekr'in şöyle dediğini haber verdi: Bilâl b. el-Hâris⁵⁷ Resulullah'a gelip kendisine bir toprak verilmesini (*iktâ*) istedi. Resulullah ona uzun ve geniş bir arazi tahsis etti. Hz. Ömer veli (halife) olunca ona şöyle dedi: "Ey Bilâl! Sen Resulullah'tan uzun ve geniş bir arazi iktâ yapmasını istedin; Resulullah da sana istediğini verdi. Zaten Resulullah, kendisinden bir şey istenildiği zaman bunu geri çevirmezdi. Sen şimdi elinde bulunan toprağı işlemeye güç yetiremiyor-sun, değil mi?" dedi. Bilâl: "Evet yetiremiyorum," dedi. Ömer: "Öyleyse gücün yetip işleyebildiğin toprakları elinde tut, fakat güç yetiremediğin arazileri bize bırak; biz de onu Müslüman-lar arasında dağıtalım." Bunun üzerine Bilâl: "Hayır, Allah'a yemin ederim ki böyle bir şey yapmam. Çünkü onu bana Resulullah ikta edip verdi," dedi. Hz. Ömer de: "Allah'a yemin ol-sun ki bunu yapacaksın," dedi ve onun imarından âciz kaldığı toprakları elinden aldı ve Müslümanlar arasında dağıttı.⁵⁸

toprağı ihya ederse o onundur. Taşla çevirenin ise üç yıldan sonra bir hakkı yoktur. Çünkü birtakım insanlar arazileri çeviriyorlar, fakat işle-miyorlardı. Sâlim'in, dedesi Ömer'den yaptığı rivayet mürsel, *Muvatta* ve Tahâvî'nin rivayeti ise mevsul olduğunu açıklar. Sâlim bunu babası ve dedesi Ömer'den rivayet diyor. 286 nolu paragrafta mevsul olarak da geçmiştir.

57 Asıl nüshada "el-Hâris" olarak geçer ki bu yanlıştır.

58 Bu mürsel bir haberdur. Mâlik de bunu Rebîa b. Ebî Abdurrahmân'dan mürsel ve muhtasar olarak rivayet etmiştir. Metni şöyle: "Bilâl b. el-Hâ-ris el-Müzenî, Medine yakınlarında el-Fur'u nahiyelerinden birisi olan el-Kabeliyye madenlerini iktâ yaptı. Bu madenlerden bugüne kadar zekâtтан başka bir şey alınmamıştır." Ebû Dâvûd (III. 138) bunu Ab-dullah b. Mesleme, Mâlik yoluyla rivayet etti. Bezzâr bunu Derâverdi, Rebîa, Hâris b. Bilâl ve onun babası yoluyla mevsul olarak rivayet etti. Ebû Dâvûd, Kesîr b. Abdullah b. Amr b. Avf el-Müzenî, onun babası ve dedesi yoluyla rivayet etti: "Peygamber, Kabeliyye madenlerini, yük-sek ve alçak yerlerini Bilâl b. Hâris el-Müzenî'ye ikta edip verdi. İyi zi-raat yapılan bereketli yerleri ona verdi. Fakat ona hiçbir Müslümanın hakkını vermedi. Peygamber onun için şunu yazdı: "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Bu yazı Allah'ın resulü Muhammed'in Bilâl b. Hâris el-Müzenî'ye Kabeliyye madenlerini, yüksek ve alçak yerlerini ikta edip verdiğini beyan eder." Peygamber ona iyi ziraat yapılan bereketli yerle-ri verdi, fakat hiçbir Müslümanın hakkını ona vermedi. Ebû Üveys bu hadisin aynısını Sevr b. Ziyâd, İkrime ve İbn Abbâs yoluyla rivayet eder. Ebû Dâvûd der ki: Muhammed b. Nadr bize Huneynî'nin (ki bunun adı İshâk b. İbrâhîm'dir.) Resulullah'ın Bilâl'e yaptığı toprak tahsis belgesi-

295. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Şerîk ve Ebû İshâk yoluyla Atâ, Râfî' b. Hudeyc'in merfû hadis olarak Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: "Kim başka insanların arazisine izinsiz olarak ziraat yaparsa onun hakkı sadece [araziye] yapmış olduğu masraflarıdır. Ziraattan hiçbir şey hak edemez."⁵⁹

ni birçok defa okuduğunu haber verdi. Onun başka rivayetinde "Ubey b. Ka'b yazdı," ibaresi ilave edilmiştir. Bunu Hâkim *Müstedrek*'inde (III. 517), Taberânî *Mu'cemü'l-Kebîr*'de, Yâkût *Mu'cemü'l-Büldân*'da (VII. 29), Hamîd b. Salih, Hâris, Bilâl b. Yahyâ, Bilâl b. Hâris bunların babaları ve dedeleri Bilâl b. Hâris'ten naklettiği gibi rivayet ederler. Yalnız Hâkim sonunda "Bunu, Muaviye yazdı," sözünü ilave etmiştir. Hâkim (I. 404) de bunu Rebâa, Hâris b. Bilâl b. Hâris ve onun babası yoluyla rivayet eder. "Kabeliyye" deniz sahillerinden bir nahiyenin adı olup Medine ile arasında beş günlük yol vardır. Fur'u ise Medine'den 280 km mesafede bulunan bir köydür. Bu hadisi Ebû Yûsuf (Bulak, s. 35; Selefîyye, s. 62) isnadsız ve muhtasar olarak rivayet eder. Ahmed ise (I. 306) Hüseyin, Ebû Üveys, Kesîr ve Sevr b. Zeyd yoluyla Ebû Dâvûd'dan naklettiğimiz her iki isnad ile de rivayet eder.

- 59 Bunu Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (s. 129) Şerîk'ten rivayet etmiştir. Ahmed Vekî'den ve Ebû Kâmil (III. 465) ve Esved b. Âmir'den; Huzâî de (IV. 141) hepsi Şerîk'ten rivayet etmişlerdir. Ebû Dâvûd es-Sicistânî (III. 271), Tirmizî (I. 256) Kuteybe yoluyla Şerîk'ten rivayet ederler. İbn Mâce (II. 47) Abdullah b. Âmir b. Zûrara yoluyla Şerîk'ten rivayet eder. Tahâvî (II. 263) de Yahyâ el-Hammânî ve Ebû Bekr b. Ebî Şeybe yoluyla Şerîk'ten rivayet eder. Tirmizî der ki: "Bu, hasen garib bir hadistir. Biz bunu Ebû İshâk hadisinden değil, bu yönüyle Şerîk b. Abdullah hadisinden tanıyoruz. Muhammed b. İsmâîl'e (yani Buhârî'ye) bu hadisi sordum. Onun hasen hadis olduğunu söyledi ve "Ben onu İbn İshâk hadisinden değil, Şerîk'in hadisinden biliyorum," dedi. Sonra bunu Buhârî, Makal b. Mâlik el-Basrî, Ukbe b. el-Esamm, Atâ ve Râfî' b. Hudeyc yoluyla rivayet etti. Hattâbî, Şerîk'in bu hadisi yalnız olarak rivayet etmesi sebebiyle onu zayıflıkla tavsif eder ve rivayetinde onu vehimli bulur. Fakat yazarın bunun sonunda açıkladığı gibi, Kays b. er-Rebî' ona tâbi olmuştur. Hâlbuki Kays, hafıza bakımından zayıf kabul edilir. Adalet bakımından ise her ikisi de tenkit edilmemişlerdir. Her iki ravinin hadisi Ebû İshâk'tan rivayet etmeleri, bunun sahih olduğunu gösterir. Hattâbî ve diğerlerinin sözlerinden anlaşılmıştır ki: Atâ, Râfî'den duymadığı için bunlar hadisi zayıf saymaktadırlar. Hâlbuki onlar, Atâ'nın, Atâ b. Ebî Rebâh olduğunu zannetmişlerdir. Oysa benim tercih ettiğime göre bu Râfî'nin mevlası olan Atâ b. Süheyb Ebû'n-Necâşî el-Ensârî'dir. Bu, altı yıl onun sobetinde bulunmuştur. Ben, Ebû Ubeyd'in *Emvâl*'inden nakleden *Nasbu'r-Râye* (II. 255) müstesna, onun rivayetlerinde vaki olan bilgilerde bunun İbn Ebî Rebâh olduğunu gösteren bir açıklamaya rastlamadım. Belki bu Zeylaî'den de ortaya çıkan bir zandır. Yoksa Buhârî ile Tirmizî yanlarında munkatî olup mevsul olmayan bu Atâ b. Ebî Rebâh rivayeti bulunmuş olsaydı, bu hadise nasıl olup da hasen diyeceklerdi. Biz hadis ravileri hakkında şunu biliyoruz ki ravi vefat ettiği zaman çoğu durumlarında herhangi

296. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays, Ebû İshâk ve Atâ yoluyla Râfi' b. Hudeyc'in Peygamber'den bu hadisin benzerini [125] buyurduklarını haber verdi.

297. Yahyâ der ki: Ben bu hadisi Hafs b. Gıyâs'a anlattım. "Bize göre bu adamın ziraattan hiçbir şey hakkı yoktur. Onun hakkı sadece nafakası (yani yapmış olduğu masrafları)dır," dedi. "Peki bu fazlalık kimin olacak?" dedim. "Sadaka olarak dağıtılır," dedi. Sonra da "Bu bize göre böyleydi," dedi.

298. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve İbn Aliyye, Hâlid el-Haz-zâ yoluyla Ömer b. Abdülazîz'den şöyle haber verdi: Adamın birisi bir ev satın aldı ve oraya bazı ilave binalar yaptı. Sonra başka bir adam gelip burada hak iddia etti. Ravi, bu durumun nasıl çözümleneceğini Ömer b. Abdülazîz'e yazıp sordu. O da şöyle cevap verdi: Arsa ve bina ayrı ayrı değerlendirilir. Arsa sahibi dilerse binayı alır, isterse arsasının kıymetini alır.⁶⁰

İzinsiz Bina ve Ağaç

299. İsmâîl bize Hasan b. Ali b. Affân, Yahyâ b. Âdem, Ebû Hammâd, Süfyân ve Hamîd el-A'rec yoluyla Mücâhid'in şöyle dediğini haber verdi: Bazı insanlar başkalarının boş topraklarına gelip ağaç diktiler. Bunun üzerine insanlar, anlaşmazlığı Ömer b. el-Hattâb'a götürdüler. Hz. Ömer toprak sahiplerine şöyle dedi: Hurma ağacı diken bu kimselere ağaçlarının bedelini verin ve hurma ağaçlarını alın. Bunu yapmazsanız onlar size toprağınızın boş olarak değerini ödesinler.

300. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Şerîk, Câbir, Kâsım b. Abdurrahmân ve onun babası yoluyla Abdullah'ın şöyle dediğini haber verdi: Kim, bir topluluğun arazisine izin almadan bina yaparsa onun hakkı ancak nafakasıdır,⁶¹ izinlerini alarak bina yapmıyorsa binanın değeri kadar hak sahibi olur.

bir sebepten dolayı kendisinden rivayet eden birisine nispet etmezler. Nitekim İbn Ömer için Nâfi'nin ve İbn Abbâs için İkrime'nin isimlerinin hazfedilmesi (ta'lik yapılması) gibi. Allah daha iyi bilir.

60 Üzerinde bina bulunmayan, evler arasındaki geniş ve boş yerlere arsa adı verilir.

61 307 nolu paragrafta, "Onun hakkı ancak masraflarıdır," denilmektedir ki doğru olan da budur.

301. İsmâîl bize Hasan, Şerîk ve Câbir yoluyla Âmir'in şöyle dediğini haber verdi: Binanın, adamı çıkardıkları günkü kıymeti ne ise onu öderler. Yahyâ der ki: Şerîk'e, "[Binayı boşaltması için] belli bir vakte kadar adama izin vermişlerse o zaman ne olacak?" diye sordum. O zamandan sonra meydana gelecek kıymet artışını ödeme durumunda değildirler, görüşünde olduğunu bildirdi.

[126] 302. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebü'l-Ahvas, Târik b. Abdurrahmân ve Abdurrahmân b. Sâbit⁶² yoluyla Resulullah'ın şöyle buyurdıklarını haber verdi: Sınır taşı hırsızlığı yapanlara Allah lanet etsin. Ravi der ki: "Sınır taşı hırsızlığı ne demektir?" [diye sorulduğunda] adam: "Komşusunun yerinden kendi yerine katar," buyurdu.⁶³

62 Bu Abdurrahmân b. Abdullah b. Abddurrahmân b. Sâbit olup tâbiîndir, güvenilirirdir, çok hadis rivayet etmiştir. 118/740 yılında vefat etmiştir.

63 Sınır taşı demek, yer işaretleri demektir. Arapça olarak *menar*, yoldaki işarete denir. *Tehzîb*'de sınır taşı, işaret, iki yer arasındaki sınır diye açıklanır. Bu hadis mürseldir, mevsul olarak varit olmuştur. Hâkim (IV. 153) bunu Ali b. Ebî Tâlib'in mevlası Hânî'nin hadisinden rivayet eder: Hz. Ali: "Ey Hânî! İnsanlar ne söylüyorlar? Senin yanında Resulullah'tan bizim mazhar olmadığımız bir ilmin var olduğunu söylüyorlar," dedi. Hz. Ali: "İnsanlardan başka mı?" dedi. Evet dedim. Kılıcı bana getir, dedi. Kılıcı kendisine verdim. Kılıcın kınından üzerinde şu ibare yazılı bir sayfa çıkardı. Benim Resulullah'tan duyduğum şudur: Allah'tan başkası adına hayvan kesenlere Allah lanet etsin, mevlalarından başkasına veli olanlara, ana ve babalarına asi olanlara Allah lanet etsin, tarlaların aralarını eksiltenlere Allah lanet etsin." Hâkim ve Zehebî bu hadis hakkında bir şey söylemedi. Bunun isnadı sahihtir. Hâkim (IV. 356) Amr b. Ebî Amr, İkrime ve İbn Abbâs yoluyla merfû olarak şu hadisi rivayet eder: "Hayvanı Allah'tan başkası adına kesene Allah lanet etsin, arazilerin kazıklarını değiştirene Allah lanet etsin, âmayı yoldan saptıran kimseye Allah lanet etsin, anne ve babasına söven kimseye Allah lanet etsin, mevlalarından başkasına veli olana Allah lanet etsin. Lut kavminin yaptığı şeyi yapanlara, Allah lanet etsin." Başka bir rivayette şu ilave de vardır: "Bir hayvanla ilişki kurana Allah lanet etsin." Ravi dedi ki: "Bunun isnadı sahihtir, fakat Hâkim ve Zehebî tahrir etmemiştir." Zehebî bu görüşe katılır. Tirmizî (I. 275) bunu İbn İshâk ve Amr b. Ebî Amr yoluyla rivayet eder. Münzirî, *Terğîb*'de (III. 198) bunu İbn Hibbân'ın *Sahîh*'inde rivayet ettiğini ve Beyhâkî'nin de rivayet ettiğini zikreder. Hâkim (IV. 356), Hârûn b. Hârûn el-Kureşî et-Teymî yoluyla rivayet eder. Zehebî, *Mfzân*'da (III. 10) kardeşi Muhriz b. Hârûn, Ebû Hüreyre'den merfû olarak rivayet eder. Bu lanetlenen yedi sınıfa "Arazilerin sınırlarını değiştiren kimseleri de ilave etti. Hârûn ve kardeşi zayıf ravidir. Münzirî, bunu Muhriz yoluyla Taberânî'nin de rivayet ettiğini ve Hârûn yoluyla Hâkim'den tashihini naklettiğini söyle-

303. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbrâhîm b. Ebî Yahyâ, Dâvûd b. el-Hüseyn ve İkrime yoluyla İbn Abbâs'tan Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: "İslam'da zarar vermek ve zararlar mukabele etmek yoktur. İnsanların gelip geçtiği yollar 7 arşındır (6-7 metre kadardır)."⁶⁴

mektedir. *Müstedrek*'te bunun tashihi yoktur. Bu rivayetlerden anlıyoruz ki bu hadisin Ali ve İbn Abbâs hadislerinden gelen sahih bir yönü vardır. Abdurrahmân b. Sâbit'in bunu İbn Abbâs'tan dinlemiş olması ümit edilir. Bu onun arkadaşları olan fukaha arasında zikredilmektedir.

- 64 Bu hadis iki kısma ayrılır: Birincisi yolu 7 metre yapan kısmıdır. Ebû Hüreyre'den "Yol hakkında ihtilaf ettiğiniz zaman, onu 7 metre yapınız," şeklinde merfû bir hadis varit olmuştur. Bu hadisi Ahmed, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce ve diğerleri rivayet etmiştir (*Fethü'l-Bârf*, V. 72; Şevkânî, V. 287). İkincisi ise hadisin "Zarar vermek ve zararlar mukabele etmek yoktur," kısmıdır. Bu, İslam hukukunun dayandığı temel hadislerden birisidir. Ebû Dâvûd der ki: Fıkıh şu beş hadise dayanır: 1) Helal ve haramlar bellidir. 2) Zarar vermek ve zararlar mukabele etmek yoktur. 3) Ameller niyetlere göredir. 4) Din nasihatten ibarettir. 5) Size yasakladığım şeylerden uzaklaşın, size emrettiğim şeyleri ise gücünüz yettiği kadar yapın. Yazarın isnadında bulunan hocası İbrâhîm b. Muhammed b. Ebî Yahyâ zayıf bir ravidir. Dârekutnî (s. 522), İbrâhîm b. İsmâîl (ki bu İbn Ebî Habîbe'dir) yoluyla Dâvûd b. el-Hüseyn'dan rivayet eder. İbrâhîm'in kendisi güvenilir, ancak hıfzının zayıf olduğu hususunda biraz tenkit edilmektedir. Bunu İbn Mâce (II. 30) de Abdürrezzâk, Ma'mer, Câbir el-Cu'fî ve İkrime yoluyla rivayet eder: Câbir gerçekten zayıf bir ravidir. Ahmed (V. 327) ve İbn Mâce (II. 30) Mûsâ b. Akabe, İshâk b. Yahyâ b. el-Velîd ve Ubâde b. Sâmit yoluyla rivayet eder: Peygamber, zarar vermek ve zararlar mukabele etmek yoktur, diye hükmetti. İshâk sıkı bir ravidir. Ancak onun babasının dedesi olan Ubâde'den işitmesinde çelişki vardır. Fakat Hâkim, *Müstedrek*'inde ondan rivayet ettiği hadisleri sahih bulmakta, Zehebî de Şeyheyn'in koştukları şarta göre ona bu sahih görüşünde katılmaktadırlar. Dârekutnî (s. 522) bunu Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî (bu ravi zayıftır) Harîce b. Abdullah b. Süleymân b. Zeyd b. Sâbit, Ebû'r-Ricâl, Amâra yoluyla Âişe'den merfû olarak rivayet eder: "Zarar vermek ve zararlar mukabele etmek yoktur." Bu hadisi Ebû Bekr b. Ayyâş yoluyla da rivayet eder: İbn Atâ, onun babası ve Ebû Hüreyre'den Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: "Zarar vermek yoktur, zarurete düşürmek de yoktur. Sizden biriniz, komşusunu, duvarının üzerine mertek koymasından menetmesin." Bu hadiste şüphe vardır. İbn Atâ'nın adı Ya'kûb olup zayıf bir ravidir. Bunu Hâkim, *Müstedrek*'inde (II. 57) ve Dârekutnî (s. 231, 522), Osmân b. Muhammed b. Osmân b. Rebîa b. Ebî Abdurrahmân, Abdülazîz b. Muhammed ed-Derâverdî, Amr b. Yahyâ el-Mâzinî, onun babası ve Ebû Saîd el-Hudrî yoluyla Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: "Zarar vermek ve zararlar mukabele etmek yoktur. Kim zarar verirse Allah da ona zarar verir. Kim düşmanlık yaparsa Allah da ona düşmanlık yapar." Bu Hâkim'in

304. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Varakâ ve İbn Ebî Nüceyh yoluyla Mücâhid'in şöyle dediğini haber verdi: Bir adamın başka insanların duvarında bir hurma ağacı vardı. İnsanlar, adamdan bu ağacı kendilerine satmasını istediler. Adam kabul etmedi. Durum Peygamber'e anlatıldı da Resulullah: "İslam'da zarar vermek yoktur," buyurdular.

ibaresidir. O, der ki: Bu, Müslim'in şartına göre isnadı sağlam olan bir hadistir. Fakat bunu tahrir etmemişlerdir. Zehebî de ona muvafakat eder. Bunu Mâlik de *Muvatta*'da (s. 311) Amr b. Yahyâ el-Mâzinî ve onun babasından merfû olarak rivayet eder: "Zarar vermek yoktur, zararla mukabele etmek de yoktur." Bu mürseldir. İbn Receb *Erbâin Şerhi*'nde (s. 219) der ki: "İbn Abdi'l-Berr, bu hadisin mürsel olması konusunda İmam Mâlik tereddüt göstermedi, der. Bu hadisin sağlam bir isnad yönünün bulunmadığını söyleyerek onu Abdülmelik b. Muâz en-Nasibî ve ed-Derâverdi rivayetleriyle mevsul olarak tahrir eder. İmam Ahmed, Derâverdi'yi hıfz bakımından zayıf bulduğu için, kendisine pek önem vermez, hadislerini de zayıf kabul ederdi. Ahmed'in sözüne karşı İmam Mâlik'in sözünün tercih edileceğinde şüphe yoktur." Bu insaftan çok uzak bir sözdür. İbn Maîn'in dediği gibi, Derâverdi güvenilir, hüccet bir ravi olup bazı rivayetlerindeki hatası, onun bütün rivayetlerini iptal etmez. İmam Mâlik'in bu hadise mürsel demesi, sika olarak rivayet edildiğinde mevsul hadisi zayıf hâle sokmaz. Çünkü o sika olmakla son derece makbuldür. Zaten İmam Mâlik, Derâverdi'yi güvenilir kabul ederdi. İbn Receb, bu yolla hadisi Beyhâkî'ye de nispet eder. Nevevî ise *Erbâin*'de İbn Mâce'ye nispet eder. İbn Mâce'nin Ebû Saîd hadisini tahrir etmemiş olması dolayısıyla İbn Receb, Nevevî'yi tenkit etmektedir. Ahmed (III. 453), Ebû Dâvûd (III. 351), Tirmizî (I. 352) ve İbn Mâce (II. 31); Muhammed b. Yahyâ b. Hibbân, Lü'lûe ve Ebû Sırma yoluyla Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: "Kim zararla mukabele ederse Allah da ona zarar verir ve kim düşmanlık çıkarırsa Allah da ona düşmanlık yapar." Tirmizî der ki: "Bu, hasen garib bir hadistir." İbn Receb der ki: Taberânî bunu Muhammed b. Seleme, İbn İshâk, Muhammed b. Yahyâ b. Hibbân, amcası Vasi' b. Hibbân ve Câbir yoluyla Resulullah'ın şöyle buyurduğunu tahrir eder: "İslam'da zarar vermek ve zararla mukabele etmek yoktur." Haber garib olduğu hâlde, bu isnad normal bir isnaddır. Fakat Abdurrahmân b. Mağra, İbn İshâk, Muhammed b. Yahyâ b. Hibbân ve amcası Vasi' yoluyla mürsel olarak rivayet edildiğinden Ebû Dâvûd bunu mürsel hadisler içerisinde tahrir etmiştir. Doğrusu da budur. Hâlbuki bunun müsned üzerine, mürseli tercih etmesine bir sebep yoktur. Çünkü Muhammed b. Seleme el-Bâhilî, güvenilir, hafız ve ilavesi makbuldür. İbn Mağra ise kendisinde zayıflık bulunan, doğru bir ravidir. İbnü'l-Medîni, "O, hiçbir şey değildir," demiştir. Bu sebeple onun hadisi mürsel kabul etmesi, mevsul sika rivayete hiç tesir edemez. Sözün özü şudur: Biz bu Ebû Saîd hadisini sahih kabul ediyoruz. Diğer rivayetler, bunun sahih olduğu hakkındaki sözün doğruluğuna delil teşkil eder. Allah daha iyi bilir.

305. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahîm er-Râzî⁶⁵ ve İsmâîl yoluyla Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Bir topluluk toprağı kendi aralarında paylaştıkları zaman, onlar şufa hakkında da ortaktırlar.⁶⁶ Yahyâ, sudan faydalanma hakkı tıpkı yoldan faydalanma hakkı gibi kabul edildi, dedi.

306. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays, İsrâîl ve Eş'as b. Ebi's- [127] Şa'sâ yoluyla Şüreyh'in, bir grup insanın arazisine izinlerini alarak bina yapan bir adam hakkında, "Bu binanın kıymeti ne ise o adamın hakkı da odur," dediğini haber verdi.

307. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays, Câbir ve Kâsım b. Abdurrahmân yoluyla Abdullah'ın şöyle dediğini haber verdi: Kim bir topluluğa dayatarak izinlerini almadan toprakları üzerinde bina yaparsa onun ancak masrafları kadar hakkı vardır.⁶⁷ Ancak bina yapmasına izin verilirse o zaman yaptığı binanın kıymeti ne ise o kadar hakkı vardır.

308. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hays, Câbir ve Kâsım yoluyla Şüreyh'ten bu haberin aynısını nakletti.

65 Bu Râzî ismi, benim kanaatime göre yanlıştır; doğrusu "el-Mervezî" dir. Bkz. 144 nolu paragrafın dipnotu. Bu ravinin üstadı İsmâîl b. Ebî Hâlid'dir. Dr. Juynboll, bunu İsmâîl b. Ayyâs zannetmiş, bu nedenle de fihriste bu şekilde koymuştur. 323 nolu paragrafta da böyledir; ama bu doğru değildir.

66 Şufa, satılmak istenen bir akarı, ona komşu olan kimselerin, satın al-mada öncelik hakkına sahip olmalarıdır. (Çev.)

67 300 nolu paragrafta "Onun hakkı nafakasıdır," şeklinde geçti ki bu yanlıştır. Burada doğru olan ise şudur: Tahâvî (II. 264) Amr b. Şuayb'dan rivayet eder ki: Bir adam bir arsa üzerinde bir bina inşa etti. Sonra arsa sahipleri gelip hak iddia ettiler. İşte bu adam hakkında Hz. Ömer şöyle dedi: Bu adam onların müsaadesiyle inşa etmişse nafakası (yaptığı masraflar) kendisine verilir; müsaade almadan yapmışsa yaptığını yıkmaya hakkına sahiptir. Sonra Ebû Avâne, Câbir el-Cu'fî b. Abdurrahmân, Abdullah b. Mes'ûd ve Şüreyh yoluyla bunun bir benzeri rivayet edilmiştir. Dârekutnî (s. 528) Hz. Âişe'den merfû olarak "Kim bir toplumun avlusunda izinleriyle bir bina yaparsa onun kıymeti derecesinde bir meblağ kendisinin olur; kim de onların izinlerini almadan yaparsa yaptığı şeyi yıkmaya hakkına sahiptir," hadisini rivayet eder. Bu hadisin rivayet zincirinde bulunan Ömer b. Kays el-Mekkî gerçekten zayıf bir ravidir. Zehebî bunu *Mizân*'da onun biyografisini anlatırken açıklamaktadır.

Su ve Nehirler

309. İsmâîl bize Hasan b. Ali b. Affân, Yahyâ b. Âdem, Hafs b. Gıyâs ve Ca'fer b. Muhammed yoluyla babasının şöyle dediğini haber verdi: Mehzûr Suyu⁶⁸ hakkında Resulullah şöyle hüküm verdi: Su, ayak topuklarına varacak kadar yükseldiği zaman hurmalık sahipleri için, nalın kayışlarına varacak kadar yükseldiği zaman ziraat sahipleri için, sonra da kendilerinden daha aşağı kesimlerde oturanlar için suyu salıverirler.⁶⁹

[128] 310. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Yezîd b. Abdülazîz, Muhammed b. İshâk ve Ebû Mâlik b. Sa'lebe b. Ebî Mâlik yoluyla onun babasının şöyle dediğini haber verdi: Benî Kurayza Vadisinin Mehzûr Suyu hakkında Resulullah katında dava açıldı. Peygamber, su topraklara varacak kadar yükselmedikçe üst tarafta olanlar, alt tarafta olanlar için suyu hapsedemezler, diye hüküm verdi.

311. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Muâviye, Muhammed b. İshâk ve Ebû Mâlik b. Sa'lebe b. Ebî Mâlik yoluyla onun babasının şöyle dediğini haber verdi: Peygamber, Benî Kurayza Vadisinin Mehzûr Suyu hakkında; su ökçelere varıncaya kadar üst tarafta olanlar, suyu alt tarafta olanlara (gitmesin diye) hapsedemezler. Fakat alt tarafta olanlar, üst tarafta olanların suyu kullanmamaları için hapsedebilirler.

312. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahîm, Muhammed b. İshâk ve Ebû Mâlik b. Sa'lebe b. Ebî Mâlik yoluyla onun babasının şöyle dediğini haber verdi: Benî Kurayza Vadisinin Mehzûr Suyu hakkında Resulullah katında dava açıldı. Resulullah, su topuklara varacak kadar yükselmedikçe üst kısımlarda olanlar, alt kısımda olanlar almasın diye suyu hapsedemezler, şeklinde hüküm verdi.⁷⁰

68 Mehzûr Suyu, Medine yakınlarında Kurayza Vadisinde özellikle yağmur sularıyla beslenen bir dereydi. Hatta Hz. Osman'ın hilafeti zamanında bu suyun taşması sebebiyle Medine halkı büyük bir sel felaketiyle karşılaşmıştı. Bu yüzden Hz. Osman sele karşı set ve bendler yaptırdı. Bu, Yâkût'tan bir özet olup tafsilat için bkz. Belâzürî, s. 17.

69 Belâzürî, bunu yazar yoluyla rivayet eder (s. 16). Bkz. 312 nolu paragrafın dipnotu.

70 309 nolu paragraftaki ilk isnad mürsel; ondan sonraki üç isnad ise mevsuldür. Çünkü sahabenin küçüklerinden olan Sa'lebe b. Ebî Mâlik

313. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays b. er-Rebî, Utbe b. Abdullah ve Kâsım b. Abdurrahmân yoluyla Abdullah b. Mes'ûd'un şöyle dediğini haber verdi: Suyun alt tarafında oturan halk, içme suyunu kullanma hususunda üst tarafında oturan halka emir verme yetkisine sahiptirler.

314. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Muâviye, Hafs, Ebû'l-U- [129] meys ve Kâsım yoluyla Abdullah'ın şöyle dediğini haber verdi: İçme suyunu kullanma hususunda suyun alt tarafında oturan halk, üst tarafında oturan halka emir verir.⁷¹

315. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Süfyân b. Saîd yoluyla Sevr b. Yezîd'in merfû olarak Peygamber'den şöyle buyurduğunu haber verdi: "Müslümanlar ot, su ve ateşte ortaklardır."⁷²

el-Kurâzî, Benî Kurayza Savaşında henüz daha buluş çağına gelmediği için, savaşa katılmayıp geri bırakılanlardan birisidir. Bu haberi Belâ-zürî (s. 16) da, Hammâd b. Seleme ve İbn İshâk yoluyla rivayet eder. Ebû Dâvûd (III. 352) ise Velîd b. Kesîr, Ebû Mâlik b. Sa'lebe ve onun babası yoluyla rivayet eder ki: "O, büyüklerini konuşurlarken dinledi. Kureyş kabilesinden bir adamın Benî Kurayza'da bir hissesi vardı. Bu adam Mehzûr Suyu, yani suyunu taksim ettikleri dere hakkında Peygamber katında dava açtı. Peygamber de aralarında, su ökçelere varıncaya kadar, üst tarafta olanlar suyu alt tarafta olanlara (gitmesin diye) hapsedemezler, diye hükmetti" *İsâbe*'de (I. 209). İbn Ebî Âsım, bunu Safvân b. Selîm ve Sa'lebe yoluyla rivayet etti, denilmekte ve ravilerinin güvenilir olduğu bildirilmektedir. Bunun benzerini Ebû Dâvûd (III. 353) ve İbn Mâce (II. 50) Amr b. Şuayb yoluyla onun babası ve dedesinden rivayet eder. Bunun ravileri de hep güvenilirlerdir. Mâlik bunu *Muvatta*'da (s. 311), Muhammed b. el-Hasen kendi *Muvatta*'sında (s. 358) Mâlik'ten Abdullah b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm yoluyla munkatı olarak rivayet eder. Hâkim (II. 62) Mâlik, Ebû'r-Ricâl, Ammâr ve Âişe yoluyla rivayet eder ve der ki: "Bu, Şeyheyn'in şartına göre sahih bir hadistir. Ancak, onlar tahrir etmemişlerdir." Zehebî de ona, bu görüşünde muvafakat eder. Zürkânî (III. 206) Dârekutnî'nin bunu Mâlik'in garib hadisleri arasında rivayet ettiğini zikreder ve sahih sayar. Bkz. 337 nolu paragraf.

71 Bu ve bundan önceki haber munkatı'dır. Çünkü Kâsım, dedesi İbn Mes'ûd'a idrak edememiştir. Ebû'l-Amis ise Utbe b. Abdullah'tır. Amis ise Utbe b. Abdullah'tır.

72 Bu, munkatı' bir haberdir. Ebû Dâvûd (III. 295), Hâris b. Osmân, Ebû Hidaş Hibbân b. Zeyd eş-Şer'abî el-Hımsî yoluyla Muhacirden bir adamın şöyle dediğini haber verdi: Peygamber'le üç defa savaşa katıldım. Peygamber'in "Müslümanlar üç şeyde ortaklardır: Su, ot ve ateşte," dediğini işittim. Bunun isnadı sağlamdır. Ebû Dâvûd ve Münzirî, bu hususta sükût etmiştir. İbn Hacer *Bülgü'l-Merâm*'da (III. 117) "Bunun ravileri güvenilirlerdir," demiştir. Zeylaî (II. 317) bunu Ahmed'in *Müsned*'ine ve Musannif İbn Ebî Şeybe'ye nispet eder. Taberânî'nin bunu

316. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Uyeyne, İbrâhîm b. Ebî Yahyâ, Ebû'z-Zenâd ve A'rec yoluyla Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini haber verdi: Peygamber: "Otların sulanmasına mani olacak diye fazla suyu (içmek için vermekten) mani olunamaz," buyurdu.⁷³

317. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Eşcaî, Süfyân b. Saîd ve Ebû Sinân eş-Şeybânî yoluyla İbn Büreyde'nin şöyle dediğini haber verdi: Kişinin kendisi içip kandıktan sonra, fazla suyu mani olup vermemesi, büyük günahlardandır.

318. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Huşeym, Avfu'l-A'rabî ve bir adam yoluyla Ebû Hüreyre'nin Resulullah'ten şöyle buyurduğunu haber verdi: "Deve, sığır, koyun ve keçiler için açılan bir kuyunun dört bir tarafından harimi (sınırı) 40 arşındır. Yolcuların içmede öncelik hakları vardır. Otların sulanmasını engelleyecek diye, fazla olan suyun verilmeyip engellenmesi olamaz."⁷⁴

319. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, Avfu'l-A'rabî yoluyla Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini haber verdi: Kim bir kuyu kazarsa dört bir tarafından sınırı 40 arşındır. Hiç kimse- nin bu kuyuya kabını daldırma hakkı yoktur. Ravi, Avf'ın şöyle dediğini haber verdi: İnsanlar bir kuyu kazdıkları zaman ilk yazdıkları şey, içmede yolcuların öncelik hakkına sahip ol-

İbn Ömer hadisinden rivayet ettiğini söyledi. İbn Mâce (II. 48) zayıf bir isnadla İbn Abbâs hadisinden rivayet etti ve yine merfû olarak Ebû Hüreyre hadisinden rivayet etti: "Üç şeye mani olunamaz: Su, ot ve ateş." İbn Hacer'in *Fethü'l-Bârî*'de (V. 21) dediği gibi, bunun isnadı sahihtir. Yazarın hadisi kendisinden rivayet ettiği Sevr b. Yezîd er-Rahbî bunu Hâris b. Osmân'dan dinlemiş olabilir. Çünkü bu ondan rivayet edenlerden birisidir. Ebû Yûsuf da bunu *Harâc*'da (Bulak, s. 55; Selefîyye, s. 96) Hariz b. Osmân'dan (Burada yanlış olarak "Cerîr" denilmiştir) Hibbân b. Zeyd eş-Şer'abî'den (Burada da Zeyd b. Hibbân eş-Şer'î denilmiştir, ki bu da yanlıştır) daha uzun bir ibareyle rivayet etmiştir.

73 Burada ottan maksat, yaş olsun kuru olsun, hayvanların otlatıldığı şeylerdir. Bu hadisi İmam Mâlik (s. 311), Buhârî (V. 21), Müslim (I. 460), Tirmizî (I. 240), İbn Mâce (II. 49), Ebû'z-Zenâd hadisinden rivayet etmişlerdir. Ebû Dâvûd ise (III. 294) A'meş, Ebû Sâlih ve Ebû Hüreyre yoluyla gelen hadisten rivayet etmiştir.

74 Bunu Zeylâî (II. 316) Ahmed'in *Müsned*'ine nispet eder. Bu isnad, ravilerden birisi bilinmediği için zayıftır. Avf da Ebû Hüreyre'ye ulaşamamıştır.

duklarıdır ve otların sulanması bahanesiyle fazla suyun (içenlere verilmesine) mani olunmamasıdır.

320. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Vâkıd el-Medenî,⁷⁵ Kesîr [130] b. Abdillâh, onun babası ve dedesi yoluyla Hz. Ömer'in şöyle dediğini haber verdi: Yolcular, suya ve yardıma mukim olanlardan daha çok hak sahibidirler.⁷⁶

321. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbrâhîm b. Ebî Yahyâ el-Medenî, Sâlih b. Keysân, Ebû'r-Ricâl ve onun annesi Amre bint Abdurrahmân yoluyla Hz. Âişe'den Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: "Kuyuda birikmiş olan suyun kullanılmasına kimse mani olamaz."⁷⁷

322. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Muhammed b. el-Fudayl b. Gazvân ve Muhammed b. İshâk yoluyla Ebû Ca'fer'in şöyle dediğini haber verdi: Resulullah (sav.), kuyuda biriken suya mani olmayı yasakladı.

323. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ali b. Hâşim ve İsmâîl yoluyla Hasan'ın Resulullah'tan şöyle buyurduğunu haber verdi:

75 Bu raviyi bilmiyorum.

76 *el-Lisân*'da şöyle denilmektedir: Yolcular, ortak bir kuyunun etrafında oturup oradan su almak için bekleyen kimselere uğradıkları zaman, gelip geçen bu yolcular suya onlardan daha çok hak sahibidirler. Onun için su alma nöbeti yolcudan başlar, onlar kaplarını doldurup sırtlanırlar. Çünkü onlar yolda seyir hâlinde dirler; yerliler ise yerleşik tirler. Onlar su alma hakkını kaybetmezler ve onların yola çıkmak ve yolda yürümek gibi bir aceleleri de yoktur.

77 Ebû'r-Ricâl onun lakabıdır. Künyesi Ebû Abdurrahmân, ismi ise Muhammed b. Abdurrahmân b. Hârise'dir. İbrâhîm b. Ebî Yahyâ zayıf olduğu için bu isnad da zayıftır. Bunu İmam Mâlik (s. 311) rivayet etti. Muhammed (s. 359), Mâlik, Ebû'r-Ricâl ve Amre yoluyla mürsel olarak rivayet eder. İbn Mâce (II. 49) bunu Hârise b. Ebû'r-Ricâl, onun ninesi Amre ve Hz. Âişe yoluyla merfû olarak rivayet eder. Hârise zayıf bir ravidir. Hâkim (II. 61) de Abdurrahmân b. Ebû'r-Ricâl, onun babası, Amre ve Hz. Âişe yoluyla merfû olarak rivayet eder ve der ki: "Bu, isnadı sahih olan bir hadistir; fakat o ikisi bunu tahrir etmemişlerdir." Zehbî de ona bu görüşünde muvafakat eder. Abdurrahmân güvenilir dir, belki yanılmış olabilir. Onun rivayeti zayıf olsa bile, kardeşinin rivayeti ve yine zayıf olsa da Sâlih b. Keysân'ın rivayetiyle kuvvet kazanmaktadır. Çünkü bu iki ravi, işi sağlamlaştırma ve hata ihtimalini ortadan kaldırma bakımından yeterlidirler. Ebû Yûsuf'un (Bulak, s. 55; Selefiyye, s. 97) da Muhammed b. İshâk, Abdullah b. Ebî Bekr ve Hz. Âişe yoluyla merfû olarak su satmanın yasaklığı konusunda rivayet etmesi de buna kuvvet vermektedir.

“Her kim bir kuyu kazarsa çevresinden 40 arşın mesafe onun-
dur. Burada onun hayvanları dinlenir.”⁷⁸

324. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Şerîk, Kays b. er-Rebî' ve
[131] Sa'd el-Kâtib yoluyla Bilâl el-Absî'nin⁷⁹ Peygamber'den şöyle
buyurduğunu haber verdi: “Ancak üç şeyde koru vardır: Ku-
yunun hariminde,⁸⁰ atın örklüğünde⁸¹ ve kabile veya toplulu-
ğun halkasında⁸² koru vardır.”

325. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, Ma'mer ve İs-
mâîl b. Ebî Saîd⁸³ yoluyla İkrime Resulullah'tan şöyle buyur-
duğunu haber verdi: “Gerçekten Allah Teâlâ ziraat için bir ok
atımı kadar mesafeyi harim (koru) yapmıştır.”⁸⁴

78 İnsanlar için vatan ne ise deve için de atan (devenin çöktüğü yer) odur. Hayvanlar genellikle havuz etrafında (su içtikten sonra) yatıp dinlenirler. Buradaki İsmâîl ise İsmâîl b. Müslim el-Mekkî olan İsmâîl'dir. 223 nolu paragrafta geçtiği üzere o zayıf bir ravidir. Hadis mürseldir. Dârimî (s. 249) bunu İshâk b. Râheveyh, Arara b. el-Berind yoluyla rivayet eder. İsmâîl b. Müslim bize el-Hasen ve Abdullah b. Muğaffel yoluyla haber verdi ki Peygamber şöyle buyurdular: “Kim bir kuyu kazarsa artık hiçbir kimse, o kuyunun 40 arşın çevresinde, hayvanları için bir dinlenmeyi kurma hakkı yoktur.” İbn Mâce (II. 51) bunu Muhammed b. Abdullah el-Müsennâ, Abdülvehhâb b. Atâ ve bu İsmâîl yoluyla rivayet eder. Zeylaî (II. 316) ise bunu *Müsned*'inde Abdülvehhâb b. Atâ el-Hafâf'tan alıp İshâk b. Râheveyh'e nispet eder. Sonra der ki: Onun İsmâîl b. Müslim sebebiyle bu hadisi zayıf kabul etmesine gelince, Eş'as da bu konuda ona tâbi olur. Nitekim Taberânî bunu *Mu'cem*'inde Eş'as, el-Hasen ve Abdullah b. Muğaffel yoluyla Peygamber'den rivayet eder ve benzerini de.

79 Bu Sa'd, İbn Evs el-Absî'dir. Bilâl ise İbn Yahyâ el-Absî olup tâbiîndendir.

80 Ebû Ubeyd der ki: Kuyunun hariminden maksat şudur: Adamın birisi hiç kimsenin olmayan bir yerde bir kuyu kazar. Kazarken kuyudan çıkan toprakların atılmış olduğu çevre, yani kuyunun etrafını çevreleyen bu toprak adamın olur. Çıkan bu topraklar sanki kuyunun harimini meydana getirir ve artık kuyu sahibinden başka birinin bu harime girmeye hakkı yoktur. Bu bilgi *el-Lisân*'dan nakledilmiştir.

81 Otlaması için atı bir iple çayıra bağladığımız zaman at bu ipin uzandığı yere kadar gidip otlar. İşte bu atın otlamak için yetiştirdiği yere kadar dört bir çevre at sahibi için bir koru teşkil etmektedir.

82 Bu halka, o insanlar için bir koru meydana getirmektedir. Bu sebeple hiç kimsenin onların yanına gidip ortalarına oturmaya hakkı yoktur.

83 Dârekutnî bunu “Süayr” diye tashih eder. Bu İsmâîl İbn Serves es-San'ânî Ebû'l-Mikdâm, Ma'mer'in dediği gibi hadis uydurdu. Onun biyografisi için bkz. *Lisânü'l-Mizân*, I. 408, 411.

84 el-Galvetü, bir ok atımı kadar mesafe demektir. (Bu, yaklaşık olarak 200 metre civarında bir uzaklıktır.) (Çev.)

326. Yahyâ dedi ki: Ok atımı kadar mesafe, 350 ile 400 arşın arasında bir uzaklıktır. Mil ise 3.500 ile 4.000 arşın arasındaki bir uzaklıktır.

327. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, Yûnus ve Zührî yoluyla Saîd b. el-Müseyyeb'in şöyle dediğini haber verdi: Yeni kuyuların harimi, bütün yönleriyle 25 arşındır. Eski kuyuların harimi ise bütün yönleriyle 50 arşındır. Zirai kuyuların harimi de bütün yönleriyle 300 arşındır. Ravi der ki: Zührî, insanların pınarların hariminin 500 arşın olduğunu söylediklerini işittim, dedi.

328. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek ve Ma'mer yoluyla Zührî'den bu hadisin benzerini haber verdi: Ravi, ben Zührî'den, pınarların harimi 500 arşındır, diye bildiren bir hadis duydum, dediğini haber verdi. Burada ravi, [aktardığı söze] "hadis" diyor, aslında bundan maksadı, Resulullah'ın hadislerinden birisi değil, hadise yakın bir söz demektir.

329. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Hammâd, Süfyân b. Saîd [132] ve İsmâîl b. Ümeyye yoluyla Zührî, Resulullah'tan şöyle buyurduğunu haber verdi: "Eski bir kuyunun harimi 50 arşındır. Yeni bir kuyunun harimi ise 25 arşındır." Ravi der ki: Saîd b. el-Müseyyeb, ziraat için olan kuyunun hariminin 300 arşın olduğunu söyledi. Ravi yine Zührî'nin, kuyu ve çevresi için 300 arşın genişliğinde bir harimi olduğunu söylediğini bildirdi.⁸⁵

330. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Vâkîd el-Medenî ve Ma'mer yoluyla Zührî'nin şöyle dediğini haber verdi: İki kuyu arasındaki toprakların harimi 500 arşın kadardır.

85 Bu hadis mürseldir. Ravileri arasında bulunan Hammâd el-Hanefî zayıftır. Bkz. 218 nolu paragraf. Hâkim (IV. 98) bunu Yahyâ b. Yahyâ, Süfyân, İsmâîl, Zührî ve Saîd b. el-Müseyyeb yoluyla merfû olarak rivayet eder. Sonra dedi ki: "Ömer b. Kays, Zührî, Saîd b. el-Müseyyeb, Ebû Hüreyre ve Peygamber'den bunu rivayet ederek mevsul ve müsned hâle sokmuştur." Ömer b. Kays zayıf bir ravidir. Dârekutnî (s. 518) bunu iki isnad ile rivayet eder: Birincisinde Hasen b. Ebî Ca'fer vardır ki o, Buhârî'nin dediği gibi, münkrü'l-hadîsdir. İkincisinde ise Muhammed b. Yûsuf b. Mûsâ el-Mukarrî vardır ki onu el-Hatîb ve Dârekutnî hadis uydurmakla itham etmiştir. Dârekutnî der ki: Doğrusu bu hadis, İbnü'l-Müseyyeb'den rivayet edildiği için mürseldir. Kim onu müsned yaparsa itham edilir. Bkz. Zeylaî, II. 317.

331. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Vâkıd el-Medenî, İbrâhîm b. Yezîd ve Zührî yoluyla Saîd b. el-Müseyyeb'in bu hadisin bir benzerini rivayet ettiğini haber verdi.

332. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahmân b. Ebî'z-Zenâd ve onun babası yoluyla Ömer b. Abdülazîz'in şöyle dediğini haber verdi: Hayvanlar[ın sulanması] için olan eski kuyulardan her birinin harimi, bütün yönlerden eşit olmak üzere 50 arşın kadardır ve yine hayvanlar[ın sulanması] için olan eski olmayıp yeni olan her bir kuyunun harimi ise 25 arşın kadardır.

333. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Şihâb ve Eş'as b. Sevvâr yoluyla Şa'bî'nin şöyle dediğini haber verdi: Kuyu sahibi için onun çevresinden şuradan şöyle, buradan böyle olmak üzere 40 arşın (harim) vardır. Hayvanların kuyudan su içtikten sonra dinlendikleri yer, bu alana dâhil değildir.

334. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Hammâd ve Câbir yoluyla Şa'bî'nin şöyle dediğini haber verdi: Kuyunun çevresinde bulunan avlu 40 arşın kadardır.

[133] 335. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbrâhîm b. Ebî Yahyâ, Dâvûd b. el-Hüseyn ve İkrime yoluyla İbn Abbâs'ın şöyle dediğini haber verdi: Kuyunun harimi 50 arşın, pınarın harimi ise 200 arşın kadardır.

336. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Saîd b. Abdülcebbâr eş-Şâmî, Muhammed b. Abdurrahmân el-Yahsubî yoluyla onun babasının şöyle dediğini haber verdi: Habîb b. el-Mesleme'nin eski kuyunun harimini 50 arşın, yeninin ise 25 arşın olarak hükmettiğini gördüm.

337. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İsmâîl b. Aliyye, Abdurrahmân b. İshâk el-Medenî ve Zührî yoluyla Urve b. ez-Zübeyr'in şöyle dediğini haber verdi: Ensardan olan Benî Ümeyye'den⁸⁶ bir adam, yanmış kara taşların arasından akıp gelen suların kullanımı hakkında Zübeyr'i şikâyet etti.⁸⁷ Bunun üzerine

86 Yani Benî Ümeyye b. Zeyd, Kureyşli Emeviler olmayıp Evs kabilesinden bir koldur. Bunu İbn Hacer ifade etmiştir.

87 eş-Şerc, kara taşların aralarından sızıp gelerek düzlüğe çıkan suya derler. Bu hadisteki ifade *Kütüb-i Sitte*'de değişik kelimelerle gelmiştir.

Resulullah: “Ey Zübeyr! Sudan iç⁸⁸ sonra da suyu yoluna bırak,” dedi. Benî Ümeyye’den olan adam: “Adalet ya Resulellah! Zübeyr halanın oğlu olduğu için mi (böyle söylüyorsun),” dedi.⁸⁹ Resulullah söylediği şeyin adamın hoşuna gitmediğini anlamış ve yüzü değişmişti. Bu sebeple “Ey Zübeyr! Topuk yüksekliğine (veya duvara) ulaşınca kadar suyu tut,⁹⁰ sonra suyu yoluna bırak,” dedi. Ravi, bunun üzerine şu ayet nazil oldu veya [Peygamber] şu ayeti okudu dedi: “*Hayır, hayır, Rabbine and olsun ki aralarında ihtilafa düştükleri şeylerde seni hakem tayin etmedikçe, iman etmiş olmazlar.*”⁹¹ [Peygamber] Bu ayetin sonuna kadar okudu.⁹² Yahyâ der ki: Şerç, yani su sızıntısının, [yatağı] kara taşlardan oluşan küçük bir dere olduğunu sanıyorum.

338. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Uyeyne, Amr b. [134] Dînâr, Ebû'l-Minhâl Abdurrahmân b. Mut'im yoluyla İyâs b.

88 Bu hadiste “iç” olarak gelen kelime, *Kütüb-i Sitte*’de “sula” şeklinde ifade edilmiştir.

89 Asıl nüshada vav harfi ziyade edilmiştir ki bu yanlıştır. *Kütüb-i Sitte*’de “Halanın oğludur,” diye geçer ki bu, “Halanın oğlu olduğu için onun lehine hüküm verdin,” demek olur. Oralarda “adalet” kelimesi geçmemektedir.

90 *Kütüb-i Sitte*’de “el-Cedr” kelimesi geçer. Bu duvarın suyu tuttuğu gibi ziraat yerinin sınırından biraz yüksekçe bir yerde suyu tutmayı ifade eder. İbn Hacer’in (V. 26) sözünden şu anlaşılmaktadır: Abdurrahmân b. İshâk’ın “duvar” diye rivayet etmesi, geri kalan rivayetler gibidir.

91 Nisâ, 4/65.

92 Bu hadis, Urve’nin babası Zübeyr’den yapmış olduğu bir rivayettir. Buhârî de onu Ma’mër yoluyla rivayet eder. İbn Cüreyc (V. 25), Şuayb (V. 195) ve yine Ma’mër (VIII. 191) bunların hepsi, Zührî, Urve ve Zübeyr’den rivayet ederler. Bunu yine Buhârî (V. 22), Müslim (II. 221), Ebû Dâvûd (III. 252), Tirmizî (I. 255) ve İbn Mâce (II. 50) bunların hepsi Leys, Zührî, Urve, Abdullah ve Zübeyr yoluyla rivayet ederler. Nesâî (II. 308) ve İbnü'l-Cârûd ise (s. 453) Yûnus b. Yezîd ve Leys yoluyla rivayet eder ki, bu ikisi de Zührî, Urve, Abdullah ve Zübeyr’den rivayet ederler. Bana öyle geliyor ki doğru olan bu rivayettir ve Urve bunu babasından değil, kardeşi Abdullah’tan o da babaları Zübeyr b. el-Avvâm’dan dinlemiştir. O bunu bazen şundan, bazen bundan, bazen de her ikisinden rivayet etmiştir. Bu hadisi Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*’da (II. 180) Abdürrezzâk’a, Ahmed, Abd b. Hamîd, İbn Cerîr, İbnü'l-Münzir, İbn Ebî Hâtem, İbn Hibbân ve Beyhâkî’ye nispet eder. Bana öyle geliyor ki bu olay, 309-312 nolu paragraflarda geçmiş olan Mehzûr ve Müzeyneb hakkındaki ihtilafı meselenin kendisidir. Nitekim İbn Hazm da bunu *el-Ihkâm*’da açıklamaktadır (IV. 101).

Abdûlmüzenî'nin şöyle dediğini haber verdi: Suyu satmayınız. Çünkü ben Resulullah'ın su satışını yasakladığını işittim.⁹³

339. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Zübeyr b. Muâviye, Ebû'z-Zübeyr ve Amr b. Şuayb yoluyla onun babasından dedesinin şöyle dediğini haber verdi: Onların bir hizmetçisi vardı. Kendilerine fazla gelen bir pınar suyuna sahiptiler. Bu [fazla] suyu 20 bin (dirheme) sattı. Bunun üzerine Abdullah b. Amr: "O suyu satmayınız, çünkü suyun satışı helal olmaz," dedi.

340. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr b. Ayyâş, Şuayb⁹⁴ b. Şuayb Ahî Amr b. Şuayb ve onun kardeşi Amr b. Şuayb yoluyla Abdullah b. Amr'ın⁹⁵ kölesi Sâlim'in şöyle dediğini haber verdi: Abdullah b. Amr'ın Vaht'taki⁹⁶ arazisinden çıkan suyun fazlası için bana 30 bin dirhem verdiler. Meseleyi sormak için Abdullah'a mektup yazdım. Bana şöyle cevap verdi: Fazla suyu satma. Fakat sen sulama (veya hayvanlarına su verme) sırana mukayyet ol.⁹⁷ Sonra yakın olan, yani sırası gelen sulasın ve iş böyle devam edip gitsin. Çünkü ben Resulullah'tan, fazla suyun satılmasını yasakladığını işittim.⁹⁸

93 Ahmed b. Hanbel (III. 417; IV. 138), Dârimî (s. 248), Ebû Dâvûd (III. 296) ve Tirmizî (I. 240) rivayet etti ve sahih kabul etti. Nesâî (II. 231) İbn Mâce (II. 49), İbnü'l-Carud (s.284) ve Hâkim (IV. 44, 61) rivayet etti. Hepsi bu isnadla Amr b. Dînâr yoluyla rivayet etti. Hâkim, bunu Müslim'in şartına göre sahih buldu, Zehebî de ona muvafakat etti.

İyâs b. Abd sahabidir, o yalnız bu hadisi rivayet etmiştir. Nesâî'nin rivayetinde şu ilave de vardır: "el-Vaht yöresinin hizmetçisi, el-Vaht'ın fazla suyunu sattı. Abdullah b. Amr bunu mekruh buldu." Bu, 339 ve 340 nolu paragraflar için gerçekten güzel bir delil teşkil etmektedir.

94 Ben bu ravinin biyografisini bulamadım. Fakat İbn Sa'd (V. 180) onu Şuayb b. Muhammed b. Abdullah b. Amr'ın evlatları arasında anmaktadır.

95 Ben bu ravinin biyografisini bulamadım.

96 Vaht, Amr b. el-Âs'ın Tâif'teki bir bağının adıdır. Burada 1 milyon civarında üzüm ağacı vardı. Ahmed, *Müsned*'de (II. 205) Muâviye'nin burasını almak istediğini, Abdullah b. Amr'ın ise vermeyip dayattığını bildirir.

97 Arapça metinde geçen "kıld" kelimesi geçer. Yani sen arazini suladuktan sonra, suyu senin arkandan gelene ver demektir. Aslında bu kelime, suyu başka bir suyla birleştirerek toplamak anlamına gelir. *Taberî Târîhi*'nde (VI. 219) Muâviye'nin bu yer için Abdullah'la büyük bir mal karşılığında pazarlık yaptığını, Abdullah'ın ise burasını bir şey karşılığında satmaktan sulama kaçındığını yazmaktadır.

98 Ebû Yûsuf (Bulak, s. 55; Selefiyye, s. 96) bunu Muhammed b. Abdurrahmân b. Ebî Leylâ, Amr b. Şuayb, onun babası ve dedesi yoluyla bundan daha uzun bir ifade ile rivayet etmektedir. Orada mal sahibinin

341. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, İbn Ebî Zî'b ve bir adam yoluyla Saîd b. el-Müseyyeb'in şöyle dediğini haber verdi: Hayvanların sulandığı bir kuyu satılmaz.

342. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahmân b. Ebi'z-Zenâd ve onun babası yoluyla Ömer b. Abdülazîz'in şöyle dediğini haber verdi: Kim hayvanların suyuna mani olup da bu suyu satarsa bu alışverişe cevaz yoktur. Fakat bu su, bedelsiz olarak (karşılığı verilmeden) satıcıya yakın olan insanlar içindir. Satıcı bu alışverişten dönerse suyuna kendisi daha layıktır.

343. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve İbn Mübârek yoluyla Muhammed b. Yesâr'ın şöyle dediğini haber verdi: Ben Atâ'ya suyun satılmasını sordum. O suyun satılmasını yasakladı ve dedi ki: "Ben bunu Katâde'ye danıştım. O, satışı yasak olan suların, ancak ırmakta akan ve kuyuda duran sulardır. Ancak suyu almış (ve kabına koymuş olan) bir kimsenin, [kabındaki] bu suyunu satmasında bir sakınca yoktur."

344. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek ve İbn Cüreyc yoluyla tulum ve kaplarda bulunan suların satılması meselesi sorulduğu zaman Atâ'nın şöyle dediğini haber verdi: Bu adam suyu alıp (kabına koyuyor) ve taşıyor. Böyle bir suyun satılmasında sakınca yoktur. Bu su, yerde akıp giden suyun fazlasını satmak gibi değildir.

345. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Yezîd b. İbrâhîm et-Tüs-terî yoluyla Ubeydullah b. el-Ayzâr'ın⁹⁹ şöyle dediğini haber

Abdullah b. Ömer olduğu bildirilmektedir ki bu yanlıştır. Yazarken tek-sir edenin yaptığı bir yanlıştır. Doğrusu Abdullah b. Amr'dır. Ahmed, *Müsned*'de (II. 180) Ebü'n-Nadr Muhammed b. er-Raşîd ve Süleymân b. Mûsâ'dan rivayet eder ki: "Abdullah b. Amr, kendi arazisinde çalışan hizmetçisine, sen suyun fazlasından insanları menetme, diye yazdı. Çünkü ben, Resulullah'ın şöyle söylediğini işittim: "Kim otların fazla çıkmasına mani olmak için fazla suya mani olursa Allah kıyamet gününde ona kendi fazlından (verceğine) mani olur." İşte bu, olay için sağlam bir delil teşkil etmektedir. Çünkü Süleymân b. Mûsâ, Amr b. Şuayb, onun babası ve dedesinden rivayet etmekle meşhur, güvenilir bir ravidir. Ümit edilir ki o bunu Amr'dan dinlemiştir. Ben Şevkânî'nin şerh ettiği *Müntekâ*'da (VI. 46) onun bunu, Amr, onun babası ve dedesi yoluyla rivayet edilen Ahmed'in *Müsned*'ine nispet ettiğini gördüm. Bunun basılı *Müsned*'den sehven düştüğü umulur.

99 Ben bu ravinin biyografisini bulamadım.

verdi: Badiye halkından (kırsal kesimden) bir kadın babasından veya dedesinden söz etti. O adam Peygamber'e gelip: "Ya Resulellah! [İnsanların kullanmasının] engellenmesi ve yasaklanması helal olmayan şey[ler] ne[ler]dir?" Peygamber buyurdular ki: "Suya mani olmak helal değildir, tuza mani olmak helal değildir."¹⁰⁰

346. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, Ma'mer, Yahyâ b. Kays el-Me'ribî ve bir adam yoluyla Ebyâd b. Hammâl'in şöyle dediğini haber verdi: Ebyâd Peygamber'den Me'rib'deki¹⁰¹ tuz (yataklarının) kendisine tahsis edilmesini istedi. Peygamber, burasını ona tahsis etmek isteyince, bir adam: "[Ya Resulellah!] Tuz, devamlı akan su gibidir, (herkes ondan faydalanır)," dedi. Bunun üzerine Peygamber, o yeri kişiye tahsis etmekten vazgeçti.¹⁰²

[136] 347. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Uyeyne ve Ma'mer yoluyla Yemen halkından bir adam, Peygamber'den buna benzer bir olayın cereyan ettiğini haber verdi.

100 Bu haberin ravileri meçhuldür. Ebû Dâvûd (III. 295) ve Dûlâbî *el-Kündâ ve'l-Esmâ* adlı eserinde (I. 19) rivayet eder ki: Büheyse adındaki kadın babasından bir hadis rivayet eder. Babası sordu: "Ya Resulellah! Yasaklanması helal olmayan şey nedir?" "Sudur," diye cevap verdi. "Ya Resulellah! Yasaklanması helal olmayan şey nedir?" "Tuz" dedi. "Ya Resulellah! Yasaklanması helal olmayan şey nedir?" Peygamber: "Hayır işlemen senin için daha iyidir," buyurdu. Büheyse meçhul olduğu gibi, ondan rivayet eden Manzûr b. Seyyâr ve onun oğlu Seyyâr da meçhuldürler.

101 Me'rib, Yemen'de Hadramevt ile San'â arasında bulunan Ezd beldesidir.

102 Bu hadisi Ebû Dâvûd (III. 139), Tirmizî (I. 259), İbn Sa'd (V. 382) ve Dârekutnî (s. 519) Muhammed b. Yahyâ b. Kays el-Me'ribî, onun babası, Surname b. Şurabbîl, Semiyîye b. Kays, Şemîr b. Abdülmedanî ve Ebyâd b. Hammâl yoluyla rivayet ederler. İbn Hibbân ve Dârekutnî, Muhammed b. Yahyâ'yı güvenilir bulur. Burada görüldüğü gibi Ma'mer de ona tâbi olmaktadır. Bu hadisi İbn Mâce (II. 49) ve İbn Sa'd (V. 382) ve Dârekutnî (s. 321, 519) yine Fecr b. Saîd b. Alkame b. Saîd b. Ebyâd b. Hammâl, onun amcası, yani babasının amcası, Sâbit b. Saîd b. Ebyâd, onun babası ve dedesi yoluyla bundan daha uzun bir ibareyle rivayet ederler. Bu hadisin isnadı sabit ve sağlamdır. Yalnız bunların hepsinin ittifak ettiği şey sudur: Peygamber tuzluğu o şahsa tahsis etti. Sonra ona bir adam (Akrâ' b. Hâbis et-Temîmî'dir) bunun devamlı akan bir su gibi olduğunu haber verdi. Bunun üzerine Peygamber yeri geri aldı, bunun yerine ona başka bir yer verdi. İbn Hacer, *İsâbe*'de (I. 14) bunu Nesâî'nin ve İbn Hibbân'ın rivayet ettiğini zikretmektedir.

348. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Süfyân b. Saîd yoluyla Yahyâ b. Saîd'in şöyle dediğini haber verdi: Bir adamın tarlasıyla su arasında başka bir adamın tarlası vardı. Tarla sahibi adamın arazisine suyun geçmesine izin vermeyip dayatıyordu. Ravi der ki: “[Mesele Hz. Ömer’e intikal ettiğinde] Hz. Ömer [aradaki] tarla sahibine şöyle dedi: “Senin karnından başka suyun geçeceği bir kanal bulamazsam onu kesinlikle senin karnından geçirirdim.”

349. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Süfyân b. Uyeyne yoluyla Yahyâ b. Saîd'in şöyle dediğini haber verdi: Ensardan bir adamın arazisine ancak Muhammed b. Mesleme'nin duvarından su geçebiliyordu. Muhammed, kendi duvarından suyu geçirmek istemedi. Ravi der ki: Hz. Ömer [Muhammed'e]: “Bu suyun [duvarından] geçmesinde senin bir zararın var mı?” dedi. O da hayır, diye cevap verdi. Hz. Ömer: “Allah’a yemin olsun ki suyun geçmesi için senin karnından başka bir yer bulamazsam elbette onu senin karnından geçirirdim,” dedi.

350. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Abdüsselâm b. Harb yoluyla Yahyâ b. Saîd'in şöyle dediğini haber verdi: Bir adam Hz. Ömer'e [birikmiş] yağmur suyuyla tarlasını sulamak istediğini söyledi. Hz. Ömer de adamın dileğini kabul etti. Fakat adamın tarlasıyla su arasında Muhammed b. Mesleme'nin yeri bulunuyordu. Muhammed suyun geçmesine izin vermeyip dayattı. Bunun üzerine Hz. Ömer ona dedi ki: “Senin karnından başka geçirecek bir yer bulamazsam, elbette onu senin karnından dahi geçirirdim.”

351. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Ensardan bir adam yoluyla şunu nakletti: Bu suyun sahibi, Ensardan iki kişi, Dahhâk b. Halîfe Ebû Sâbit ile Ebû Ebî Cübeyre idi.

352. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hammâd b. Zeyd, Yûnus b. Ubeyd ve Hişâm b. Hassân yoluyla Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Bir adam, su sahiplerinin yanına gelip onlardan su istedi. Onlar da vermediler. Adam susuzluktan öldü. Bunun üzerine Hz. Ömer, su sahiplerine adamın diyetini ödettirdi.

- [137] 353. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Abdullah b. İdrîs yoluyla Amr b. Yahyâ b. Umâra'nın (Ben onu babasından rivayet ettiğini sanıyorum)¹⁰³ şöyle dediğini haber verdi: Dahhâk b. Halîfe el-Ensârî (O, Ebû Sâbit ve Ebû Ebî Cübeyre olup Dahhâk b. Halîfe'nin oğullarıdır) der ki: Dahhâk'ın bir arazisi vardı. O bu yere Urayd Deresinden bir kanal açmak istedi. Ancak bu kanalı Muhammed b. Mesleme'nin arazisinden geçirmediğe açmaya kadir olamayacaktı. Muhammed b. Mesleme ise buna izin vermekten kaçındı. Dahhâk ona, "[Bu işin sana hiçbir zararı dokunmaz, her hâlükârda] bu sudan önce de sonra da sen içersin ve faydalanırsın," dedi ise de o yine kabul etmedi. Dahhâk bu defa Ömer'e gelip durumu anlattı. Ömer, Muhammed b. Mesleme ile konuşarak ona, "Amcanın oğluna izin ver," dedi. O [izin vermekten] yine kaçındı. Bundan sonra Ömer ona şöyle dedi: "Bu kanal, senin karnının üzerinden olsa bile, yine geçecektir."¹⁰⁴

354. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Yezîd b. Abdülazîz, Muhammed b. İshâk, Âsım b. Ömer b. Katâde ve Muhammed b. Lebîd yoluyla Râfî' b. Hudeyc Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: Sadaka (vergi) üzerinde, hak ve hakikatle çalışan bir memur, Allah yolunda çalışan bir gazi veya mücahit gibidir.¹⁰⁵

355. Yahyâ der ki: Bazı insanlar göçebe Arapların yanına gelip su istediler. Fakat onlar ne kova, ne ip verdiler ne de onlara suyu gösterdiler. Hz. Ömer, bu kimseler hakkında şöyle söyledi: "(Siz böyle yapacağınıza) onları silahla öldürseydiniz ya!" Yahyâ der ki: Muhammed b. el-Hasen, Ebû Hanîfe ve Heysem¹⁰⁶ yoluyla Hz. Ömer'in bunun bir benzerini söylediğini bana haber verdi.

103 *Muvatta'*da ravi şüpheye düşmemiş, dolayısıyla "babasından" diye rivayet edilmektedir.

104 Yazarın bunu hafızasından rivayet ettiği bellidir. Çünkü o, isnadda şüphe etmiştir. Ayrıca Mâlik'in *Muvatta'*sına (s. 311) ve Muhammed'in *Muvatta'*sına (s. 358) göre olayı daha kısa anlatmıştır.

105 Bunu Ahmed (III. 465), Ebû Dâvûd (III. 93), Tirmizî (I. 126), İbn Mâce (I. 285) ve Hâkim (I. 406) rivayet ederler. Münzirî bunu Abdurrahmân b. Avf hadisinden alıp *Terğîb*'de (I. 275) *Sahih*'inde İbn Huzeyme'ye, *Kebîr*'de de Taberânî'ye nispet eder.

106 Bu Heysem b. Ebî'l-Heysem Habîb es-Sayrafi olup güvenilir bir ravidir. Onun Hz. Ömer'i idrak ettiğini sanmıyorum. Münzirî *Terğîb*'de (III. 241) misafirin hukukuna saygı göstermenin vacip olduğu hususunda ki hadisleri zikretmektedir.

Toprak Ürün Vergisi

356. İsmâîl bize Hasan yoluyla Yahyâ b. Âdem'in şöyle dediğini haber verdi: Toprak, ziraat ve meyvelerdeki vergilere (zekâta) gelince; toprak şu üzerlerine haraç konmamış iki tür ^[138] (meyve ve ekim) olan arazilerden ise bu toprak öşür arazisidir. Öşür ise sadakadır [yani onda bir vergidir] ki o da Zekât olup, Müslümanlara ziraat ve meyvelerden farz kılınmıştır.

357. Yahyâ der ki: Toprak akarsu veya yağmurla sulanıyor-sa böyle arazilerden öşür alınır. Toprak, çekme veya dökme suyla sulanıyorsa bunlardan da öşrün yarısı alınır. Bu esaslar, yeryüzünde yetişen buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm gibi mallarda uygulanır. Bu malların dışında elde edilen ürünlerde ise vergi işi malın çeşidine göre değişir.

358. Bazı hukukçular dedi ki: yeryüzünde yetişen her şeyde, bir demet sebze bile olsa, öşür veya yarı öşür vardır. Bazıları da dediler ki: Topraktan yetişen ürünler, mesela susam, pirinç, mısır ve arpa gibi buğdaygiller ve fasulye, börülce ve bunlara benzer taneli olan baklagillerse yani insanların elinde bir yıl boyunca kalabilen ve ölçekle alınıp satılan mal olursa, bunlardan sadaka (vergi) alınır. Bunların dışındaki mallardan (mesela sebze ve meyveler gibi) ise alınmaz. Bazı hukukçular da "Bu sadaka sadece buğday, arpa, hurma ve üzümünden alınır, Resulullah'tan gelen uygulama böyledir," dediler. Bazı hadislerde börülceyi de andılar.

359. Yine hukukçular, kaldırılan ürünlerin vergi sınırlarında da ihtilaf etmişlerdir. Bazıları bunlar ister az olsun ister çok olsun, hepsinde öşür veya yarı öşür vardır, demişlerdir. Bizim ekoldeki arkadaşlar ise 5 veskten daha az olan mallarda zekât yoktur, dediler. [Bir] vesk¹⁰⁷ 60 sâ'; bir sâ' ise 8 ritıldır.¹⁰⁸ Zekât verirken buğday arpayla, hurma da kuru üzümle birleştirilmez. Bunlardan her bir çeşit mal, 5 vesk oluncaya kadar zekât verilmez. Hiçbir mal, kendi çeşidinin dışında bir nevi ile birleştirilmez.

107 Vesk, Kûfelilere göre 200 kg'lık bir ölçek (60 sâ'). Bir sâ', seri dirheme göre 2,917 kg, örfi dirheme göre ise 3,333 kg'lık bir ölçektir. (Çev.)

108 Ritil, Mısırlılara göre 450,8 gram olan bir ağırlık ölçüsüdür. (Çev.)

360. Yahyâ der ki: Medine ve Şam halkından bazılarının sebze ve meyvelerin zekâtında esas alınacak miktarı, 200 dirhemde 5 dirhem oranına bağladıkları anlatılır. Medine halkının görüşüne göre, buğday ile arpa aynı olup bunlardan biriyle diğeri birleşir ve hepsi buğdaymış veya hepsi arpaymış gibi muamele görür. Hurma ile kuru üzüm ise ayrı ayrı şeyler olup biri diğesine katılmadığı gibi, buğday ve arpayla da birleştirilemez.

- [139] 361. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İsrâîl ve Simâk b. Harb yoluyla Mûsâ b. Talha'nın babasından şöyle rivayet ettiğini haber verdi: Resulullah ile beraber gidiyorduk. Hurma ağaçlarının tepelerinde insanlar gördük. Peygamber: "Onlar ne yapıyorlar?" diye sordu. Ravi dedi: "Erkekten alıp dişiye veriyorlar (yani tozlaşma yaptırıyorlar)" dedi. Peygamber: "Bunun bir fayda vereceğini sanmıyorum," dedi. Resulullah'ın bu sözü hurmacılara ulaştı ve böyle yapmayı bıraktılar. Onların bu işi bırakmaları Peygamber'e ulaştınca da: "Bunun bir faydası oluyorsa yapsınlar, bu benim kendi kişisel görüşüm. Onun için ben 'Allah buyuruyor,' demedim. Ben Allah'a karşı kesinlikle yalan söylemem," buyurdular.¹⁰⁹

362. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr b. Ayyâş ve Süleymân et-Teymî yoluyla Ebû Miclez'in şöyle dediğini haber verdi: Resulullah Ensardan birinin bahçesine girdi, onlar hurma ağaçlarını telkih (aşı) yapıyorlardı. Resulullah: "Bunun ne faydası olacak?" dedi. Bunun üzerine telkih yapmayı bıraktılar. Bu sebeple ağaçlarda hurma olmadı. Bundan dolayı Peygamber: "Eskisi gibi yapınız, ben size bilmeden söyledim," buyurdular.

363. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hafs b. Gıyâs ve Hişâm b. Urve yoluyla onun babasının şöyle dediğini haber verdi: Resulullah, sahabileri hurma ağaçlarını tohumlarken/aşılarken gördüğünde, "Bu nedir?" diye sorup "Bunu bıraksanız ya," dedi. Hemen bıraktılar ve hurma ağaçları hurma vermedi. Bunu Peygamber'e söylediler. Bunun üzerine, "Yapmakta ol-

109 Bunu Tayâlisî (s. 31), Ahmed (I. 162), Müslim (II. 223; VII. 95), İbn Mâce (II. 48) ve Hâzîmî (s. 169) rivayet etmişlerdir.

duğunuz şeyi yapınız," dedi veya "Size fayda verecek şeyi yapınız," dedi.¹¹⁰

Yağmur ve Tulumla Sulama¹¹¹

364. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr b. Ayyâş, Âsım b. Ebi'n-Necûd, Ebû Vâil ve Mesrûk yoluyla Muâz b. Cebel'in şöyle dediğini haber verdi: Resulullah beni Yemen'e gönderdiğinde bana yağmurla sulanan ürünlerden ve sularını toprağın derinliklerinden kökleriyle alan bitkilerin ürünlerinden öşür almamı, kovayla sulanan bitkilerin ürünlerinden ise yarı öşür almamı emretti.¹¹²

365. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hasan'dan; Resulullah, Yemen'deki Muâz'a şöyle yazdı: Yağmurla veya akarsularla¹¹³ sulanan ürünlerden öşür al, tulumla sulanan ürünlerden ise öşrün yarısını (yirmide bir vergi) al.

366. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr b. Ayyâş ve Eclah yoluyla Şa'bî'nin şöyle dediğini haber verdi: Resulullah Muâz'ı Yemen'e gönderdi ve ona yağmur suyuyla sulanan yerlerden öşür, tulumla sulanan yerlerden ise öşrün yarısını almasını emretti.^[140]

367. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Mindel b. Ali el-Anezî ve Eclah yoluyla Şa'bî'nin şöyle dediğini haber verdi: Resulullah, Muâz'ı Yemen'e gönderdiği zaman ona gökten ve (kökleriyle) yerin dibinden sulanan ürünlerden öşür; tulumla sulanan ürünlerden ise öşrün yarısını almasını emretti.

110 Bunu Müslim (II. 223; VII. 95) ve İbn Mâce (II. 48), Hişâm, onun babası ve Âişe yoluyla rivayet etti. Sâbit ve Enes yoluyla da rivayet etti. Müslim bu hadisin benzerini Râfî b. Hadîc yoluyla; Hâzımî'de (s. 169) Câbir yoluyla rivayet etti.

111 İslam kukuku, bu bölümün hadislerinde görüldüğü gibi, kova ve su dolabı gibi aletlerle sulanan yerlerle, bu aletler olmadan sulanan yerleri ayırmıştır. Birincilerde öşrün yarısını, ikincilerde ise öşür alınmasını emreder. Çünkü birincide ziraatçılar kendilerinden ayrı bir harcama yaparken ikinciler bu harcamayı yapmazlar. (Çev.)

112 Bu hadisi Dârimî (s. 151) ve İbn Mâce (I. 286) yazardan Hasan b. Ali b. Affân yoluyla rivayet eder. Ahmed de (V. 233) Muâz, İbn Ayyâş, Âsım ve Ebû Vâil yoluyla rivayet eder. Böylece Mesrûk'u ravi zincirinden düşürmüştür. Yazarın isnadı sahihtir. Baş tarafı 228 nolu paragrafta geçen hadisin bir kısmıdır.

113 Bu hadis, 229 nolu paragrafta geçen hadisin bir parçasıdır. Yazar bunu ayırmıştır; Belâzürî ise (s. 78) tam olarak rivayet etmiştir.

368. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hafs b. Gıyâs, Mücâlid b. Saîd ve Eş'as b. Sevvâr yoluyla Şa'bî'nin şöyle dediğini haber verdi: Resulullah Yemen halkına şunu yazdı: Öşürler yerin dibinden ve gökten sulanan ürünlerden alınır; tulumla sulanan ürünlerden ise öşrün yarısı alınır.

369. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahmân ve Eş'as b. Sevvâr yoluyla haber verdi: Âmir'in yanında şu yazıyı bulduk: "Resulullah, Yemen halkına gökten ve yerin dibinden sulanan ürünlerde öşür, tulumla sulanan ürünlerde ise öşrün yarısı vardır diye yazdı."

370. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hâtem b. İsmâîl ve Ca'fer b. Muhammed yoluyla onun babasının şöyle dediğini haber verdi: Resulullah, yağmur, sel, nehir ve toprak altından kökleriyle sulanan ürünlerden öşür, hayvanlarla sulanan ürünlerden ise öşrün yarısını almayı farz kıldı.

371. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr b. Ayyâş ve Ebân [141] yoluyla Enes'in şöyle dediğini haber verdi: Allah Resulü, yağmurla sulanan ürünlerden öşür; kova, tulum, hayvan ve deveyle sulanan ürünlerden ise öşrün yarısını almayı farz kılmıştır.

372. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Hammâd el-Hanefî, Eş'as b. Sevvâr ve Muhammed b. Sîrîn yoluyla Peygamber'den merfû olarak şöyle buyurduğunu haber verdi: Gökten veya akarsuyla sulanan ürünlerden öşür, tulum veya kovayla sulanan ürünlerden ise öşrün yarısı vardır.¹¹⁴

373. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, yazarın arkadaşları, Ebû İshâk, Âsım b. Damra¹¹⁵ yoluyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini haber

114 365 nolu hadisten buraya kadar bütün hadisler mürsel ve zayıftır. Merfû olarak gelen İbn Ömer hadisi ise sahihtir: "Yağmur ve pınar sularıya sulanan ürünlerde veya yağmur suyuyla biten ürünlerde öşür, hayvanla sulanan ürünlerde ise öşrün yarısı vardır." Bu hadisi Ahmed, Buhârî, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve diğerleri Câbir yoluyla rivayet etmişlerdir. Bkz. 381 ve 383 nolu paragraflar ve Şevkânî, IV. 201.

115 Âsım b. Damra güvenilir bir ravidir. O, Ali b. Tâlib'den başkasından rivayet ettiği görülmez. Ancak (Âsım, İbn Ebî Basir ve Übey b. Ka'b) diyerek bazı ravilerinde hataya düştüğü bir hadis müstesnadır. Bezzâr, bununla ilgili olarak "Bu, onun hata ettiğinde şüphe olmayan bir konudur," der. Bkz. *Tehzîb*, V. 45.

verdi: Gökten sulanan ürünlerde öşür, tulumla sulanan ürünlerde ise öşrün yarısı vardır. Burada ravi, mana aynı olmakla beraber, diğerlerine göre farklı bir ifade kullanmıştır.

374. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Şerîk b. Abdullah, Ebû İshâk ve Âsım b. Damra yoluyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini haber verdi: Topraktan çıkan ürünlerde, kova ve hayvanla sulananlarda öşrün yarısı; yağmur veya akarsuyla sulananlarda ise öşür vardır.

375. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays b. er-Rebî, Ebû İshâk ve Âsım b. Damra yoluyla Hz. Ali'nin şöyle buyurduğunu haber verdi: Yağmur suyuyla veya akarsuyla sulanan ürünlerde öşür vardır; su tulumuyla sulanan ürünlerde ise öşrün yarısı vardır.

376. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ammâr b. Züreyk (Rüzeyk), Ebû İshâk ve Âsım b. Damra yoluyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini [142] ni haber verdi: Yağmurla veya akarsularla sulanan ürünlerde öşür; kovayla sulanan ürünlerde ise yarı öşür vardır.

377. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr b. Ayyâş, Ebû İshâk ve Âsım b. Damra yoluyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini haber verdi: Yağmurla sulanan ürünlerde öşür; kovayla sulanan ürünlerde ise yarı öşür vardır.

378. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İsrâîl, Ebû İshâk ve Âsım b. Damra yoluyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini haber verdi: Yağmurla ve akarsuyla sulanan ürünlerde öşür; hayvanlarla taşınan suyla sulanan ürünlerde ise yarı öşür vardır.

379. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İsrâîl, Ebû İshâk, Âsım b. Damra yoluyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini haber verdi: Yağmurla sulanan ürünlerde her on ölçekte bir ölçek vergi vardır. Tulumla sulanan ürünlerde ise her yirmi ölçekte bir ölçek vergi vardır.

380. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ziyâd b. Abdullah b. Tufeyl el-Bükâî ve Muhammed b. İshâk yoluyla Resulullah'ın Himyer meliklerine şu mektubu yazdığını haber verdi: "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah'ın elçisi Muhammed'den Hâris b. Abdükülâl'e, Nu'aym b. Abdükülâl'e, Şarh b. Abdü-

külâl'e,¹¹⁶ Nu'mân'a, Zû Ruayn, Maâfir ve Hemdân'a. İmdi bundan sonra, (işte bu ondan bir hatırlatmadır). Hiç şüphesiz Allah sizi kendi yoluna hidayet etti ki kendinizi düzeltiniz, Allah ve Resulü'ne itaat ediniz, namazı kılınız, zekâtı veriniz, ganimetlerden Allah'ın hakkı olan beşte biri ve Resulullah'ın hissesini (Safî: başkanın ganimet malından kendisine ayırdığı hissesi) veriniz, Allah'ın müminlere farz kıldığı sadakaları veriniz. Pınar suyu ve yağmur suyuyla sulanan ürünlerden öşür veriniz; tulumla sulanan yerlerden ise yarı öşür veriniz."¹¹⁷

- [143] 381. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ziyâd b. Abdullah ve Muhammed b. İshâk yoluyla rivayet etti ki: Resulullah, Amr b. Hazm'ı Necrân'a gönderdiği zaman onunla şu tebliği yolladı: "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Bu yazı Allah ve Resulü'nden bir açıklamadır: *'Ey insanlar! Sözleşmelerinizi tam olarak yerine getirin.'*"¹¹⁸ Bu Allah'ın elçisi Muhammed ile Yemen'e gönderdiği zaman Amr b. Hazm arasında bir antlaşmadır. Muhammed ona bütün işlerinde Allah'ın takvasıyla olmasını emretti ve şunu şunu yapmasını emretti, ganimetlerden Allah'ın hissesi olan beşte biri almasını ve müminler üzerine zekâtta farz olan, toprağın altından kökleriyle ve yağmurla sulanan ürünlerin gelirlerinden öşür almasını, tulumlarla sulananlardan ise öşürün yarısını almasını emretti.¹¹⁹

116 Ben bu ismi, Belâzürî'nin yazar yoluyla rivayet ettiği hadisten başka hiçbir hadiste bulamadım. İbn Hişâm'ın tertip ettiği *Sîre*'de bunu İbn İshâk'ta anmaktadır. Bu ancak "Şürahbîl b. Abdükülâl" rivayetinde *Müstedrek*'te bulunmaktadır.

117 Bkz. İbn Hişâm, *Sîre*, s. 955-956; Taberî, III. 153; Belâzürî, s. 77-78.

118 Mâide, 5/1.

119 Bkz. İbn Hişâm, *Sîre*, s. 961; Taberî, III. 157; Belâzürî, s. 77. Amr b. Hazm'ın bu mektubu, akile, diyet, sadaka ve zekât hakkında yazılanların en değerlilerinden birisidir. Bu, Şâfiî'nin dediği gibi, isnada ihtiyaç bırakmayacak kadar şöhreti büyük olan bir haberdır. Hâkim Ebû Abdullah *Müstedrek*'te bunun isnadını tashih ederken ciddi çalıştı ve gayret gösterdi ve bu hadisi uzun bir şekilde anlattı (I. 395). Bu hadisin onu destekleyen rivayetleri, pek çok lafızları ve şahitleri bulunmaktadır. Biz, İbnü'l-Cevzî'nin tahkikine yapmış olduğumuz şerhte, 42 nolu meselede bu konuda geniş açıklamalarda bulunduk. Daha sonra ben bunun Dârekutnî'de (s. 376-377), Abdürrezzâk, Ma'mer, Abdullah b. Ebî Bekr, onun babası ve dedesi yoluyla rivayet ettiği başka sahih bir isnadını buldum. Orada bu hadisin bir parçası zikredilmektedir. Hatta İbn Ömer hadisini de bunu destekler mahiyette buldum.

382. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Yezîd b. Abdülazîz yoluyla Amr b. Osmân b. Mevhib'in şöyle dediğini haber verdi: Ben Mûsâ b. Talha'nın şunu anlattığını dinledim: Resulullah Muâz'ı Yemen'e zekât üzerine amel (vergi memuru) olarak gönderdi. Ona hurma, buğday, arpa ve üzümünden (veya kuru üzüm dedi) öşür ve yarı öşür almasını emretti.¹²⁰

383. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Zübeyr b. Muâviye, Mûsâ b. Ukbe ve Nâfi' yoluyla İbn Ömer'in şöyle dediğini haber verdi: (Sahabiler) meyvelerin ve zirai ürünlerin zekâtı hakkında şöyle diyorlardı: Toprağın altından kökleriyle sulanan, ırmak, pınar veya yağmur sularıyla sulanan ürünlerde öşür, her on ölçekte bir ölçek vardır; sulama hayvanlarıyla sulanan ürünlerde ise öşrün yarısı, yirmi ölçekte bir ölçek vardır.¹²¹

Dârekutnî de (s. 215) İbn Cüreyc yoluyla rivayet ediyor ki: Mûsâ b. Ukbe bize Nâfi' yoluyla İbn Ömer'in şöyle dediğini haber verdi: Resulullah Yemen halkına, Hâris b. Abdükülâl'e ve Yemen'den onunla beraber olan Maâfir ve Hemdân'a, müminler üzerine gelirlerinin zekâtını, pınar ve yağmur sularıyla sulanan ürünlerin öşrünü, tulumla sulanan ürünlerin ise yarı öşrünü vermek farzdır, diye yazdı. Bu gerçekten sahih bir isnaddır. 383 nolu paragraf bunu desteklemektedir. Başarı ih-san eden Allah'a hamdolsun.

120 Belâzürî (s. 77) bunu yazar yoluyla rivayet eder. O bu haberi Amr en-Nakîd, Vekî' ve Amr b. Osmân yoluyla da rivayet eder. (s. 79). Ahmed (V. 228) Abdurrahmân b. Mehdî yoluyla rivayet eder. Dârekutnî ise (s. 201) Abdurrahmân, Süfyân, Amr b. Osmân ve Mûsâ b. Talha b. Ubeydullah yoluyla rivayet eder. Mûsâ der ki: "Bizim yanımızda Resulullah'ın Muâz'a gönderdiği mektup bulunmaktadır. O, zekâtı ancak buğday, arpa, kuru üzüm ve hurmadan alırdı." Bu, Ahmed'in ibaresidir. Belâzürî'nin ibaresi ise bundan daha uzundur. Onda bu maddelere ek olarak "börölce" kelimesi de bulunmaktadır. Ebû Yûsuf bunu aynı manayla Amr b. Osmân yoluyla rivayet eder (Bulak, s. 31; Selefîyye, s. 54). Dârekutnî (s. 201) ile Hâkim (I; 401) bunu İshâk b. Yahyâ, Talha, onun amcası Mûsâ ve Muâz yoluyla uzun olarak rivayet ederler. Hâkim bunu sahih bulurken Zehebî de onun görüşüne katılır. Zeylaî (I. 408) *Tenkih* sahibinin bunu şu şekilde tekrar ettiğini nakleder: Mûsâ'nın Ömer'den rivayet ettiği hadisler mürsel olduğu için Muâz'dan rivayet edilmesi daha iyidir. Çünkü o, Ömer'in hilafeti zamanında vefat etmiştir. Benim için ise gerçek olan, Belâzürî, Ahmed, Dârekutnî ve Ebû Yûsuf rivayetlerinin de gösterdiği gibi, Mûsâ b. Talha bunu Muâz'dan işitmemiştir. O sadece Muâz'ın zekâtlar hakkındaki mektubunu onların yanında buldu ve böylece ondan rivayet edilir oldu. 512-522 nolu paragraflarda gelecek olan rivayetler de bu anlayışa dayanır.

121 Bu da bizim Amr b. Hazm'ın mektubu ve İbn Ömer'in rivayeti hakkında söylediklerimizi desteklemektedir. Dârekutnî'nin daha önce geçen rivayeti de buna benzer. İbn Ömer'in burada isimlerini söylemeden

384. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İsrâîl ve Mugîre yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Yağmur, nehir ve akarsularla sulanan ürünlerde on ölçekte bir ölçek vardır; dolap beygirleriyle sulanan ürünlerde ise her yirmi ölçekte bir ölçek vardır.

[144] 385. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Cerîr b. Abdülhamîd ve Mugîre yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Yağmurla veya akarsularla sulanan ürünlerde öşür vardır; kova ve tulumla sulanan ürünlerde ise yarı öşür vardır.

386. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Cerîr b. Abdülhamîd ve Mansûr yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Yağmurla ve akarsularla sulanan ürünlerde öşür vardır; tulum ve kovalarla sulanan ürünlerde ise yarı öşür vardır.

387. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Mufaddal b. Mûhelhil ve Mansûr yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Yağmur veya akarsularla sulanan ürünlerde öşür vardır; tulumla sulanan ürünlerde ise yarı öşür vardır.

388. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Hammâd el-Hanefî ve Mugîre yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Yağmur ve su tulumuyla sulanan yerlerde hurma ve ağaç, tıpkı zirai ürünler gibi muamele görür.

389. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Hammâd el-Hanefî ve Mansûr yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Yağmur suyu veya arık suyuyla sulanan ürünlerde öşür vardır; tulum veya kovayla sulananlarda ise yarı öşür vardır.

390. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahîm ve Eş'as b. Sevâr yoluyla Atâ'nın şöyle dediğini haber verdi: Yağmurun suladığında öşür, tulumların suladığında ise yarı öşür vardır.

391. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahîm, Serî b. İsmâîl ve Şa'bî yoluyla şöyle anlattı: Ömer b. el-Hattâb, Osmân b. Hu-

"sahabiler diyorlar ki," demesi bu görüşümüzü zayıflatmaz. Çünkü o, Amr'ın mektubundaki ifadeye uyarak sahabenin yaptığı şeyi hikâye ediyordu. Bkz. 372 ve 381 nolu paragrafların dipnotları. Yazar 535 nolu paragrafta bu isnadla yine İbn Ömer'in bu sözünü getirmekte, fakat orada "diyorlar" ifadesi bulunmamaktadır.

neyf'i (vergi memuru olarak) gönderdi. O, meyveleri kalemle-re ayırıp yağmurla veya akarsuyla sulanan hurmalardan öşür; su kovalarıyla sulananlardan ise yarı öşür vergi aldı.

392. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek ve İbn Cüreyc [145] yoluyla Atâ'nın şöyle dediğini haber verdi: Atâ'ya önce akarsuyla sonra da kovayla sulanan veya önce kovayla sonra akarsuyla sulanan bir arazinin zekâtının neye göre verileceğini sordular. Atâ, bu iki sulamadan daha çok hangisiyle sulanmış- sa ona göre zekât alınır, dedi.¹²²

393. Yahyâ der ki: Hâtem b. İsmâîl'in yanında Ca'fer'in ha-disi zikredildiği zaman¹²³ şu açıklamayı yaptı: Hadiste geçen "gayl" kelimesi, nehirle sulanan toprak, "ba'l" ise ancak yağ-mur suyuyla sulanabilen bir toprak demektir.

394. Yahyâ der ki: Ebû İyâs'a sordum, şöyle cevap verdi: "Ba'l, aseriyyi ve'l-aziy (kelimelerinden her biri akarsuyu bu-lunmayan ve kendisine su ulaşmaz olduğu için) ancak yağmur sularıyla sulanabilen yerler demektir."¹²⁴

Yahyâ der ki: Bir arazinin bir kısmı akarsularla, diğer kıs-mı ise su tulumuyla sulanır ve her iki taraftan elde edilen ürün 5 veske ulaşırsa, her bir taraf kendi hissesine göre zekât verir. Akarsuyla sulanan taraf ürünün öşrünü, tulumla sula-nan taraf ise ürünün yarı öşrünü verir. Aseriy, sadece bulut ve yağmurla ziraat yapılabilen bir toprak parçası olup bura-sı yağın yağmurdan başka bir şeyle sulanmaz. İşte böyle bir yere Araplar aseriyy derler.¹²⁵ Ba'l ise üzüm bağları gibi yerler

122 Asıl metinde "yaska" olan kelimeyi Dr. Juynboll "sakyen" olarak tashih etmiştir. Oysa buna hiç lüzum yoktu. Çünkü mana doğru olmakla bera-ber şekil yanlıştır.

123 Bu hadis, 370 nolu paragrafta geçti.

124 Ebû Dâvûd burada geçen bazı şeyleri el-Hüseyn b. el-Esved el-İclî yo-luyla rivayet eder (II. 22): "Yahyâ (yani Yahyâ b. Âdem) der ki: Ba'l-ne demek diye Ebû İyâs el-Esvedî'ye sordum. Yağmur suyuyla sulanan yer diye cevap verdi." Burada sarih, Ebû İyâs ismini zikretmedi. Ben bu konuda Dûlâbî'nin *el-Kündâ ve'l-Esmâ* adlı eserinde (I. 115) şu bilgiyi buldum: "Ebû İyâs Abdülmelik Ceviyye, Yahyâ b. Âdem'e Abdülmelik b. Ceviyye'den hadis nakletti."

125 Dr. Juynboll bunu, "Yazrau li's-sahabi ve li'l-matari" şeklinde tashih etmiş, biz ise bunu İbn Mâce'ye dayanarak, "Ma yazrau bi's sahabi

olup¹²⁶ bu ağacın kökleri yerin derinliklerine gitmek suretiyle suya ulaşır ve bu sebeple beş altı yıl sulanma ihtiyacı duymaz. Sulama işi belki tamamen terk edilir, işte böyle yere *ba'l* denir. *Seyl*, dere aktığı zaman onun suyuna sel derler. *Gayl* ise büyük selden aşağı olup dere saf ve berrak, az bir suyla aktığı zaman buna da *gayl* derler. *Aziyy* de yağmur suyu demektir.¹²⁷

395. Yahyâ der ki: Mekke ile Yemen arasında yılda iki defa ziraat yapılan yerler vardır. Bu hususta derler ki: Ülker yıldızı battığı zaman, ekim dikim yapılır. Bu dönemin hasadı yapılp ürün kaldırıldıktan sonra, beş altı ay kadar [tarlalar] boş bırakılır. Daha sonra koç burcu vakti geldiği zaman, yani Sirius yıldızı doğduğunda, tekrar ziraat yapılırdı. Ales adı verdikleri, bir kapçıkta iki tane bulunan küçük taneli, bir çeşit buğday ekerlerdi.¹²⁸ Mâyiye adı verdikleri yine küçük taneli bir buğday çeşidini daha ekerlerdi.¹²⁹ Sült dedikleri beyaz, küçük taneli ve kabuğu olmayan bir çeşit arpa ekerlerdi.¹³⁰ Bu (normal arpadan) daha yeşildi. Buğday gibi taneleri olan, ancak pirinç gibi yemek yapıp yedikleri, hatta aralarında pirinçten yaptıkları gibi ekmekek yapıp yedikleri zerre (börülce) denilen şeyi de ekerlerdi.

Üçüncü Bölümün Sonu

Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'ındır. Allah'ın salat ve selamı O'nun peygamberi Efendimiz Muhammed üzerine olsun.

ve'l-matarie (bulut ve yağmurla sulanarak ziraat yapılan yer) olarak değiştirdik.

126 Hurma bahçeleri de buna dâhildir. Bkz. *el-Lisân*.

127 İbn Mâce *Sünen*'inde (I. 286) 364 nolu paragrafta geçen hadisi bu eserin yazarı yoluyla rivayet eder ve bundan sonra bu paragrafta geçen Yahyâ b. Âdem'in, sulama durumuna göre toprak çeşitlerini açıklar.

128 Bu *ales* denilen buğday çeşidi San'â'lıların yiyeceği idi. Bkz. Şâfiî, *Ümm*, II. 30.

129 Dr. Juynboll, bu "*mayiyetün*" kelimesini "*maiyyettin*" yapmıştır ki bu yanlıştır. Biz aslına sadık kalarak "*mayiye*" diye yazdık. Çünkü bu el-Lisân'da açıklandığı gibi, beyazdan sarıya çalan bir buğday türüdür. Bürsücaniye denilen buğdaydan daha küçük tanelidir. Bürsücaniye *Lisân*'da açıklandığı üzere en beyaz, en güzel ve en pahalı bir buğday türüdür.

130 Cevherî, süit hakkında sanki buğdaydır, demiştir. Gor (Acem ülkesinde bir nahiye) ve Hicaz taraflarında yetişir. Saplarından yazın serinlemek için yelpaze yaparlar. Bu ilaveler, Sıhah'ın yazma ve bash nüshalarında bulunmaktadır.

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Üstat Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Ali b. Ahmed b. el-Büsrî –Allah ona başarı ihsan eylesin– bize, Ebû Muhammed Abdullah b. Yahyâ b. Abdülcebbâr es-Sükkerî okuyarak 415/1018 yılının Zilhicce ayında (kameri aylarının sonuncusu) (okuyarak), Ebû Ali b. İsmâîl b. Muhammed b. İsmâîl b. Sâlih es-Saffâr (da okuyarak) ve Hasen b. Ali b. Affân yoluyla Yahyâ b. Âdem'in şöyle dediğini haber verdi:

“Hasat günü onun hakkını veriniz” Ayeti

396. Şerîk'e “*Hasat günü onun hakkını veriniz,*”¹ ayetinin manasını sordum: Bu öşür ve yarı öşür demektir, dedi.

İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdüsselâm b. Harb, Hafs b. Gıyâs, Haccâc, Sâlim el-Mekkî, Muhammed b. el-Hanefiyye'ye “*Hasat günü onun hakkını veriniz,*” ayetinin manasını sordum: Bu öşür ve yarı öşür demektir, dedi.

397. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hafs b. Gıyâs, Haccâc ve el-Hakem yoluyla İbn Abbâs'ın “*Hasat günü onun hakkını veriniz,*” [ayeti] hakkında şöyle dediğini haber verdi: Ben, onu öşür ve yarı öşür diye istinsah ettim.² Ravi, öşrü ve öşrün yarısını demiş olabilir, dedi. Hafs'a “Mana nerede değişiyor,” diye sordum susup cevap vermedi. “Muksim bunun hakkında bir şey söylüyordu, sen onu dinledin mi?” dedim. “Hayır” diye cevap verdi.

1 En'âm, 6/141. Bu ayetin tefsiri için bkz. Ebû Ca'fer en-Nahhâs, *Nasih ve Mensuh*, s. 138, 142; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III. 9-12; Kadî Ebû Bekr İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I. 312-315. Seleften birçok âlim bu ayetin zekâtla neshedildiğini iddia etmiştir. Oysa bu mensuh değil, manası muhkem, vacip olan zekât miktarıyla yine vacip olan haraç miktarı mücmeldir. Sonra sünnet geldi; buradaki mücmel-kapalı olan yeri açıkladı. Nesh iddiası basit bir olay değildir.

2 Nahhâs (s. 138) bunu Muhammed b. Saîd, Haccâc, el-Hakem, Muksim ve İbn Abbâs yoluyla rivayet eder. Süyûtî bunu *Dürrü'l-Mensûr*'da (III. 49) Saîd b. Mensûr'a, İbn Ebî Şeybe, İbnü'l-Münzir, İbn Ebî Hâtem ve *Sünen*'inde Beyhâkî'ye nispet eder.

[147] 398. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Muâviye, Haccâc, el-Hakem ve Muksim yoluyla İbn Abbâs'ın "*Hasat günü onun hakkını veriniz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Bu, öşür ve öşrûn yarısı demektir.³

399. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays b. er-Rebî' ve Sâlim el-Eftas yoluyla Saîd b. Cübeyr'in "*Hasat günü onun hakkını veriniz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Biçip devşirdiğiniz üründen verirsın. Ürünü ölçekle ölçtüğün zaman, bunda zekât farz olur. Bu da öşür veya yarı öşürdür.⁴

400. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Şerîk yoluyla Mücâhid'in "*Hasat günü onun hakkını veriniz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Ürünü kaldırdığın, ürünü deste yaptığın, harmanladığın ve tohumunu çiğnediğin zaman ondan verirsın, zekâtını verdikten sonra da verirsın.

401. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İsrâîl ve Câbir yoluyla Mücâhid'in "*Hasat günü onun hakkını veriniz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Hasat ettiğin, destelediğin, harman yaptığın ve yemek yaptığın zaman bundan verirsın.

402. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Uyeyne ve İbn Ebî Nüceyh yoluyla Mücâhid'in "*Hasat günü onun hakkını veriniz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Bundan ektiğin gün bir avuç verirsın,⁵ bir avuç şöyle olur deyip yemek yer gibi parmaklarıyla tutup avuçlamayı gösterdi. Ürünü devşirdiğin gün bir avuç verirsın. Bir avuç şöyle olur diyerek eliyle avuçluyor gibi gösterdi. Sonra başak toplamak için gelenlere, kesimden arta kalanları almaları için izin verirsın, dedi. Süfyân da, hasat edenlerin arkasından giderek onların bıraktıkları başakları toplamaları için fakirlere izin verirsınız, dedi.⁶

3 Ebû Yûsuf (Bulak, s. 32; Selefiyye, s. 65) bunu Haccâc b. Ertât ve el-Hakem yoluyla kendi isnadıyla rivayet eder.

4 Ebû Yûsuf (Bulak, s. 32; Selefiyye, s. 57), bunu Kays'tan rivayet eder.

5 Kabz, parmakların uçlarıyla yemek demektir. Ferrâ der ki kabz, bütün elle avuçlamak ve parmakların uçlarıyla tutmak demektir. Bkz. *el-Lisân*.

6 Burada Süfyân'ın sözünü, Nahhâs (s. 139) Ca'fer b. Muhammed el-Enbârî, Hasan b. Affân ve Yahyâ b. Âdem yoluyla rivayet eder.

403. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Fudayl b. İyad ve Mansûr yoluyla Mücâhid'in, "*Hasat günü onun hakkını veriniz,*" ayeti ^[148] hakkında şöyle dediğini haber verdi: Ürün hasat edildiği, harman edilip dövüldüğü zaman fakirler kendilerine verilecek olan başak tanelerini almak için hazır bulunurlar. Mükellef ürünün ölçeğini öğrendiği zaman bunun zekâtını verir. Ağaçtan hurma toplandığı zaman orada hazır bulunan fakirlere, üç beş tanesi üzerinde kalmış olan hurma salkımlarından ve hurmalardan verir ve hurmanın ölçeğini öğrendiği zaman ise onun zekâtını verir.⁷

404. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İsrâîl ve Mugîre yoluyla İbrâhîm'in, "*Hasat günü onun hakkını veriniz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Zekât ayeti, bu ayeti neshetmiştir.

405. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, Süfyân, Mugîre ve Şibâk⁸ yoluyla İbrâhîm'in, "*Hasat günü onun hakkını veriniz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Öşür ve yarı öşür emri, bu ayeti neshetmiştir.

406. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Süddî⁹ yoluyla dedi ki: Bu ayet Mekke'de inmiş bir ayet olup onu zekât ayeti neshetmiştir. Ravi der ki: Bu bilgi kimden diye sordum, âlimlerden, diye cevap verdi.

7 Süyûtî bunu *Dürrü'l-Mensûr*'da (III. 49) bundan daha geniş olarak zikreder. Bunu Saîd b. Mansûr'a, İbn Ebî Şeybe, Abd b. Hamîd, İbnü'l-Münzir, İbn Ebî Hâtem İbn Ebî Ş-Şeyh ve Beyhâkî'ye nispet eder.

8 Bu ravi, ed-Dabî el-Kûffî'dir. Dr. Juynboll bu ismi Şebbâk diye iki tane (b) harfi ile yazmıştır ki bu yanlıştır. Ahmed Muhammed Şâkir, böyle söyleyerek Dr. Juynboll'un yanlış yaptığını iddia etse de *Müncid* onu desteklemektedir. Bizce de bu isim "Şebbâk" şeklinde olmalıdır. (Çev.)

9 Bu, asıl basılı nüshada (ra.) harfi ile Sürrî diye geçmektedir. Sürrî, Yahyâ'nın üstatlarından biri olmadığı gibi, burada onun anılmasına bir sebep de yoktur. Bizim ağırlıklı olarak katıldığımız görüş, bunun doğrusu, "Süddî yoluyla dedi ki..." şeklindedir. Bizim bu husustaki delilimiz ise Süyûtî'nin bunu *Dürrü'l-Mensûr*'da (III. 49) şöyle nakletmesidir: "Süfyân, Süddî'ye şu ayeti sordum..." dedi. "*Hasat günü onun hakkını veriniz,*" ayeti Mekke'de gelmiştir. Öşür ve yarı öşür emri bu ayeti neshetmiştir. Ona bu bilgi nereden dedim. Âlimlerden diye cevap verdi. Süyûtî bunu İbn Ebî Şeybe'ye, Abd b. Hamîd, Ebû Dâvûd ve İbnü'l-Münzir'e nispet etmektedir. Süddî, İsmâîl b. Abdurrahmân b. Kerîme es-Süddî el-Kebîr olup 127/744 senesinde vefat etmiştir.

407. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Şerîk ve Sâlim¹⁰ yoluyla Saîd'in; "*Hasat günü onun hakkını veriniz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Bu, zekât farz kılınmadan önceydi, zekât emri gelince bunu neshetti. Ravi der ki: Buna göre ürün-den bir demet verir.

408. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Mindel ve Leys yoluyla Mücâhid'in, "*Hasat günü onun hakkını veriniz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: [Bu] vacip olan zekâtta başka demektir.

[149] 409. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İsrâîl ve Sâlim yoluyla Saîd b. Cübeyr'in, "*Hasat günü onun hakkını veriniz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Senin yanına gelen fakir ve zayıf kimselere, ne kadar ürün kaldırdığını öğrenmeden önce vermendir.

410. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İsrâîl ve Câbir yoluyla Ebû Ca'fer'in, "*Hasat günü onun hakkını veriniz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Üründen bir demet verirsın.

411. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, Süfyân ve Hammâd yoluyla İbrâhîm'in, "*Hasat günü onun hakkını veriniz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Bir demet gibi. İbn Mübârek, belki bundan maksat, hayvan yemleri olabilir. Yahyâ, Urve'nin bir demet, yani bir bağ demektir, dediğini bildirir. "*Ey Eyyûb! Eline bir demet sap alıp onunla vur,*"¹¹ ayetinde olduğu gibi. Ravi, bir demet, dedi.

412. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hafs, Abdurrahîm, Eş'as b. Sevvâr, Muhammed b. Sîrîn ve Nâfi' yoluyla İbn Ömer'in, "*Hasat günü onun hakkını veriniz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Sahabiler kendilerine bir şey istemek için gelen kimseye, sadaka (ve zekâtın) dışında bir şeyler verirlerdi. Ancak Hafs, sadakanın (zekâtın) dışında dememiştir.¹²

10 Bu Sâlim, Sâlim el-Eftas'tır. Saîd de Saîd b. Cübeyr'dir. Bkz. 69 ve 399 nolu paragraflar.

11 Sâd, 38/44.

12 Bunu Nahhâs (s. 139) Hafs yoluyla rivayet eder. "Şuayb bize Nâfi' ve İbn Ömer yoluyla haber verdi." Süyûtî (III. 49) bunu İbn Ebî Şeybe, İbnü'l-Münzir, Beyhâkî ve diğerlerine nispet eder.

413. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahîm ve Cüveybir yoluyla Dahhâk'ın, "*Hasat günü onun hakkını veriniz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Elde ettiği ürünü ölçekle ölçtüğü zaman zekâtını versin.¹³

414. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, Ma'mer ve İbn Tâvûs yoluyla onun babasının, "*Hasat günü onun hakkını veriniz,*" ayeti hakkında, bundan maksadın zekât olduğunu söylediğini haber verdi.

415. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, Muhammed b. Süleymân ve Hayyân el-A'rec yoluyla Câbir b. Zeyd'in, "*Hasat günü onun hakkını veriniz,*" ayeti hakkında, bunun farz kılınan zekât demek olduğunu söylediğini haber verdi.

416. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahîm ve Abdülme-^[150]lik yoluyla Atâ'nın, "*Hasat günü onun hakkını veriniz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Hasat günü senin yanına gelip de senden isteyen kimseye, avuç avuç vermendir ve bu zekât değildir.

417. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek ve İbn Cüreyc yoluyla Atâ'nın şöyle dediğini haber verdi: Kişinin ekin [ekip] bu ekinin zekâtını vermesi ve hasat günü onun hakkını eda etmesi kadar dinini ve dindarlığını tanıtan bir şey yoktur. Sadaka, tahıl, üzüm ve hurmadan verilir. Sadece bunlardan değil, bundan başka şeylerden de onun hakkını ödemektir. -Hatta ravi, nar meyvesini bile zikrederek- ondan bile verileceğini söyledi. "Yanımda verecek bir adam bulunmazsa ne olacak?" diye sordum. "Onlar için ayırıp bekletir," dedi. "Hasat günü bütün mallar toplandığı zaman, çeşitli mallar bir tek kalem mal gibi hesap edilebilir mi?" diye sordum. "Her sınıf malın zekâtını ayrı ayrı vermek bana göre daha uygundur," dedi. "Sadaka (zekât) olarak verilecek bu malı komşularıma göndersem olur mu?" dedim. "Onlar fakir iseler elbette güzel olur," dedi.

13 Bu Cüveybir, tefsirin ravisi, İbn Saîd el-Ezdî olup gerçekten zayıf bir ravidir. Dahhâk ise müfessir İbn Müzâhim el-Hilâlî olup güvenilir bir ravidir.

418. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek ve Abdülmelik b. Ebî Süleymân yoluyla Atâ'nın, "*Hasat günü onun hakkını veriniz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: O gün yanında bulunan kimseleri kolayına geldiği gibi doyurursun. Elbette ki bu, zekâtтан değildir.

419. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Cerîr b. Abdülhamîd ve Muğîre yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Sahabiler, sahip oldukları malların bizzat kendilerinden zekât vermek isterlerdi. Altından altın, gümüşten gümüş diye açıklama yaptı.

420. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Mes'ûd el-Cu'fî¹⁴ ve Abdülmelik b. Ebî Süleymân yoluyla Atâ'nın, "*Hasat günü onun hakkını veriniz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Elde edilen ürünlerden zekâtтан ayrı olarak avuç avuç vermektir.

[151] 421. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ömer b. Hârûn el-Horâsânî,¹⁵ İbn Cüreyc ve İbn Ebî Nuceyh yoluyla Ömer b. Abdülazîz'in sadaka (zekât) hakkında şöyle yazdığını haber verdi: Zekât toplanırken portakaldan portakal, elmadan elma alınır. Portakaldan elma, elmadan portakal alınmaz. Zekât, malın toplanıp kurutulduğu yerde teslim alınır ve zekâtını burada teslim eden mükellef, hiçbir risk taşımaz.

Gece Hasadı

422. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Uyeyne, Ca'fer b. Muhammed ve onun babası yoluyla Ali b. Hüsey'nin hurmaları geceleyin devşiren hizmetçisine şöyle dediğini haber verdi: "Sen Resulullah'ın geceleyin hurma toplama ve ekin biçmekten –veya hasat etmekten dedi– menettiğini duymadın mı?" Süfyân der ki: Hurmaları geceleyin değil, gündüz toplamalıdır. Hem [bu şekilde] fakirler de burada hazır bulunarak (haklarını) alırlar.¹⁶

14 Bu Mes'ûd b. Sa'd olup Kûfelidir ve güvenilir bir ravidir. Yahyâ b. Âdem der ki: Bu ravi, Allah Teâlâ'nın hayırlı kullarından birisidir.

15 Ömer b. Hârûn el-Horâsânî, Belhli olup zayıf bir ravidir. Yalancılıkla itham edilmiştir.

16 Bu haber mürsel olup İbn Kesîr tefsirinde (X. 53) Beyhâkî'ye nispet eder. Ebû Ubeyd der ki: Hurmaların geceleyin toplanması yasaklandı. Bunun hikmeti, devşirme zamanında fakirlerin oraya gelip yardımla-

423. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hafs b. Gıyâs, Ca'fer b. Muhammed ve onun babası yoluyla Ali b. Hüseyin'in şöyle dediğini haber verdi: Resulullah, geceleyin hurma toplamayı ve hasat etmeyi yasakladı.

424. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hafs b. Gıyâs ve Eş'as b. Abdülmelik yoluyla Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: O [Peygamber], gece meyve toplamayı, hasat etmeyi ve kurban kesmeyi yasakladı.¹⁷ İnsanlar ancak çok zor şartlar altında kalırlarsa o zaman bunu gece yapabilirler. Adamın biri bunu [hasadı] geceleyin yapıyordu da nehyedildi. Sonra da [mücbir sebeplerinden dolayı] buna izin verildi.¹⁸

425. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebü'l-Ahvas ve Simâk b. Harb [152] yoluyla İkrime'nin "*Bahçe sahipleri ürünlerini sabahın erken saatinde devşireceklerine yemin ettiler. Bu hususta istisna da yapmıyorlardı,*"¹⁹ ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Onlar hiçbir fakirin karnını doyurmayacaklarına ve (bahçeyi kendileri için devşireceklerine) yemin ettiler. "*Bu sebeple (yani bahçeyi kendileri için devşirip fakirleri doyurmayacaklarına yemin ettikleri için) bahçe (yanmış ve) simsiyah kesilmişti.*"²⁰

426. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, Ma'mer ve kendisine Temîm b. Abdurrahmân denilen Yemenli bir adam

rını alabilmeleridir. Gece ise onların hasattan haberdar olup o vakit gelmeleri mümkün değildir. Bunun için gece devşirme yasaklanmıştır. "*Hasat günü onun hakkını veriniz,*" ayetinde belirtildiği üzere, gündüz fakirler hazır bulunur ve onlara sadakaları verilir. Ama bu iş gece yapılırsa o zaman bu, sadaka vermekten kaçmak demektir. Hasat geceleyin yapılacak olursa karanlıktan dolayı insanların başına bela ve musibet gelir görüşü de vardır.

17 Bu haber mürsel olup Şevkânî onu Beyhâkî'ye nispet eder (V. 217).

18 Şâfiî *Ümm*'de (II. 188) der ki: Bizim geceleyin hurma kesmeyi mekruh gördüğümüz gibi gece kurban kesmeyi de mekruh görüyoruz. Çünkü gece dinlenme, gündüz ise çalışıp kazanma zamanıdır. Onun için biz, kurban keserken muhtaçların oraya gelmesini istiyoruz. Çünkü böyle yapmak sadakayı veren açısından daha iyi ve daha uygundur. İnsanları muhtaç olan veya olmayan diye ayırmaktansa fakir olsun veya olmasın her kim gelirse gelsin, gelen herkese vermek daha uygundur. Bununla beraber gündüz kurban kesmek daha kolay olur. Ne hayvan ne de kesen eziyet görür.

19 Kalem, 68/17-18.

20 Kalem, 68/20.

yoluyla Saîd b. Cübeyr'in şöyle dediğini haber verdi: "Sen Daravân'ı biliyor musun?" dediğimde, "Daravân, Yemen'de bir köyün adıdır,"²¹ dedi. Ben de "Evet" dedim. O da "*Bahçe sahiplerinin sabahın erken saatinde devşirmeye yemin ettiklerini*" bildiren ayette adı geçen bahçe işte bu köyde bulunmaktadır, dedi.²²

İnfak

427. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdüsselâm b. Harb, İbn Mübârek, Şu'be ve el-Hakem yoluyla Mücâhid'in, "*Kazandıklarınızın iyilerinden infak edin*,"²³ ayetini ticaret yoluyla kazandıklarınız diye tefsir ettiğini haber verdi.

428. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays, Ebû Husayn yoluyla Saîd b. Cübeyr'in "*Eğer onlar... yapsalardı, elbette üstlerinden ve ayaklarının altlarından yerlerdi*,"²⁴ ayetini yeraltından çıkarılan [toprakta elde edilen ziraat ürünleri] şeyler diye yorumladığını haber verdi. Yahyâ der ki: Nafakanın Kur'an'da sadaka olarak geçtiği söylenir.

429. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Ebû Bekr yoluyla Kelbî'nin "*Sizin için yerden çıkardığımız şeylerden infak edin*,"²⁵ ayetini ekinlerden diye tefsir ettiğini haber verdi.

[153] 430. Yahyâ der ki: Verkâ bize İbn Ebî Nüceyh yoluyla Mücâhid'in, "*Kazandıklarınızın iyilerinden infak edin*," ayetini ticaretle "*Sizin için yerden çıkardığımız şeylerden infak edin*," ayetini ise hurmayla tefsir ettiğini haber verdi.²⁶

21 Yâkût'un dediğine göre bu San'â'da bir köydür. Aralarında 4 fersah (23 km kadar) bir uzaklık bulunmaktadır. Adını San'â tarafında bulunan bir vadiden almaktadır.

22 Süyûtî bunu *Dürrü'l-Mensûr*'da (VI. 353 kısa olarak zikreder. Ancak şu kadar ilave eder ki, Daravân ile San'â arasında 6 mil (20 km kadar) bir uzaklık bulunmaktadır ve bu haberi Abdürrezzâk Abd b. Hamîd ve İbnü'l-Münzir'e nispet eder.

23 Bakara, 2/267.

24 Mâide, 5/66.

25 Bakara, 2/267.

26 Süyûtî bunu *Dürrü'l-Mensûr*'da (I. 341) zikreder. Burada hurma, meyve yerine kullanılmış bir bedeldir ki coğrafyaya uygun bir misaldir. Bu haberi Saîd b. Mansûr'a, Abd b. Hamîd, İbn Cerîr, İbnü'l-Münzir, İbn Ebî Hâtem ve Beyhâkî'ye nispet etmektedir.

Mekruh Sadaka

431. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdullah b. İdrîs ve Hişâm yoluyla İbn Sîrîn'in şöyle dediğini haber verdi: Ubeyde'ye "*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyi olanlarından ve sizin için yerden yetiştirdiklerimizden Allah yolunda harcayın. Sizin gönül rahatlığıyla alamayacağınız adi şeyleri vermeye kalkışmayın,*"²⁷ ayetinin manasını sordum: Bu, farz olan zekât hakkındadır. Fakat bir adamın kalitesiz hurmayı ve zâif [değeri düşük, sahte] bir parayı sadaka olarak vermesinde bir sakınca yoktur, dedi.²⁸

432. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays b. er-Rebî' ve Atâ b. es-Sâib yoluyla Abdullah b. el-Muğaffel'in, "*Adi şeyleri vermeye kalkışmayın,*" ayeti hakkında, "Onların malları arasında habîs (adi) olanı yoktu, onun için ayetteki *habîs* [kelimesi], ürün, *zâif* [kelimesi ise] değersiz ve kötü para demektir," dediğini haber verdi. "*Alıcı değilsiniz*" demek, senin bir adamda alacağın olsa bu alacağını zâif, değersiz para ve kalitesiz hurmayla değil, iyi ve sağlam mal ve paradan alırsın demektir. "*Gönül rahatlığıyla*" demek ise müsamahalı davrandınız ve affettiniz demektir.²⁹

433. Yahyâ der ki: "*Adi şeyleri vermeye kalkışmayın,*" ayeti hakkında, sadaka verirken kalitesi düşük malları aramayın ve o mallara dayanmayın, şeklinde bir yorum duydum.

434. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Saîd, Ca'fer b. Muhammed ve onun babası yoluyla rivayet ediyor ki: Peygamber, sadaka (veya fitre, dedi) vermeyi emretti. Bir adam düşük kaliteli bir hurmayla çıkageldi, bunun üzerine "*Adi şeyleri vermeye kalkışmayın,*" ayeti nazil oldu.³⁰

27 Bakara, 2/267.

28 Bu ravi, Ebû Amr es-Selmâî el-Murâdî'dir. Peygamber'in vefatından iki sene önce Müslüman oldu; Peygamber'e kavuşamadı. 72/691 yılında vefat etti.

29 Süyûtî bunu *Dürrü'l-Mensûr*'da (I. 346) Feryâbî'ye, İbn Cerîr, İbnü'l-Münzir, İbn Ebî Hâtem'e nispet eder. Tirmizî (II. 163), Hâkim (II. 285) ve el-Vâhidî *Esbâbü'n-Nüzûl*'de (s. 62) Berâ hadisiyle bundan daha geniş bir şekilde rivayet eder. Tirmizî ve Hâkim bunu sahih bulur. Süyûtî (I. 345) bunu İbn Ebî Şeybe, Abd b. Hamîd, İbn Mâce, İbn Cerîr, İbnü'l-Münzir, İbn Ebî Hâtem, İbn Merdiye ve Beyhâkî'ye nispet eder.

30 Bu mürsel bir haberdur. Süyûtî bunu Abd b. Hamîd'e nispet eder (I. 345). Hâkim (II. 283) ve Vâhidî (s. 61) ise Hâtem b. İsmâîl el-Medenî

435. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, Muhammed b. Ebî Hafsa ve Zührî yoluyla Ebû Ümâme b. Sehl b. Huneyf'in şöyle dediğini haber verdi: Bazı insanlar, meyvelerin kötülerini, çürük çarık olanlarını ayırıp veriyorlardı. Bunun üzerine Allah, "*Adi şeyleri vermeye kalkışmayın,*" ayetini indirdi. Ravi der ki: Bundan sonra Allah Resulü iki çeşit hurmayı sadaka (zekât) olarak vermeyi yasakladı: Biri faydalanılmayacak kadar küçük olan hurma, diğeri ise son derece düşük kaliteli hurmadır.³¹

436. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek ve Yûnus yoluyla Zührî'nin şöyle dediğini haber verdi: Adi ve fayda vermeyecek kadar kalitesiz hurmaları Resulullah'ın reddettiği, yani sadaka olarak kabul etmediği haberi bana ulaştı.

437. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, Ubeydullah b. Hüseyin b. Ali b. Hüseyin dediki; Mevlamız Sâlim bana anattı ve dediki; amcan Muhammed b. Ali ile Abdullah b. Ali rivayet ettiki; Resulullah'a bir [miktar] suyla yetişmiş hurma, bir de susuz yetişmiş hurma getirdiler. Peygamber susuz hurmalardan yemeye başladı. "Ya Resulellah! Onu bırak, şundan al, bu daha temiz ve daha güzeldir," dediler. Ravi der ki: Peygamber buna şöyle cevap verdi: [Susuz yetişmiş bu] hurma insanın karnını acıktırmaz, bedenini üşütmez (Tok ve sıcak tutar).

Vesk ve Zekât

438. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Saîd, Amr b. Yahyâ [155] el-Ensârî ve onun babası yoluyla Ebû Saîd Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: "5 veskten daha az olan malda zekât yoktur."³²

el-Hârisî, Ca'fer b. Muhammed, onun babası ve Câbir yoluyla rivayet eder. Hâkim ve Zehebî bu hadisi sahih bulurlar. İbn Ebî Hâtem güvenilir bir ravidir.

31 Bu hadisi Ebû Dâvûd (II. 25), Nesâî (I. 345), Dârekutnî (s. 216) ve Hâkim rivayet etti. Hâkim bunu sahih buldu (I. 402; II. 284). Ebû Ümâme Peygamber'den hadis dinlememiştir. Bkz. 453 nolu paragrafın dipnotu.

32 Bunu, Buhârî (III. 217, 245, 255, 277), Müslim (I. 267), Ebû Dâvûd (II. 3), Tirmizî (I. 122), Nesâî (I. 336), İbn Mâce (I. 281), Mâlik (s. 103) Şâfiî, *el-Ümm*, (II. 25), Dârimî (s. 147), Tayâlisî (s. 292), Dârekutnî (s. 215) ve Tahâvî (I. 314) Ebû Saîd hadisinden rivayet ederler.

439. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Uyeyne, Mindel el-Anezî, Amr b. Yahyâ el-Ensârî, onun babası ve Ebû Saîd el-Hudrî yoluyla Resulullah'tan şöyle buyurduğunu haber verdi: "5 veskten daha az olan mallarda zekât yoktur."

440. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Saîd, İsmâîl b. Ümeyye, Muhammed b. Yahyâ b. Hibbân, Yahyâ b. Umâre ve Ebû Saîd yoluyla Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: "5 veskten az olan hurma ve tahılda zekât yoktur."

441. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Şerîk, İbn Ebî Leylâ, Amr b. Mürre ve Ebü'l-Bahterî yoluyla Ebû Saîd el-Hudrî'nin Peygamber'den merfû olarak şöyle buyurduğunu haber verdi: "5 veskten daha az olan mallardan alınacak bir zekât yoktur."

442. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abede, Muhammed b. İshâk, Muhammed b. Yahyâ b. Hibbân ve Yahyâ b. Umâre yoluyla Ebû Saîd el-Hudrî'nin şöyle dediğini haber verdi: Ben Allah Resulü'nü şöyle derken dinledim: "5 veskten daha az olan hurmadan [alınacak] zekât yoktur."

443. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Şihâb, İbn Ebî Leylâ, Amr b. Mürre ve Ebü'l-Bahterî yoluyla Ebû Saîd'in şöyle dediğini haber verdi: "5 veskten az olan malda zekât yoktur."

444. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdüsselâm b. Harb, Leys, Nâfi' ve Abdullah b. Ömer yoluyla Resulullah'ın şöyle buyur- [156]
duğunu haber verdi: "5 veskten daha az olan maldan [alınacak] zekât yoktur."³³

445. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Vekî', İdrîs el-Evdî, Amr b. Mürre, Ebü'l-Bahterî ve Ebû Saîd el-Hudrî yoluyla Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: "5 veskten az olan mallarda zekât yoktur."³⁴

33 Bu sahih bir isnaddır. Leys, İbn Ebî Sâlim'dir. Bunu Tahâvî (I. 315) de aynı yolla rivayet eder. Eyyûb b. Mûsâ, Nâfi' ve İbn Ömer yoluyla mevkuf olarak rivayet eder.

34 Bunu Ebû Dâvûd da rivayet eder (II. 3), Dârekutnî (II. 2) ile beraber, İdrîs b. Yezîd el-Evdî ve Amr b. Mürre yoluyla rivayet eder ve sonuna şu ilaveyi yapar: "Vesk, 60 sa'dır." Bu ilaveyi sadece İbn Mâce (I. 288) merfû olarak bu isnadla Amr'dan İdrîs yoluyla rivayet eder: Bir vesk, 60 sa'dır. Ebû Dâvûd, Ebu'l-Bahterî, Ebû Saîd'den dinlememiştir, der.

446. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kurrân el-Esedî, Yahyâ b. Ebî Enîse,³⁵ Amr b. Şuayb ve onun babası yoluyla dedesinin şöyle dediğini haber verdi: Allah Resulü buyurdu ki: "5 veskten az olan mallarda zekât yoktur."³⁶

447. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hafs b. Gıyâs, Eş'as ve Ebû'z-Zübeyr yoluyla Câbir b. Abdillâh'ın şöyle dediğini haber verdi: "5 veskten az olan mallarda zekât yoktur."³⁷

448. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr b. Ayyâş ve Mugîre yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: "5 veskten az olan mallarda zekât yoktur."

449. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Cerîr b. Abdülhamîd ve Mugîre yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: "5 veskten daha az olan mallarda zekât yoktur."

450. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahîm ve Muhammed b. Sâlim yoluyla³⁸ Şa'bî'nin şöyle dediğini haber verdi: "5 veskten az olan mallarda zekât yoktur."

451. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Ebî Zâide ve Ebû Sehl yoluyla Âmir'den bunun benzerini rivayet etti.

[157] 452. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Ebî Zâide ve Mübârek yoluyla Hasan'ın bunun benzerini rivayet ettiğini haber verdi.

İbn Ebî Hâtem de *Merâsîl*'de (s. 28) bunu söylemektedir. Bkz. 477, 513 ve 514 nolu paragraflar.

35 Yahyâ b. Ebî Enîse, gerçekten zayıf bir ravidir.

36 Dârekutnî (s. 199) bunu İbn Ebî Leylâ, Abdülkerîm ve Amr b. Şuayb yoluyla rivayet eder. İbn Ebî Leylâ, Muhammed b. Abdurrahmân olup zayıf bir ravidir. Süyûtî bunu *Dürrü'l-Mensûr*'da (I. 341) yine İbn Ebî Şeybe'ye nispet eder.

37 Bu mevkuf bir hadistir. Bunu yazardan başka bir kimsenin mevkuf olarak rivayet ettiğini aradım bulamadım. Bunu Müslim (I. 268), Dârekutnî (s. 199), İyâz b. Abdullah el-Kureşî yoluyla; Tahâvî ise Hammâd b. Mesleme yoluyla ve her ikisi de Ebû'z-Zübeyr ve Câbir'den merfû olarak rivayet ederler. Bunu İbn Mâce (I. 281), Tahâvî (I. 315) ve Hâkim (I. 401), Muhammed b. Müslim et-Tâifî, Amr b. Dînâr ve Câbir'den merfû olarak rivayet ederler. Dârekutnî ise (s. 200) aynı yolla Amr, Câbir ve Ebû Saîd'den merfû olarak rivayet eder. Bu isnad sahihtir. Tahâvî (I. 315) bunu sahih bir isnadla Ebû Hüreyre hadisinden rivayet eder. Zeylâf de bunu Ahmed'in *Müsned*'ine nispet eder (I. 407).

38 Bu ravi Hemedânî olup Ebû Sehl el-Kûfî'dir, zayıf bir ravidir. Rivayet ettiği hadisleri alınmaz, terk edilir.

453. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, Yûnus, ez-Züh-rî ve Ebû Ümâme b. Sehl b. Huneyf³⁹ yoluyla Saîd b. el-Müseyyeb'in şöyle dediğini haber verdi: Hurmanın miktarı 5 veske ulaşmadıkça zekâtın alınmayacağı hususunda sünnet cari olmuştur.

454. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek ve Ya'kûb b. el-Ka'kâ yoluyla Atâ'nın şöyle dediğini haber verdi: 5 vesk olan malda zekât vardır; bu da 300 sâ' kadardır.

455. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek ve Ma'mer yoluyla İsmâîl b. Ümeyye'nin şöyle dediğini haber verdi: Züh-rî'ye veski (çoğulu *evsak*) sordum. Onu bana sağlam, inandırıcı bir şekilde anlattı.

456. Yahyâ der ki: Hasan b. Sâlih ile Şerîk, vesklerde (yani 5 veskten fazla olan mallarda) zekât vardır, derlerdi. Bundan az olanlardan ise bir şey verilmez görüşündeydiler. Ben bunu onlardan duydum.

457. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Eşcaî yoluyla haber verdi ki: Süfyân b. Saîd de bu görüşü benimseyip 5 vesk olan maldan zekât alınmasını, daha az olandan ise alınmamasını söylediler.

Vesk ve Sâ'

458. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İsrâîl, Yûnus ve Mugîre yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Vesk, 60 sâ'dır.

459. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr b. Ayyâş ve Mugîre [158] yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Vesk, Haccâciye ölçine göre 60 sâ' kadardır.⁴⁰

460. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Cerîr b. Abdülhamîd ve Mugîre yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Vesk, Haccâc'ın koyduğu kafiz ölçeğine göre 60 kafiz eder.⁴¹

39 Bu mürsel bir hadistir. Çünkü Ebû Ümâme b. Sehl (onun adı Esad'dır) Peygamber'in vefatından iki sene önce dünyaya gelmiştir. O nedenle Peygamber'den hadis işitmemiştir. 100/718 yılında vefat etmiştir.

40 Haccâcî, Haccâc'ın koyduğu ölçeğin adıdır. Haccâc, kendi ölçeğini Hz. Ömer'in koyduğu sâ' ölçeğine göre düzenlemiştir. İleride geleceği üzere bu konuda çeşitli rivayetler vardır.

41 Bu hadisi Ebû Dâvûd (II. 3) Cerîr yoluyla rivayet etmiştir. Metni şöyledir: Vesk, Haccâcî ölçeğine göre 60 sâ' yapar.

461. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Saîd ve Hâlid el-Hazâ yoluyla Ebû Kılâbe'nin vesk, 60 sâ'dır, dediğini haber verdi.

462. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahîm ve Muhammed b. Sâlim yoluyla Şa'bî'nin şöyle dediğini haber verdi: Haccâciye göre vesk, 60 sâ' eder.

463. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Ebî Zâide ve el-Mübârek yoluyla Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Veskin tartısı Haccâciye göre 60 sâ'dır.

464. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Vekî', Şerîk, Leys ve Nâfi' yoluyla İbn Ömer'in veskin tartısının 60 sâ' olduğunu söylediğini haber verdi. Yahyâ der ki: Ben bunu Şerîk'e sordum; hafızasında olmadığını söyledi.

465. İsmâîl bize Hasan ve Yahyâ⁴² yoluyla haber verdi. Ebû Saîd el-Hudrî, veskin 60 sâ' olduğunu söyledi.

[159] 466. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, Ya'kûb b. el-Ka'kâ ve Katâde yoluyla Atâ'nın, veskin 60 sâ' olduğunu söylediğini haber verdi.

467. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Ebû Şihâb yoluyla İbn Ebî Leylâ'nın, veskin 60 sâ' olduğunu söylediğini haber verdi.

468. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, Ya'kûb b. el-Ka'kâ ve Katâde yoluyla Saîd b. el-Müseyyeb'in veskin 60 sâ' olduğunu söylediğini haber verdi.

469. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Ebû Şihâb yoluyla İbn Ebî Leylâ'nın veskin 60 sâ' olduğunu söylediğini haber verdi.

470. İsmâîl bize Hasan ve Yahyâ yoluyla Hasan b. Sâlih ile Şerîk'ten, ikisinin veskin 60 sâ' olduğunu söylediklerini haber

42 İsnad burada kesilmiştir. Bu hadis daha önce 445 nolu paragrafta Ebû Saîd hadisi olarak ve onun isnadıyla geçmişti. Biz orada Ebû Dâvûd ve Dârekutnî'nin şu cümleyi ilave ettiğini söylemiştik: "Vesk, 60 ölçektir." Fakat bu hadis orada merfû, burada ise mevkuf olarak rivayet edilmiştir. Yazar, burada oradaki isnadla rivayet etmiştir. Fakat burada mevkuf olarak rivayet etmiştir. Dârekutnî (s. 201) merfû olarak Câbir hadisinden şöyle rivayet eder: 5 veske ulaşmadıkça toprak ürünlerinde zekât yoktur. Ürün 5 vesk olunca zekât vermek farz olur. Bir vesk mal, 60 sâ' gelir. Bu hadisin isnad zincirinde Muhammed b. Yezîd b. Sinân ve onun babası vardır. Bu iki ravi zayıftır. Muhammed ise daha zayıftır.

verdi. Bunlar, 5 veskten az olan mallarda zekâtın farz olmayacağı görüşündeydiler.

Sâ' Miktarı

471. İsmâîl bize Hasan ve Yahyâ yoluyla haber verdi: Yahyâ der ki: Hasan b. Sâlih'e sâ'ın miktarını sordum. Haccâcî kâfîzi bir sâ' olup o da 8 rıtıl eder, dedi.

472. İsmâîl bize Hasan ve Yahyâ yoluyla haber verdi: Yahyâ der ki : Ben Şerîk'e sâ'ın miktarını sordum. Sâ'ın 8 rıtıldan daha az, 7 rıtıldan daha çok olduğunu söyledi.

473. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Şerîk ve Mugîre yoluyla [160] la İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Haccâcî ölçeği Hz. Ömer'in sâ' ölçeğine uygun olarak düzenlenmiştir.⁴³

474. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr b. Ayyâş, Cerîr b. Abdülhamîd ve Mugîre yoluyla İbrâhîm'in Haccâcî, sâ' ölçeğinin ta kendisidir, dediğini haber verdi.

475. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Şihâb, Haccâc ve Fudayl b. Amr yoluyla İbrâhîm'in, sâ' ölçeği aynı Haccâcî ölçeği gibidir, dediğini haber verdi.

476. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Zübeyr b. Muâviye, Ebû İshâk ve adını söylediği bir adam yoluyla Mûsâ b. Talha'nın şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer'in koyduğu sâ' (veya Ömer b. el-Hattâb'ın kâfîzi, dedi) Haccâcî ölçeği gibidir.⁴⁴

477. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve İsrâîl yoluyla Ebû İshâk'ın şöyle dediğini haber verdi: Haccâc bize Medine'den geldi ve dedi ki: "Ben sizin için Ömer b. el-Hattâb'ın sâ' miktarına uygun bir ölçek belirledim."⁴⁵

43 Tahâvî (I. 324) bunu Şerîk, Mugîre, Ubeyde ve İbrâhîm yoluyla rivayet ederek der ki: Haccâc, kâfîz ölçeğini Hz. Ömer'in sâ' ölçeğine uygun olarak koydu. Tahâvî bunu Vekî', onun babası, Mugîre ve İbrâhîm yoluyla rivayet ederek dedi ki: Biz Hz. Ömer'in sâ'ını değiştirip Haccâcî yaptık. Onların yanında Haccâcî, Bağdâdî ölçeğine göre 8 rıtıl yapar.

44 Tahâvî (I. 324) bunu Vekî', Ali b. Salih, Ebû İshâk ve Mûsâ b. Talha yoluyla rivayet etti ve "Haccâcî ölçeği aynı Hz. Ömer'in sâ'ı gibidir." Bunun isnadında burada olduğu gibi, "Adını söylediği bir adam" ifadesi bulunmamaktadır.

45 Bu haber gösteriyor ki Haccâc'ın koyduğu ölçek, Hz. Ömer'in koyduğu sâ'ına uygundu. Bu ölçeğin ismi Hz. Peygamber zamanında verilmiş

[161] 478. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Zübeyr yoluyla Yahyâ b. Saîd'in, bu evvelkine göre 2 sâ' kadardır, dediğini haber verdi. Zübeyr der ki: Yahyâ onu ölçtü de Haccâcî ölçeğine göre inşallah 2 ölçek geldi.

479. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Ebû Şihâb yoluyla İbn Ebî Leylâ'nın şöyle dediğini haber verdi. Sâ' ölçeği, Haccâcî ölçeği kadar veya biraz daha ağırdır.

480. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Cerîr b. Abdülhamîd ve Yezîd b. Ebî Ziyâd yoluyla Abdurrahmân b. Ebî Leylâ'nın, bir sa, Haccâcî'ye göre bir ölçek daha fazladır, dediğini haber verdi. Cerîr, onun bu sözüyle ölçeği kastettiğini zannediyorum ve dörtte biri (kadar) diyor.

481. İsmâîl bize Hasan ve Yahyâ yoluyla Yahyâ'nın şöyle dediğini haber verdi: Ebû Ca'fer zamanında Hasan b. Sâlih ile Süfyân'ı dinledim. Bunlar bana yemin kefareti hakkında, on fakire Hâşimî ölçeğine göre bir kafız ve dörtte bir kafız -her hâlde buğday dedi- vermemi emrettiler. Bu miktar ise 32 rıtıl meblağ tutuyordu.⁴⁶

değildir. Böylece 445 nolu paragrafın dipnotunda, Ebû Dâvûd'dan nakletmiş olduğumuz rivayetin yanlışlığı ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple onun ravisinin mana itibarıyla rivayet etmiş olduğu ümit edilir. Çünkü diğer bütün rivayetlerde "Vesk, 60 sâ'dır," denilmektedir.

46 Iraklılarla Hicazlılar sâ'in miktarını tayinde anlaşmazlığa düştüler: Iraklılar bunun Bağdâdî ölçeğiyle 8 rıtıl yaptığını ileri sürerken Hicazlılar ise bunun beş tam üçte bir rıtıl yaptığını söylüyorlar. Ebû Yûsuf da Medine'ye geldikten, Tahâvî (I. 324) ile Zeylaî'nin (I. 431) Beyhâkî'den naklettikleri gibi ve Peygamber'in sâ'ını gördükten sonra bu görüşe dönmüş bulunmaktadır. Dârekutnî, Mâlik'in sâ'ı açıklayan iki cümlesini bildirmektedir (s. 224). Zeylaî de onu izler. Nevevî *Mecmu'*da (I. 122; V. 458; VI. 128) Bağdat rıtılının 128, 4/7 dirhem olduğunu tespit etti. 130 dirhem olduğunu söyleyenler de vardır. Sonra Nevevî (VI. 129) sâ'in miktarını da tartı ve ölçekle (ağırlık ve hacim olarak) tespit etti. Bir bilginler topluluğundan, bunun normal elleri olan bir adamın avucuna göre dört avuç kadar olduğunu nakletti. Sonra İbn Hazm'ın şöyle dediğini nakletti: Medine halkında iki şeyin değişmediğini gördük: Hz. Peygamber'in sadakaları tediye ettiği müd ölçeği, 1,5 rıtıldan fazla değil, 1, 1/4'den de az değildi. Bazıları bunun 1, 1/3 rıtıl olduğunu söyledi. İbn Hazm, bunun ölçekte bir farklılık değil, fakat buğday, hurma ve arpa gibi ürünlerin farklılığından ve bunların ölçülüp tartılmasına göre meydana gelebilecek bir şey olduğunu söyledi.

Toprak Ürün Zekâtı

[162]

İbrâhîm ve diğerleri, topraktan çıkan ürünlerde, az olsun çok olsun, zekât vardır derken, bu konuda İbrâhîm ve Atâ'dan farklı görüşte olanlar da bulunmaktadır.

482. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hasan b. Sâlih ve Mansûr yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Toprakta yetişen ürünlerde öşür veya yarı öşür vardır.

483. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hasan ve Eş'as yoluyla Atâ'nın aynı bunun benzerini söylediğini haber verdi.

484. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Şerîk ve Mansûr yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Toprakta bitip yetişen her şeyde öşür veya yarı öşür vardır.

485. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hafs b. Gıyâs, Eş'as, el-Hakem ve Hammâd yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Toprağın bitirip yetiştirdiği ürünlerde, az olsun çok olsun, öşür veya yarı öşür vardır.

486. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hasan b. Ayyâş,⁴⁷ Eş'as, el-Hakem ve Hammâd yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Toprakta bitip yetişen her şeyde öşür veya yarı öşür vardır. Onda bir veya yirmide bir zekât vardır.

487. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahîm, Eş'as ve Hammâd yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: İster az ister çok olsun, toprağın yetiştirdiği her şeyde öşür veya yarı öşür olarak zekât vardır. [163]

488. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Ayyâş, Abdurrahîm ve Eş'as yoluyla Atâ'nın aynı bunun benzerini söylediğini haber verdi.

489. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Eyyûb b. Câbir ve Hammâd yoluyla İbrâhîm'in aynı bunun benzerini söylediğini haber verdi.

490. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Ebî Zâide ve Mücâlid yoluyla Ebû Bürde'nin şöyle dediğini haber verdi: Sebze ve mey-

47 Bu ravi, Ebû Bekr b. Ayyâş'ın kardeşidir. Güvenilir bir ravi olup 172/788 yılında vefat etmiştir.

velerde zekât vardır. Bazıları, bir bağ, bir demet olsa bile yine zekât vardır, dediler.

491. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Saîd b. Sâlim b. Ebi'l-Hayfâ⁴⁸ ve Salt b. Dînâr yoluyla Ebû Recâ el-Utâridî'nin şöyle dediğini haber verdi: İbn Abbâs Basra'da halktan zekât topluyordu. Hatta pırasa destelerinden bile vergi alıyordu.

492. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Yûnus, Ebû Hanîfe ve Hammâd yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Topraktan bitip yetişen her şeyde, sebze bir demet veya daha fazla olsa bile zekât vardır.

[164] 493. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek ve Yûnus yoluyla Zührî'nin şöyle dediğini haber verdi: Buğday, arpa, hurma, yulaf (ekşi arpa) ve zeytinin dışında kalan malların değerlerinden zekât alınması görüşünü taşıyorum. Ravi der ki: Medinelilerin kutniyye, Şamlıların ise katânî adını verdikleri nohut, mercimek ve hububat gibi evde saklanabilen mallarda da zekât vardır.

494. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İsmâîl b. Ayyâş eş-Şâmî yoluyla Atâ el-Horâsânî'nin şöyle dediğini haber verdi: Yeşil bitkilerde, ceviz, badem ve meyvelerin hiçbirisinde öşür yoktur. Ravi der ki: Bunlar satılır ve elde edilen para 200 dirhem gümüşe ulaşırsa ancak bu paradan zekât vardır.

495. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İsmâîl b. Ayyâş ve Abdülazîz b. Ubeydullah⁴⁹ yoluyla Şa'bî'nin aynı bunun benzerini söylediğini haber verdi.

496. Yahyâ der ki: Bizim arkadaşlarımız arasında bunu Şa'bî'nin sözünden öğrenen bir tek kişi dahi tanımıyorum. Biz ondan bunun hilafına olan sözler işittik. Bunlar bu kitabın içindedir.⁵⁰

48 Bu ravinin biyografisini bulamadım. Bunun hocası (şeyhi) Salt b. Dînâr zayıf bir ravi olarak tanınmaktadır.

49 Bu Abdülazîz zayıf bir ravidir.

50 Bkz. 527-530 nolu paragraflar.

Tahıl Ürün Zekâtı

497. İsmâîl bize Hasan vasıtasıyla, Yahyâ'nın şöyle dediğini haber verdi: Bize göre yeşil bitkiler, yonca, kokulu bitkiler, sebzeler ve meyvelerdir. Mesela armut, ayva, şeftali, erik, elma, incir, zerdali, kayısı, nar, salatalık, acur, kiraz, bakla, havuç, muz, sedir ağacının meyvesi, ceviz, badem, karpuz ve [165] bunlara benzer şeylerdir.

498. Yahyâ Hasan b. Sâlih'in şöyle dediğini haber verdi: Zekât, buğday, arpa, hurma ve kuru üzümde dir. Ravi, biz Allah Resulü'nün zekâtı bunlarda farz kıldığını duyduk, dedi. Hasan, bu kalemlerin dışında ister bürülce ister başka bir şey olsun, zekâtın gerekli olmadığı görüşündedir.

499. Yahyâ der ki: Eşcaî bize Süfyân yoluyla aynı bunun benzerini bildirdi.

500. Yahyâ der ki: Şerîk'e, fasulye ve bürülce gibi hububatın zekâtı olup olmadığını sordum. İbrâhîm, bu gibi şeylerin hepsinde zekâtın var olduğunu söyledi, dedi.

501. Yahyâ Şerîk yoluyla Mûsâ b. Talha'nın şöyle dediğini haber verdi: Amr b. Hazm'a gönderilen mektupta şu dört çeşit malda; arpa, buğday, hurma ve kuru üzümde zekâtın gerekli olduğu yazılmaktadır. Yahyâ der ki: Haccâc bunu doğru buldu ve insanlara bu usule göre uygulama yaptı.

502. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Ebû Bekr b. Ayyâş yoluyla [166] Mugîre'nin şöyle dediğini haber verdi: Haccâc'ın vergi memuru olan Mûsâ b. el-Mugîre, Haccâc'a şu mektubu yazdı: Mûsâ b. Talha, sebzelerden herhangi birinde ve insanların elinde bir yıl boyunca kalamayan mallarda zekâtın bulunmadığını söyledi. Ravi, Haccâc'ın ise zekât vardır, dediğini bildirdi.

503. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Abdüsselâm b. Harb yoluyla Atâ b. es-Sâib'in şöyle dediğini haber verdi: Mûsâ b. el-Mugîre, Mûsâ b. Talha'nın arazisinde yetişen yeşil bitkilerden zekât almak istedi. Mûsâ b. Talha ona, yeşil bitkilerden zekât olmadığını söyledi ve bu hükmü Peygamber'den rivayet etti. Ravi der ki: Bunlar durumu Haccâc'a yazdılar. Haccâc on-

lara Mûsâ b. Talha'nın, Mûsâ b. el-Mugîre'den daha âlim olduğunu bildirdi.

504. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hafs b. Gıyâs, Amr b. Osmân b. Abdullah b. Mevhib yoluyla Mûsâ b. Talha'nın şöyle dediğini haber verdi: Allah Resulü, buğday, arpa, hurma ve kuru üzümde zekâtı farz kıldı. Amr b. Osmân, kuru üzüm veya yaş üzüm dediğini söyledi.

505. Hafs der ki: Bu ikisinden birisi yaş üzüm veya kuru üzümdür. Tane yaş üzüm tanesidir.

506. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hafs b. Gıyâs, Leys ve el-Hakem yoluyla Mûsâ b. Talha'nın şöyle dediğini haber verdi: Zekât buğday, arpa, hurma ve kuru üzümdedir.

507. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Vekî' ve Talha b. Yahyâ yoluyla Mûsâ b. Talha'nın şöyle dediğini haber verdi: Abdülhamîd ona zekâtı sordu. Mûsâ b. Talha, zekâtın ancak buğday, arpa, hurma ve kuru üzümde olduğunu söyledi.

[167] 508. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Yezîd b. Abdülazîz ve Amr b. Osmân b. Mevhib yoluyla Mûsâ b. Talha'nın şöyle dediğini haber verdi: Resulullah, Muâz'ı Yemen'in zekâtlarını toplamak üzere memur olarak gönderdi ve ona buğday, arpa, hurma ve üzümünden (veya kuru üzüm, dedi) öşür veya yarı öşür almasını emretti.

509. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Vekî' ve Amr b. Osmân yoluyla Mûsâ b. Talha'nın şöyle dediğini haber verdi: Muâz, Yemen'e geldi ve zekâtı sadece buğday, arpa, hurma ve kuru üzümünden aldı.

510. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahîm ve Amr b. Osmân b. Mevhib yoluyla Mûsâ b. Talha'nın şöyle dediğini haber verdi: Peygamber Muâz'ı Yemen'in zekâtları üzerine memur olarak gönderdi ve ona zekâtı buğday, arpa ve hurmadan almasını emretti.

511. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Ebî Zâide ve Amr b. Osmân yoluyla Mûsâ b. Talha'nın şöyle dediğini haber verdi: Re-

sulullah Muâz'ı Yemen'e gönderdi ve ona zekâtı; buğday, arpa, hurma ve üzümünden alınmasını emretti.

512. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahîm, Haccâc b. Ertât ve Amr b. Osmân b. Mevhib yoluyla Mûsâ b. Talha'nın şöyle dediğini haber verdi: Resulullah Muâz'ı Yemen'e gönderdi ve ona zekâtı; buğday, arpa, hurma ve kuru üzümünden alınmasını emretti.⁵¹

513. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Şerîk, İbn Ebî Leylâ, Amr b. Mürre ve Ebü'l-Bahterî yoluyla Ebû Saîd el-Hudrî'nin merfû olarak Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: "5 veskten daha az olan buğday, arpa, hurma ve kuru üzümünden alınacak bir zekât yoktur."

514. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Şihâb, İbn Ebî Leylâ, [168] Amr b. Mürre ve Ebü'l-Bahterî yoluyla Ebû Saîd el-Hudrî'nin merfû olarak Resulullah'tan şöyle buyurduğunu haber verdi: "5 veskten daha az olan buğday, arpa, hurma ve kuru üzümde zekât yoktur."⁵²

515. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Uyeyne, Amr b. Ubeyd yoluyla Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Resulullah deve, sığır, koyun, keçi, altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm[de zekât vardır, diye buyurdu]. İbn Uyeyne der ki: Ben onun bürölce dediğini de duydum.

516. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr b. Ayyâş ve Eclah yoluyla Şa'bî'nin şöyle dediğini haber verdi: Resulullah, Yemen halkına zekât hakkında şöyle yazdı: "Zekât ancak buğday, arpa, hurma ve kuru üzümünden alınır."

517. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahîm ve Eclah yoluyla Şa'bî'nin şöyle dediğini haber verdi: Resulullah, Yemen

51 502-512 ve 542 nolu paragraflarda geçen hadis ve haberlerin hepsinin kaynağının Mûsâ b. Talha ailesinin yanında olan Muâz'ın mektubuna dayandığı görülmektedir. 382 nolu paragrafın dipnotundaki açıklama da buna benzemektedir.

52 Bu ve bundan önceki hadiste, zekât alınan mal çeşitleri anıldığı hâlde 441, 443 ve 445 nolu paragraflarda geçen hadislerde mal çeşitleri açıklanmamıştır. Biz orada Ebü'l-Bahterî'nin Ebû Saîd'den hadis dinlememiştir. Burada İbn Ebî Leylâ, Muhammed b. Abdurrahmân olup zayıf bir ravidir.

halkına zekât hakkında, buğday, arpa ve hurmadan alınır, diye yazdı.

518. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Attâb b. el-Cezerî⁵³ ve Husayf⁵⁴ yoluyla Mücâhid'in şöyle dediğini haber verdi: Resulullah zamanında zekât sadece şu beş kalem maldan alınır: Buğday, arpa, hurma, kuru üzüm ve börülce.

519. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Hammâd yani el-Haneî ve Ebân yoluyla Enes'in şöyle dediğini haber verdi: Resulullah zekâtı sadece buğday, arpa, hurma ve üzümünden [alınmasını] farz kıldı.⁵⁵

520. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahîm ve Eş'as yoluyla Şa'bî'nin şöyle dediğini haber verdi: Zekât, topraktan bitip yetişen buğday, arpa, hurma ve kuru üzümünden alınır. Âmir der ki: [Bir kısım âlimler] börülcenin de zekât mallarından olduğu görüşündeydiler.

[169] 521. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahîm ve Leys yoluyla Mücâhid'in şöyle dediğini haber verdi: Zekât ancak buğday, arpa ve hurmadan alınır.

522. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hasan b. Sâlih ve Mugîre yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Zekât, arpa ve börülcede de vardır.

523. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahmân b. Hamîd er-Ruvâsî, Ebû İshâk ve Hâris yoluyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini haber verdi: Zekât buğdaydan alınır. Buğday yoksa arpadan, arpa yoksa kuru üzümünden, kuru üzüm yoksa hurmadan alınır.⁵⁶

524. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kurrân el-Esedî, Yahyâ b. Ebî Enîse, Amr b. Şuayb ve onun babası yoluyla dedesinin şöyle dediğini haber verdi: Resulullah şöyle buyurdu: "Dört

53 Bu, İbn Beşîr olup güvenilir bir ravidir ve 190/805 yılında vefat etmiştir.

54 Bu, İbn Abdurrahmân el-Cezerî Ebû Avn olup güvenilirdir fakat hafızası zayıftır. Attâb'ın ondan rivayet ettiği hadisleri kabul etmemişlerdir.

55 Ebû Hammâd zayıf bir ravi olduğu için bu hadis de zayıftır.

56 Bu hadisin ravi zincirinde bulunan Hâris el-Avâr gerçekten zayıf bir ravidir.

çeşit maldan başka, diğer mallarda zekât yoktur. Bu dört kalem mal, buğday, arpa, hurma ve kuru üzümdür.”⁵⁷

525. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Uyeyne, Amr b. Dînâr ve Tâvûs yoluyla Muâz'ın Yemen'de şöyle dediğini haber verdi: Bana (para değil) elbise gibi eşya getirin,⁵⁸ ben sizden bürülce ve arpa yerine onu alırım. Böyle elbise almak hem sizin için bir kolaylık, hem de Medine'deki Muhacirler için daha faydalıdır.

526. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Uyeyne, İbrâhîm b. Meysere ve Tâvûs yoluyla Muâz'ın Yemen'de şöyle dediğini haber verdi: Bana ister beş endazeli bir elbise, ister giyilmiş bir elbise getirin,⁵⁹ ben onu sizden zekât yerine kabul ederim. Çünkü bu sizin için daha kolay ve Medine'deki Muhacirler için daha faydalı olur.

527. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Ebî Zâide ve Eş'as yoluyla Şa'bî'nin şöyle dediğini haber verdi: Peygamber zamanında zekât, buğday, arpa, kuru üzüm ve hurmadan alınırdı. ^[170]

528. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Zübeyd ve Muhammed b. Sâlim yoluyla Şa'bî'nin şöyle dediğini haber verdi: Zekât, toprağın yetiştirip bitirdiği şeylerden sadece buğday, arpa, hurma ve üzümde vardır.

529. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays ve Muhammed b. Sâlim yoluyla Şa'bî'nin şöyle dediğini haber verdi: Zekât, sadece dört şeyde buğday, arpa, hurma ve kuru üzümde vardır. Ravi der ki: “Mükellef üzümü yaş olarak satarsa ne olacak?” diye sordum. “Parasından öşür veya yarı öşür olarak hesap ederek verir,” diye cevap verdi.

530. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Ebî Zâide ve Eş'as yoluyla Âmir'in şöyle dediğini haber verdi: Peygamber zamanında zekât, buğday, arpa, hurma ve kuru üzümde alınırdı.

57 Bu hadisin ravi zincirinde bulunan Yahyâ b. Ebî Enîse 446 nolu paragrafta geçtiği üzere gerçekten zayıf bir ravidir.

58 Buradaki eşya (arz) tabiri, para dışındaki malları ifade eder.

59 5 arşın elbisenin Yemen'de bir melike nispet edildiği de söylenmektedir.

531. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek ve İbn Cüreyc yoluyla Atâ'nın şöyle dediğini haber verdi: Zekât sadece hurma, [kuru] üzüm ve hububatta vardır. Yeşil bitkilerde ve meyvelerde zekât yoktur. Bunlar (bekletilmediği ve hemen yenilip dağıtıldığı için) hepten sadaka sayılır.

532. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve İbn Mübârek yoluyla Yûnus'un şöyle dediğini haber verdi: Zührî'ye hububatın zekâtını sordum. Bana zekâtın sadece buğday, arpa, hurma, üzüm, tadı ekşi olan arpa ve zeytinden alınacağı ulaştı, dedi.

533. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hasan ve Mugîre yoluyla İbrâhîm'in, tadı ekşi olan arpa türünden de zekât alınır, dediğini haber verdi.

[171] 534. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr b. Ayyâş ve Mugîre yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Zekât, buğday, arpa, hurma, kuru üzüm ve ak darıdan alınır. Bunlardan 5 ves-ke ulaşmamış şeylerde zekât yoktur.

535. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Züheyr b. Muâviye, Mûsâ b. Ukbe ve Nâfi' yoluyla İbn Ömer'in, meyve ve ziraat ürünlerinin zekâtı hakkında şöyle dediğini haber verdi: Hurma, [kuru] üzüm, buğday, arpa veya tadı ekşi arpa gibi olan mallardan oşûr veya yarı oşûr alınır.

536. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, Mûsâ b. Ukbe ve Nâfi' yoluyla İbn Ömer'in, tadı ekşi olan arpa türünden zekât alındığını söylediğini haber verdi.

537. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Eşcaî, Süfyân b. Saîd ve Talha b. Yahyâ yoluyla Ebû Bürde'nin şöyle dediğini haber verdi: Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile Muâz'ı Yemen'e gönderildikleri zaman zekâtı yalnız buğday, arpa, hurma ve kuru üzümde aldılar.⁶⁰ Eşcaî der ki: Süfyân'ın, toprağın bitirip yetiştirdiği ürünlerden sadece şu dört malda; buğday, arpa, hurma ve kuru üzümde

60 Hâkim bunu *Müstedrek*'te (I. 401) Ebû Huzeyfe ve Süfyân Sevrî yoluyla rivayet eder. Talha b. Yahyâ ve Ebû Bürde'den rivayet ediliyor ki: Peygamber, Mûsâ ile Muâz b. Cebel'i, insanlara din işlerini öğretmek için gönderdiği zaman buyurdular ki: Şu dört çeşitten başka mallardan zekât almayınız. Yalnız arpa, buğday, kuru üzüm ve hurmadan alınız. Zehebî bu hadisi sahih bulmuştur.

zekât vardır, dediğini duydum. Yahyâ der ki: Bu söz bizim arkadaşlarımızın (mezhebimizin) görüşüdür.

538. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Vekf, Talha b. Yahyâ ve Ebû Bürde yoluyla Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin [zekât konusunda] şöyle yaptığını haber verdi: Ebû Mûsâ Yemen'e geldiği zaman, zekâtı yalnız buğday, arpa, hurma ve kuru üzümünden aldı.

539. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr b. Ayyâş ve Mugîre yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Zekât, buğday, arpa, hurma, kuru üzüm ve akdarıdan alınır. Bunlar 5 vesk miktarına ulaşmadıkça zekât alınmaz.⁶¹

Taze Olmayan Mal

[172]

540. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Mufaddal b. Mühelhil ve Mugîre yoluyla Mucâhid'in şöyle dediğini haber verdi: O, sebze, armut ve benzeri meyvelerde ve bir yıl korunamayan mallarda zekâtın farz olmadığı görüşünü savunuyordu.

541. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Hammâd el-Hanefî ve Mugîre yoluyla Mucâhid'in şöyle dediğini haber verdi: Elma, armut benzeri bir yıl kalamayan meyvelerde ve baklagillerde zekât yoktur.

542. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Ebû Bekr b. Ayyâş yoluyla Mugîre'nin şöyle dediğini haber verdi: Mûsâ b. el-Mugîre, Haccâc'a Mûsâ b. Talha'nın kendisine sebze cinsinden olan mallarla, insanların elinde bir yıl saklanamayan mallarda zekâtın bulunmadığını bildirdiğini yazdı.

543. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays b. er-Rebî' ve Husayf yoluyla Mucâhid'in şöyle dediğini haber verdi: Yaş incirde zekât yoktur. Ancak incir toplanıp kurutulursa vardır.

61 Sebze ve meyvelerde zekâtın vacip olup olmadığı konusundaki ihtilaf çok eskidir. Bu hususta taraflardan birisinin görüşünü destekleyen sahih bir hadis yoktur. Bunun geniş açıklaması şu kaynaklarda geçer: *Nasbu'r-Râye*, I. 408, 410; *Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân*, III. 11-12; *Neylü'l-Eytâr*, IV. 203-205; *Mecmu'*, V. 452-456. Tirmizî (I. 124) bu konuda şunları yazar: Bu hususta Peygamber'den gelen sahih bir hadis mevcut değildir. Mûsâ b. Talha'dan rivayet edilen bu hadis ise Peygamber'den mürsel olarak rivayet edilmektedir. Bu konuda ilim sahiplerinin uygulaması, sebze ve meyve gibi yeşil, taze bitkilerden zekât almanın gerekmediği şeklindedir.

544. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Hammâd ve Husayf yoluyla Mücâhid'in şöyle dediğini haber verdi: Yeşil ve yaş bitkilerde zekât yoktur. Ancak bunlar toplanıp kurutularak ürün hâline getirilirse o zaman vardır.

545. Yahyâ der ki: Bu söz, [ölçekle] ölçülebilen mallardan ve insanların elinde bir yıl boyunca korunabilen mallarda zekât vardır, sözüne benzemektedir.

546. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve İbn Mübârek yoluyla Ma'mer'in şöyle dediğini haber verdi: Zührî'ye zeytini sordum; zeytin ölçekle alınıp satılıyor, onun için onda öşür vardır, dedi.

[173] 547. Yahyâ der ki: Zührî, zekâtın sanki ölçülebilen mallarda olduğu görüşündedir, hâlbuki sahabiler Hz. Ali ile Hz. Ömer'in yeşil ve yaş bitkilerde zekâtın farz olmadığı görüşünde olduklarını bildirmişlerdir.

548. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahmân b. Hamîd er-Ruvâsî, Ca'fer b. Nuceyh es-Sa'dî el-Medenî⁶² yoluyla Bişr b. Âsım, Osmân b. Abdullah b. Evs'in şöyle dediklerini haber verdi: Süfyân b. Abdullah es-Sekafî, Hz. Ömer'in Tâîf'te vergi memurluğunu yapıyordu. Sekafî, Hz. Ömer'e şu mektubu yazdı: "Buralarda benden önce üzüm bahçeleri varmış. Şimdi ise bu bahçelerde üzümden kat kat daha fazla gelir getiren şeftali, erik ve nar yetiştirilmektedir. Bunlardan öşür almam konusunda bana bir emir yazıp gönderseniz de bunlardan öşür alsam daha iyi olmaz mı?" Ravi der ki: Hz. Ömer ona şöyle cevap verdi: "Bu mallardan öşür alınmaz." Ravi, bunların dikenli bitkiler olduğu için bunlardan zekât alınmadığını söylemektedir.

549. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hafs b. Gıyâs, Leys ve Mücâhid yoluyla Hz. Ömer'in yeşil bitkilerde zekâtın farz kılınmadığını söylediğini haber verdi.

62 Ben bu ravinin biyografisini bulamadım. *Lisânü'l-Mîzân*'da Ca'fer b. Nuceyh el-Medenî'yi Ebû Ca'fer et-Tûsî, Şii raviler arasında zikredilmektedir. Ben bu ravinin o ravi olup olmadığını bilmiyorum.

550. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Muâviye, Leys ve Mücâhid yoluyla Hz. Ömer'in yeşil bitkilerde zekâtın farz olmadığını söylediğini haber verdi.

551. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahîm, Leys b. Süleyym⁶³ ve Mücâhid yoluyla Ömer b. el-Hattâb'ın yeşil bitkilerde zekât olmadığını söylediğini haber verdi.

552. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû'l-Ahvas ve Mugîre yo- [174] luyla Mücâhid'in yeşil bitkilerde zekâtın olmadığını söylediğini haber verdi.

553. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdüsselâm b. Harb ve Leys yoluyla Mücâhid'in yeşil bitkilerde zekâtın olmadığını söylediğini haber verdi.

554. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays b. er-Rebî', Ebû İshâk ve Âsım b. Damra yoluyla Hz. Ali'nin sebze ve yeşil bitkilerde zekâtın olmadığını söylediğini haber verdi.

555. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Zübeyd ve Eclah yoluyla Şa'bî'nin yaz ziraatında zekâtın olmadığını söylediğini haber verdi.

556. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Zübeyd, Eclah, Ebû İshâk ve Âsım b. Damra yoluyla Hz. Ali'nin bu haberin benzerini söylediğini bildirdi.

557. Yahyâ b. Âdem der ki: Arkadaşlarımız, Eclah ve Şa'bî yoluyla aynı bunun benzerini haber verdiler. Bunlar lafız bakımından farklı olmakla beraber, mana bakımından aynıdır.

558. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hasan b. Sâlih ve Eclah yoluyla Şa'bî'nin yaz ziraatında⁶⁴ zekât olmadığını söylediğini haber verdi.

559. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Bekr b. Ayyâş ve Eclah yoluyla Şa'bî'nin şöyle dediğini haber verdi: Keten tohumları ve yaz bitkilerinde zekât yoktur.

63 Bu asıl nüshada "Süleymân" olarak geçmektedir ki yanlıştır.

64 Dr. Juynboll "ziraat" kelimesini "zirraat" şeklinde şeddeli olarak tespit etmiştir ki bu yanlıştır. Çünkü *Lisân*'da belirtildiği üzere bu ziraat yapılan toprak manasına gelir ki burada bunun bir manası olamaz, kast edilen bu değildir. Burada söylenmek istenen toprak değil, toprağa ekilip dikilen şeylerdir.

[175] 560. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahîm ve Eclah yoluyla Şa'bî'nin keten tohumları ve buna benzer yaz ürünlerinde zekâtın olmadığını söylediğini haber verdi.

561. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Mindel el-Anezî, Ebû Şihâb ve Eclah yoluyla Şa'bî'nin yaz ziraatında zekâtın olmadığını söylediğini haber verdi.

562. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hafs b. Gıyâs ve Eclah yoluyla Şa'bî'nin yaz ürünlerinde zekâtın olmadığını haber verdi.

563. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve İbn Mübârek yoluyla Ma'mer'in şöyle dediğini haber verdi: Tâvûs ve İkrime'nin Yemen safranı ve pamukta zekâtın olmadığını söyledikleri haberi bana geldi.

564. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Ebî Zâide ve Eş'as yoluyla Âmir'in yeşil ve yaş bitkilerde zekâtın olmadığını söylediğini haber verdi.

565. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Hammâd ve Ebân yoluyla Enes'in şöyle dediğini haber verdi: Yeşil bitki ve sebzelerde zekât yoktur.

566. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hasan b. Sâlih ve Mugîre yoluyla Mücâhid'in sebzelerde zekât olmadığını söylediğini haber verdi. Ravi, ben bunu İbrâhîm'e söyledim, o bu sözde bir kusur bulmadı, dedi.

567. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Ebû Bekr b. Ayyâş yoluyla Mugîre'nin şöyle dediğini haber verdi: İbrâhîm'e, Mücâhid'in elma, armut ve yaz bitkilerinde zekât olmaz, dediğini söyledim. Buna karşı susup hiçbir şey söylemedi.

[176] 568. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Cerîr b. Abdülhamîd ve Mugîre yoluyla Mücâhid'in şöyle dediğini haber verdi: Elma, armut, karpuz ve sebzelerde zekât yoktur. Mugîre der ki: Bunu İbrâhîm'e söyledim, o bu hususta sustu ve hiçbir şey söylemedi.

569. İsmâîl bize Hasan ve Yahyâ yoluyla Mes'ûd el-Cu'fî'nin Mugîre'den şöyle yazdığını haber verdi: Buğday, arpa, hurma, kuru üzüm, börülce, mercimek, sütleğen, bezelye susam ve

nohut, miktar olarak 5 veske ulaşınca zekât vardır. Ravi der ki: Bu maddelerin dışındaki diğer mallardan zekât alınacağı görüşünde değilim.

570. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Hasan b. Sâlih yoluyla İbn Ebî Leylâ'nın şöyle dediğini haber verdi: Sebzelerde zekât yoktur. Hasan'a, "Susam sebze mi?" diye sordum; "Evet, susam sebzedir," diye cevap verdi.

571. Yahyâ der ki: Zekâtta malların çeşitleri, biri diğerine katılarak birleştirilmez.

572. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Yahyâ yoluyla Hasan b. Sâlih ile Şerîk'in şöyle dediklerini haber verdi: Buğday arpa ile birleştirilmez; hurma ile kuru üzüm de birleştirilmez; bu çeşit mallardan hiçbir sınıf diğeriyle birleştirilmez. 5 veske ulaşmadıkça, bu sınıf malların hiçbirisinde zekât yoktur.

573. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Ebî Zâide, Dâvûd b. Abdurrahmân ve İbn Cüreyc yoluyla Atâ'nın şöyle dediğini haber verdi: Zekâtta, buğday ile arpa; hurma ile kuru üzüm; bunlardan herhangi bir sınıf mal 5 veske ulaşmadığı zaman bir diğeriyle birleştirilmez.

574. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, Ma'mer ve Amr ^[177] b. Müslim⁶⁵ yoluyla İkrime'nin şöyle dediğini haber verdi: Bir ölçek buğday, bir ölçek arpa ve bir ölçek mısır birleştirildikleri zaman zekât nisabına ulaşıyor fakat birleştirilmedikleri zaman ulaşmıyorlarsa İkrime birleştirilir, dedi. Ma'mer, ben bunun doğru olup olmadığını Eyyûb es-Sahtiyânî'ye sordum, o bu görüşü benimsemediğini söyledi, dedi.⁶⁶

575. Yahyâ der ki: İkrime'nin bu sözünde olduğu gibi bazı âlimler, ölçekle ölçülen malların, tıpkı dirhem ve dinar gibi olduğunu, bu nedenle biriyle diğerinin birleştirilebileceğini söylediler. Yahyâ, bu görüş bizim pek ilgimizi çekmedi, dedi.

65 Bu Amr b. Müslim el-Cenedî olup güvenilirdir. Ancak tenkit edilmiştir.

66 Nevevî, *Mecmu'*da (V. 513) İbnü'l-Münzir, Tâvûs ile İkrime'den hububatin şartsız olarak birbirine katılması hususunda nakil yaptıktan sonra şöyle dedi: Bu rivayet doğru ise ben, malların birbirine katılmasını söyleyen bu iki zattan başka bir kimseyi bilmiyorum.

576. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Eyyûb b. Câbir el-Hanefî ve Hammâd yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Bir mükellefin çeşitli sınıflardan malları olsa bu sınıflardan hiçbirisi zekât nisabına ulaşmasa bu adamın üzerine zekât vermek gerekmez.

577. Yahyâ der ki: Ben Mâlik b. Enes'in arkadaşları olan Medineli bazı insanların şöyle dediklerini duydum: Zekâtta, altın ile gümüşün birleştirildiği gibi, buğday ile arpa da birleştirilir. Bunlardan birisi, hurma, kuru üzüm katılmaz; hurma ile kuru üzüm birleştirilmez. Özel olarak arpa ile buğday müstesna olmakla birlikte, hiçbir çeşit malla diğer bir mal birleştirilmez. Buğday ile arpa ise biri diğeriyle birleştirilir. Fakat bunlardan herhangi birisi bu iki çeşit malın dışında herhangi bir malla birleştirilmez.

578. Yahyâ der ki: Âlimlerin görüşüne göre buğday ile arpa ancak misli misline olur. [Bunların birleştirilmesi] caiz değil...⁶⁷

579. Şerîk der ki: Deve, sığır, koyun ve keçiler hakkında hüküm geldiği gibi, buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm hakkında da gelmiştir. Altın ve gümüş de böyledir. Her bir sınıf mal, [178] zekât vacip olacak miktara ulaşınca kadar, yalnız başına mütalaa edilir. Bunun üzerine Salt⁶⁸ b. Abdurrahmân ez-Zübeydî, Şerîk'e şunu söyledi: Bu sebeple bir sınıf malı diğer bir sınıf mala katmak uygun olmaz. Şerîk de ona, "Sen uygun olmaz dediğin zaman geriye hiçbir sorun kalmaz," dedi.⁶⁹

580. Yahyâ der ki: Şerîk'e, bölgelerden birinde tarlası olup 5 veske ulaşmayan bir ürün kaldıran, başka bir bölgede de

67 Bu cümlede bir eksiklik var. Kitap basılırken sanki bir satır düşmüş gibidir. Çünkü neyin caiz olmadığı açıklanmamıştır. (Çev.)

68 Bu kelime asıl basımda "Sib" şeklinde geçer. Dr. Juynboll yanılmıştır. Bkz. 126 nolu paragraf.

69 Zekât verilecek mal çeşitlerinden birini diğeriyle birleştirme konusundaki ihtilaf hakkında bkz. Nevevî, *el-Mecmu'*, V. 511-512. Tercih edilen görüşe göre mal çeşitlerinden biri diğerine katılmaz; her bir sınıf yalnız başınadır. Mal 5 veske ulaşınca kadar da zekât yoktur. Bu husus, Sevrî, Şâfiî, Ebû Hanîfe ve diğerlerinin görüşüdür. Mallar birbirine katılır diyenlerin bu konuda sağlam bir delilleri de yoktur.

yine tarlası bulunup oradan da 5 veskten az ürün kaldıran ve bu bölgeler arasında da iklim farkından dolayı birisinde erken ziraat yaparken, diğerinde geç ziraat yapan adamın durumunu sordum. [Şerîk:] “Bu iki ürün, bir senenin içinde kaldırılır ve ikisinin toplamı 5 veske ulaşırsa bu mükellef üzerine zekât vermek borç olur,” diye cevap verdi.

581. Yahyâ, Şerîk’e şöyle soru sorduğunu söyledi: Bir adam tarlasını elindeki tohumuyla ekip diyor. Sonra hasat zamanı ürünü kaldırıyor. Bu adam üründen borcunu (tohumu ve bu gibi şeyleri) çıkarır, geri kalan maldan zekâtını verir, ne dersiniz? Şerîk: “Hayır, elde ettiği ürünün tümünden zekât verir,” dedi.

582. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Vekî’ yoluyla İsmâîl b. Abdûlmelik’in şöyle dediğini haber verdi: “Ben Atâ’ya tarlayı ekiyorum,” dedim. [O da bana,] “Üründen masraflarını çıkar, geri kalan maldan zekâtını ver,” diye cevap verdi.

583. Yahyâ der ki: Şerîk’e, oşür arazisinden buğday tarlasını belli bir yiyecek karşılığında kiralayan ve oraya tahıl eken adamın durumunu sordum. Dedi ki: Borcu olan yiyeceğini üründen ayırır, geri kalan malın zekâtını verir, oşür veya yarı oşür verir. Sonra, üzerinde borcu olan bir adam malından önce borcunu çıkarır, arkasından geri kalan maldan zekâtını verir, dedi. Bundan önce ben ona, borçları bütün malını kapsayan bir adam, zekât verecek mi diye sordum. Ben bu adamın, borcunu ödemedi malını elinde tutmasını ve zekâtını vermemesini uygun bulmam, dedi. [Ya borcunu ödeyip zekât vermeyecek ya da borcunu vermeyip zekâtını verecek.]

584. Yahyâ der ki: Hasan b. Sâlih, borcu malından çok olsa bile adamın zekât vermesi gerektiği görüşünde bulunuyordu.

585. Yahyâ der ki: Onun sözünde ziraatın durumu böyleydi.

586. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Ebû Bekr en-Nehşelî yoluyla Hammâd b. Ebî Süleymân’ın şöyle dediğini haber verdi: Kişinin borcu, malının tamamı kadar olsa bile malının zekâtını verir. Çünkü o malından yemekte ve ondan ailesine nafaka sağlamaktadır. [179]

587. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ,⁷⁰ Abdüsselâm ve Mis'ar yoluyla el-Hakem ve İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Malı kadar borcu olsa da kişi zekâtını verir. Ravi, bu konudaki görüşlerimi İbrâhîm'e anlattığım zaman o bu fikrinden döndü, dedi.

588. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İsrâîl, Mugîre ve Fudayl yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Senin üzerindeki olan borcun zekâtı, onun sahibi yani alacaklı üzerinedir.

589. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Avâne, Ca'fer b. İyâs, Amr b. Herim ve Câbir b. Zeyd yoluyla İbn Abbâs ile İbn Ömer'in, ödünç para bulup da onu tarlasına ve ailesine harcayan bir adam hakkında şunu söylediklerini haber verdi: İbn Ömer, ödünç alan bu adamın ilk defa borcunu ödeyeceğini ondan sonra da geri kalan malının zekâtını vereceğini söyledi. İbn Abbâs ise bu adamın önce tarlası için yaptığı harcamaları ödeyeceğini sonra da geri kalan malın zekâtını vereceğini söyledi.⁷¹

590. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, İbn Cüreyc ve Ebû'z-Zübeyr yoluyla Tâvûs'un, bu adamın zekât borcu yoktur dediğini haber verdi.

591. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve İbn Mübârek yoluyla Yûnus'un Zührî'ye, "Tarlasının ihata duvarı ve ekimi için bu tarladan elde edilen ürünün tamamı kadar borç alan adamın durumu nedir?" diye sorduğumda, onun şöyle dediğini haber verdi: "Biz sünnette tarlası veya meyvesi için borç alıp da sonra çıkan üründen zekât vermeyen bir adamın örneğini bilmiyoruz. Onun için bu adam üzerinde borcu varken zekâtını verir." Ravi der ki: Altın ve gümüş, yani para borcu olan kimse'nin sahip olduğu paradan borçlarını çıkarıp ödemedikçe, bu paranın zekâtını vermez.

70 Buradaki ravi Yahyâ, asıl nüshada bulunmamaktadır. Hâlbuki bu ravi'nin bulunması zaruridir. Çünkü Hasan b. Ali b. Affân yazarın öğrencisi olup Abdüsselâm b. Harb'a ulaşamamıştır. Abdüsselâm 187/802 yılında vefat etmişken, Hasan ise 270/883 yılında vefat etmiştir.

71 Bu, sahih, doğru ve sağlam bir isnaddır.

592. Yahyâ der ki: İbn Mübârek ve Talha b. Nadr, İbn Sîrîn'in şöyle dediğini haber verdi: Sahabi âlimler, mahsulde borcu dikkate almıyorlardı. İbn Sîrîn ise fetva verenin borcu dikkate alması gerektiğini söylerdi.

593. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Eşcaî yoluyla Süfyân b. Saîd'in şöyle dediğini haber verdi: Topraktan bitip yetişen ürünlerde haraç vergisi vardır. Ravi der ki: Borç ve haraç çıkarıldıktan sonra geriye kalan ürün 5 veske ulaşırsa ancak o zaman zekât verilir.

594. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Uyeyne, Zührî ve Sâib b. Yezîd yoluyla Osmân b. Affân'ın şöyle dediğini haber verdi: Bu ay sizin zekât verme zamanınızdır. Kimin üzerinde bir borcu varsa onu ödesin. Mallarınızın geri kalanından zekâtlarınızı veriniz.⁷²

595. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Eşcaî, Süfyân,⁷³ ve Abdülazîz b. Karîr⁷⁴ yoluyla İbn Sîrîn'in şöyle dediğini haber verdi: "Ben kendi yerimi üçte birle kiraya veriyorum ve bundan [toprağın] haracını da veriyorum." Yahyâ der ki: "Bizde âriyetin durumu budur. Mesela, o yeri ekip dikecek bir adama verse haracını arazi sahibi verir. Çünkü o adam bu yeri ortağa vermemiş olsaydı, haracını yine kendisi ödeyecekti. Bu toprak öşür arazisi ise o takdirde öşrünü vermek toprağı eken ortağa düşer. Çünkü arazi sahibi yerini ekip dikmediği zaman, kendisinin bir şey vermesi lazım gelmez."

72 Mâlik bunu *Muvatta'*da (s. 107) Zührî'den rivayet eder. Şâfiî, *Ümm'*de II. 42) Mâlik'ten rivayet eder. İbn Hacer, *Telhis'*te der ki: Beyhâkî bunu Zührî'den başka bir varyant ile rivayet eder. «Hz. Osman, Resulullah'ın minberinde bir gün hutbe okurken şöyle söylediğini Sâib b. Yezîd dinlemiştir: "Bu ay zekât verme ayınızdır." Ravi der ki: Bu ayın hangi ay olduğunu Sâib bana anlatmadı, ben de ona sormadım. Hz. Osman devamla, kimin üzerinde bir borcu varsa o kimse borcunu ödesin, ta ki mallarınız borçtan kurtulsun da onların zekâtını veresiniz.» İbn Hacer'in bu tasarrufundan anlaşılmaktadır ki bu ay muharrem aydır.

73 Buradaki Süfyân, Süfyân Sevrî'dir.

74 Bu ismin Karir veya Kurayr olduğu hususunda rivayetler vardır. İbn Hacer ve *Kâmûs* sahibi bunu Zübeyr gibi Kurayr olarak tespit etmişlerdir. Seyyid Murtaza, *Şerh'*te Abdülazîz b. Karîr demiştir. Buradaki Abdülazîz, Abdülazîz el-Basrî'dir.

596. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Mindel b. el-Anezî, Hafs b. Gıyâs, Abdurrahîm b. Süleymân ve Leys yoluyla Tâvûs'un şöyle dediğini haber verdi: Üzerinde bulunan borcu, bütün malı kadar olan bir adamın bu maldan zekât vermesi gerekmez.

[181] 97. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, Hişâm ve Hasan yoluyla bunun bir benzerini bildirmiştir.

598. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Ebî Zâide, İbn Mübârek, Mâlik b. Enes, Yezîd b. Husayfe ve Süleymân b. Yesâr yoluyla bunun benzerini bildirmiştir.

Haraç

599. Yahyâ der ki: Şerîk ile Hasan b. Sâlih'e haraç arazi-sinden bir toprağı kiralayıp da ekip diken adamın durumunu sordum. Toprağın haracını vermek toprak sahibine düşer. Kiracı Müslüman ise kaldırdığı üründen öşür veya yarı öşür olarak vergisini verir.

600. Şerîk der ki: Haraç arazisine sahip olup da onu işle-ten kimse, toprak kiralayan kimse gibidir. [Haraç vergisi, kira-ya benzer.] Yahyâ der ki: Şerîk'in bu sözünü şöyle açıklamak mümkündür: Çünkü sahabilere, imar etsin etmesin, ekip dik-sin veya dikmesin, ziraat yapabilecek herkese Hz. Ömer, öl-çerek toprak tahsis etmiştir. Bu yerin sahibi, toprağını ister işlesin ister işlemesin, haracını vermek onun boynunun bor-cudur.

601. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Süfyân b. Saîd yoluyla Amr b. Meymûn b. Mihrân'ın şöyle dediğini haber verdi: Ömer b. Abdülazîz'e elinde haraç arazisi bulunan bir Müslümana zekât mı haraç mı düşer diye sordum. Ravi, Ömer b. Abdü-lazîz'in, toprağa haraç, mahsule ise zekât düşer diye cevap verdiğini söyledi. Ravi der ki: Ona bu soruyu tekrar tekrar sordum, hep aynı şekilde cevap verdi.

[182] 602. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Attâb b. Beşîr⁷⁵ yoluyla Amr b. Meymûn b. Mihrân'ın şöyle dediğini haber verdi: Ömer

75 Bu Attâb b. Beşîr el-Cezerî olup 518 nolu paragrafta geçti. Asıl nüsha-da Attâb b. Bişr olarak geçmektedir ki bu yanlıştır.

b. Abdilaziz'e haraç arazisine sahip olan bir Müslümanın durumunu sordum. Eliyle toprağa işaret ederek, haracı buradan al ve yine eliyle mahsule işaret ederek, zekâtı da buradan al, dedi.

603. Yahyâ b. Âdem, Şerîk'e elinde haraç arazisi bulunan ve onun haraç vergisini ödeyen adamın durumunu sordum: "Haracını verdikten sonra elde ettiği üründen zekâtını da verecek mi?" dedim. "Evet, bu mal 5 veske ulaşmışsa bunun zekâtını verecektir," dedi. Sonra dedi ki: Amr b. Meymûn b. Mihrân, bana Ömer b. Abdülazîz'in bunu söylediğini veya emrettiğini bildirdi. Şerîk der ki: Ben Ömer'in bu sözü söylemediğini ümit ederim.⁷⁶ Belki bu konuda ona soru sorulmuş veya bir görüş aktarılmış olabilir. Çünkü o kendisine uyulan bir adam konusunda bulunuyordu.

604. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Eşcaî yoluyla Süfyân b. Saîd'in şöyle dediğini haber verdi: Toprakta yetişen ürünlerde haraç vardır. Bu sebeple borç ve haraç çıkarıldıktan sonra geri kalan ürün 5 veske ulaşırsa bundan zekât verilir ve bu ziraattan elde edilen kazanç hesap edilir.

605. Yahyâ der ki: Hasan b. Sâlih'e haraç arazisi bulunan bir Müslümanın durumunu sordum. Bu mükellefin arazisinden haraç vermesi gerekir; toprağın yetiştirdiği üründen ise zekât vermesi, öşür veya yarı öşür vermesi gerekir, diye cevap verdi. Ravi, ayrıca Ömer b. Abdülazîz'in, bu mükellefin öşür ve haraç ödemesi gerekir, dediğini de duydum, dedi.

606. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve İbn Mübârek yoluyla Ma'mer'in şöyle dediğini haber verdi: Ben Zührî'ye ehl-i ahdin arazisinden bir yeri ekip diken adamın durumunu sordum. Bu adamın Müslüman olduğu bilinirse ondan zekât alınır, diye cevap verdi.

607. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Cerîr b. Abdülhamîd yo- ^[183] luyla Mugîre'nin haraç arazisinde ziraat yapan bir Müslüman

76 Asıl nüshada Ömer kelimesi tenvin ile gelmiştir. Bu yanlıştır. Belki tas-hihci, bunu Amr b. Meymûn olduğunu zannetmiştir. Hâlbuki bu doğru değildir. Doğru olan bu şahsın, Ömer b. Abdülazîz olduğudur.

hakkında şöyle dediğini haber verdi: Bu mükellefin öşür ve haraç ödemesi gerekir.

608. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve İbn Mübârek yoluyla Ma'mer'in şöyle dediğini haber verdi: Üzerinde cizye vergisi bulunan bir toprağın zekâtının nasıl olacağını Zührî'ye sordum. Hem Resulullah zamanında hem ondan sonra Müslümanlar, toprak üzerinde ortakçı olarak çalıştılar ve onu kiraya verdiler, elde ettikleri üründen de zekâtlarını verdiler. İşte biz bu toprak meselesini böyle görüyoruz, diye cevap verdi.

609. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Huşeym yoluyla Yûnus b. Ubeyd'in şöyle dediğini haber verdi: Meymûn b. Mihrân, Ömer b. Abdülazîz'e, zimmî bir kimsenin arazisinde ziraat yapan bir Müslümanın [vergisi] hakkında mektup gönderdi. Ömer b. Abdülazîz de buna şu cevabı verdi: Zimmîden borcu olan vergiyi al (veya toprağın üzerindeki vergiyi al dedi), Müslümandan da elde ettiği üründen öşür al.

610. İsmâîl bize Hasan ve Yahyâ b. Âdem yoluyla şöyle anlattı: Ebû Bekr b. Ayyâş'a, haraç arazisinden boş bir toprağı kiralayan bir Müslümanın durumunu sordum. Toprak sahibine haraç düşer, kiracı olan Müslüman üzerine ise ziraatından dolayı bir şey düşmez. Sonra ravi, Hasan'ın şöyle dediğini anlattı: Müstecir (kiracı), tüccar gibidir. Bu sebeple öşür vermek onun görevi değildir. Ebû Bekr b. Ayyâş'a: "Bunu Hasan'dan kim nakletti?" dedim. Basralılardan bazı arkadaşlarımız diye cevap verdi.

611. Yahyâ der ki: Arkadaşlarımızdan bir topluluk şöyle dedi: Haraç arazisinin bitirip yetiştirdiği ürünlerde öşür yoktur. Bu toprak üzerine ancak haraç vardır. İster Müslüman ister başka birisi olsun, bu toprağın ziraatından ve bitirdiği ürünlerinden [vergi adına] bir şey yoktur.⁷⁷

[184] 612. Yahyâ der ki: Bu konuda onların delilleri şudur: Utbe b. Ferkad, Hz. Ömer'e: "Bu benim arazinin üzerindeki sadaka-

77 Bu hüküm Ebû Hanîfe'nin görüşüdür. Âlimlerin çoğu ise öşür ile beraber haracın da vacip olduğunu söylediler. Bkz. *Mecmu'*, V. 543-559 ve 34, 35, 149-179 nolu paragraflar.

yı (vergiyi) kaldır,” dedi. Hz. Ömer ona “Ya vermekte olduğun vergiyi vereceksin ya da tarlayı sahiplerine terk edeceksin,” diye cevap verdi.⁷⁸ Bir adam Hz. Ömer’e gelip “Ben Müslüman oldum; onun için arazimden haraç vergisini kaldır,” dedi. Hz. Ömer: “Senin arazin savaşıyla alınmış topraklardan biridir.”⁷⁹ [O nedenle vergiyi kaldıramayız,] dedi. Hz. Ömer’in, Nehrü'l-Melik halkından Müslüman olan bir kadın hakkında söylediği şu söz de onlar için bir delil teşkil eder. Bu kadın toprağının üzerindeki borcu ödemişse mesele yok, ödemediyse Müslümanların topraklarını kendilerine veriniz.⁸⁰ Hz. Ali’nin, Sevâd halkından Müslüman olan bir adama söylediği şu söz de delil olur: “Sen yerinde oturmak (ve toprağını kullanmak) istiyorsan, daha önce verilmekte olan vergiyi vermen gerekir. Yoksa o araziye senin elinden alırız.”⁸¹ Hz. Ömer, Rufeyl Müslüman olduğu zaman, toprağını ona haracını ödemek şartıyla vermişti.⁸² Böylece bu hadis ve haberlerde sadece haraç açıklanmakta, bundan başka bir şey bulunmamaktadır.

613. Yahyâ der ki: Haraç hakkındaki bu hükümler bizce böyledir. Çünkü onlar, haraç bırakılsın, sadece öşür kalsın istiyorlar. Bu ise Hz. Ömer’in yapmadığı bir şeydir. O, haracı kaldırmadığı gibi, öşür hakkında da ne kaldırmamanın ne de başka bir şeyin adını andı. Çünkü öşür, her Müslümanın boynunun borcu olan bir zekâtıdır.

614. Yahyâ der ki: İbrâhîm en-Nehaî, kişi Müslüman olup kendi toprağında kalmak ve onu işlemek istediği zaman ondan haraç alınır.⁸³

615. Yahyâ der ki: Bu husus Hz. Ömer ve Hz. Ali’den nakledilmiş bulunmaktadır ki kişi Müslüman olup kendi yerinde kaldığı zaman (arazisini işlediğinde) ondan haraç alınır.⁸⁴

78 Bkz. 35, 168 ve 169 nolu paragraflar.

79 Bkz. 149 nolu paragraf.

80 Bkz. 181 ve 182 nolu paragraflar.

81 Bkz. 188 ve 189 nolu paragraflar.

82 Bkz. 183, 184 ve 186 nolu paragraflar.

83 Bkz. 190-192 nolu paragraflar.

84 Bkz. 187 nolu paragraf.

616. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Hasan b. Sâbit,⁸⁵ Ebû Talk⁸⁶ ve onun babası yoluyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini haber verdi: Haraç arazisinden, haraçtan başka bir şey alınmaz. Onun manası budur.

617. Yahyâ der ki: Ebû Bekr b. Ayyâş şöyle söyledi: Kim öşür arazisinde ziraat yaparsa toprağın hakkı olarak yerin bitirdiği ürünlerden öşür veya yarı öşür vardır. Bu ziraatı yapan bir yetim, borcu bütün malını kuşatan bir adam, bir mükateb köle,⁸⁷ muâhid, bir Müslüman, bir kadın veya bir adam ise bu şahıslardan her kim haraç arazisinde ziraat yaparsa bu kimse üzerine sadece haraç vermek gerekir.

618. Yahyâ der ki: Şerîk'e sorduğumda o, ziraatın zekâtının, ancak o ziraatı yapan kimse üzerine olacağını söyledi.

619. Yahyâ, Şerîk, Câbir ve Muhammed b. Zeyd yoluyla Muâz b. Cebel'in şöyle dediğini haber verdi: Resulullah beni Arap köylerine gönderdi. Ben onlara toprağın hissesini paylaştırıyordum. Ravi, Muâz bunları bize anlattı, dedi.

620. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Hammâd el-Hanefî, Câbir,⁸⁸ Abdurrahmân b. el-Esved ve Muhammed b. Zeyd⁸⁹ yo-

85 Bu, İbnü'r-Rûzcâr adıyla tanınan Ebû Ali el-Ahvel es-Sa'lebî el-Kûfî'dir. *Takrîb*'de zikredilmektedir. İbn Sa'd *Tabakât*'ta (VI. 275) Tağliboğullarından olduğunu ve İbnü'r-Rûzkâr lakabıyla anıldığını söyler. Bu güvenilir bir ravidir.

86 Dûlâbî'nin *el-Künâ ve'l-Esmâ*'sında (II. 18) şu bilgiler bulunmaktadır. Ebû Talk Ali b. Hanzala ve Ebû Talk Amr b. Hassân. Sonra evvelkinin yoluyla onun babası ve Evs b. Süveyb'den Cerîr b. Abdullah ile Ömer'in bir kıssası rivayet edilmektedir. Bu Evs adlı raviyi de tanıımıyorum ve onun hakkında bilgi yoktur. *Tacilü'l-Menfaat*'ta Amr b. Hassân et-Temîmî'nin biyografisinde tam bilgi yoktur. Vekî'nin ondan rivayet ettiğini anlatmaktadır. Her ne kadar Ebû Talk diye künye verdiyse de gerçekten onun bu olması ihtimal dâhilindedir. Çünkü Vekî yazarın üstadıdır. Buna göre onun da üstadı, burada kendisinden bahsetmekte olduğumuz Ebû Talk'ın tabakasındandır.

87 Velisiyle şu zamanda özgür olacağım diye bir anlaşma yapmış olan köleye İslam hukukunda mükateb adı verilir. (Çev.)

88 Bu, İbn Yezîd el-Cu'fî'dir. Gerçekten zayıf bir ravidir.

89 Dr. Juynboll bunu, Merv kadısı Muhammed b. Zeyd b. Ali el-Kindî sanmıştır. Bu, 149 nolu paragrafta geçti. İsim fihristinde de ayrı iki şahsı tek şahıs yapmıştır; hâlbuki bu böyle değildir. Çünkü Kindî daha sonra olup 96/714 yılında vefat eden İbrâhîm en-Nehaî'den rivayet eder. Buradaki şahıs ise 98/716 veya 99/717 yılında vefat eden Abdurrahmân

luyla Muâz b. Cebel'in şöyle dediğini haber verdi: Resulullah beni Arap köylerine gönderdi ve bana toprağın vergisini almamı emretti.

621. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Eşcaî, Süfyân b. Saîd, Câbir, Abdurrahmân b. el-Esved ve Muhammed b. Zeyd yoluyla Muâz b. Cebel'in şöyle dediğini haber verdi: Resulullah beni Arap köylerine gönderdi ve bana toprağın vergisini almamı emretti. Eşcaî der ki: Süfyân, bundan maksadın üçte bir ve dörtte bir olduğunu söyledi.

622. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, İbn Mübârek, Ma'mer ve Eyyûb yoluyla Saîd b. Cübeyr'in, "Görünen köyler"⁹⁰ hakkında Arap köyleri dediğini bize haber verdi.⁹¹ Yahyâ der ki: Burada Arap köyleri denince tamamıyla Arap arazisi kastedilmiştir ki bu Arap köyleri olarak ifade edilmiştir.

623. Yahyâ der ki: Hasan b. Sâlih'e, bir Müslümanın sahip olduğu öşür arazisinden olan bir toprağı ehl-i ahdden bir adamın ziraat yapması durumunu sordum. O şöyle cevap verdi: Bu adamın ortaklığı üçte bir veya yarı ise Müslümanın kendi hissesine düşen mal 5 veske ulaşırsa, öşür veya yarı öşür

b. el-Esved b. Yezîd b. Kays ondan rivayet eder. Ben bunun ya Muhammed b. Zeyd b. Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb veya Muhammed b. Zeyd b. el-Muhâcir b. Kunfûz olduğunu sanıyorum. Doğrusunu Allah bilir. Her ne olursa olsun, Câbir el-Cu'fî zayıf olduğu için bu hadis de zayıftır. Ben bu hadisin başka bir isnadla rivayet edilmiş bir benzerini bulamadım.

90 Sebe', 34/18.

91 Bu haberin İbn Cüreyc'e isnadı sahih olmakla birlikte kendisi gariptir. Bu haber *Dürrü'l-Mensûr*'da bulunmamaktadır. Tefsirlerde ve lügat kitaplarında bu ayeti tefsir eden bir şey yoktur. Ancak İbn Kesîr'in (VIII. 159) rivayet ettiği şu haber bulunmaktadır: *Avfâ*, yine ondan, yani İbn Abbâs'tan bunun Medine ile Şam arasında yolcuların bildiği ve gördüğü meydana Arap köyleri olduğunu rivayet etti. Bu konuda hata olarak garbiye yani batıda olan köyler anlamını veren kelime de bulunmaktadır. Yazarın bunu, bu isimle isimlendirilmiş bizzat köyler şeklinde anlaması zoraki bir anlayıştır. Çünkü burada veya isnadı zayıf olmasına rağmen Muâz hadisinde güdülen mana, bundan muradın Arap olmayan değil, Arap beldelerinden köyler olduğu hususunda gerçekten açıktır. *Mu'cemü'l-Büldân*, lügat kitapları veya *Cezîretü'l-Arab*, Taberî ve *Eğânî* gibi geniş fihrist kitaplarında Yahyâ b. Âdem'in zannettiği gibi Arap köyleri denen beldelerin ismini destekleyebilecek bir ima yoktur.

vermesi gerekir. 5 veske ulaşmazsa bir şey vermesi gerekmez. Bu zimmînin hissesi 5 veske ulaşsın veya ulaşmasın bir şey vermesi lazım gelmez.

624. Yahyâ Hasan'ın şöyle dediğini bildirdi: Zimmî, toprağı bir Müslümandan belli bir ücret karşılığında kiralamışsa bunlardan hiçbirinin toprağın bitirip yetiştirdiği üründen bir şey vermesi lazım gelmez. Hasan der ki: Çünkü öşür, zekâttır; zekât vermek zimmî üzerine düşmez. Toprak sahibi de kendisinin olmayan bir üründen dolayı, zekât vermeye mecbur değildir. Böylece bu iki kişiden hiçbirisi topraktan zekât vermez.

625. Diğer âlimler de şöyle dediler: Topraktan 5 vesk kadar ürün elde edilirse bunda öşür vardır. Bu toprak iki kişinin malı ise bunlardan her biri öşrünün yarısını verir. Yahyâ, biz bu görüşü kabul etmiyoruz, dedi.

626. Yahyâ der ki: Şerîk'e öşür arazisinden boş bir yeri bir Müslümandan kiralayıp da ziraat yapan bir zimmînin durumunu sordum: "Bunun öşrünü kim verecek?" [Şerîk:] "O bir zimmîdir, onun üzerine zekât düşmez," dedi. "Bu durumda toprak sahibi olan Müslümana öşür vermek düşer mi?" diye sordum. [Şerîk:] "Düşer dersem, ziraat başkasının olduğu hâlde Müslümanın kendi malı olan toprak onun aleyhine çalışmış olur," diye cevap verdi.

627. Yahyâ der ki: Bu görüşü benimseyen kimse, öşrü, zimmînin otlaklarda götüğü koyun, keçi, deve ve sığırın yerine koymuş olur. Hâlbuki bunlardan hiçbir şey lazım gelmez. Öşür, Müslüman üzerine lazım gelir diyen kimse de, toprağın vergisini katlayarak artırmış olur. Böylece bunu, zimmîlerin ticaret mallarındaki farklı konumlarına koymuş olur ve bu suretle ondan öşür katlanmış olarak alınmış olur.

628. Yahyâ der ki: Ticari vergilerde farklı bir konuma sahip [187] olan zimmî köleden toprak vergisi alınmaz. Bu görüş, zimmînin öşür arazisindeki vergisi ticarete yapıldığı gibi iki kat artırılarak alınır diyenlerin aleyhine delil teşkil etmektedir.

629. Yahyâ der ki: Şerîk'e, Müslüman bir adamdan öşür arazisinden boş bir yeri belli bir buğday karşılığında kiralayan ve oraya buğday eken Müslümanın durumunu sordum: Bunun zekâtını kim verecek? [Şerîk:] "Bunun zekâtı kiracı üzerindedir," diye cevap verdi. [Ravi:] "Öyleyse toprak sahibine almış olduğu buğdaydan zekât vermek düşer," dedim. [Şerîk:] Hayır dedi ve ekledi: Bu durumda aldığı buğday, aynı tarlayı parayla kiraya verdiği zaman eline geçen para durumundadır. "Peki, üçte bir ve dörtte bir karşılığında ekip dikseydi durum ne olacaktı?" dedim. [Şerîk, o zaman] Öşür vergisi ortadan verilecektir, çünkü onlar iki ortak oldukları için üzerlerine düşen öşrü birlikte ödemektir, diye cevap verdi.

630. Yahyâ der ki: Hasan b. Sâlih şöyle söyledi: Eğer bu iki ortaktan her birisinin hissesi, 5 veske ulaşırsa bu ikisi üzerine öşür düşer ve ortadan verirler. Bunlardan birisinin hissesi 5 veske ulaşmazsa onun üzerine hissesinden bir şey vermek gerekmez.

631. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve İbn Mübârek yoluyla Süfyân b. Saîd'in, öşür arazisinden boş bir yeri bir Müslümandan kiralayan adam hakkında şöyle dediğini haber verdi: Toprak sahibinin üzerine bir şey lazım gelmez, kiracıya ise öşür vermek düşer.

632. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Ebû Muâviye, Hasan b. Umâre ve el-Hakem yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verdi: Öşür vermek toprak sahibine düşer. Elinde öşür arazisi olup da bunu başka bir adama kiralayıp ektiren adam hakkındaki bu görüşü Yahyâ, Ebû Hanîfe'den rivayet ettiklerini ve bu sözü onun söylediğini bildirmektedir.

633. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ ve Eşcaî yoluyla Süfyân'ın şöyle dediğini haber verdi: Bir insan başka bir insanın arazisinde ziraat yapsa bu toprak üzerine üçte bir oranında haraç gerekmez. Ravi, kendisine düşen hissesinden kişinin zekât vermesi gerekir, dedi.

634. Yahyâ der ki: Şerîk'e kendi görüşüne göre istediği gibi kullanmak üzere, mudarebe yoluyla (kâr-zarar ortaklığı) para

bulan ve bir toprak kiralayıp ziraat yapan kimsenin durumu-
nu sordum. "Topraktan ürün kaldırıldıktan sonra mala zekât
[188] gerekir mi?" O, üründen öşür veya yarı öşür zekât vermek
gerekir kanaatinde olduğunu söyledi. Daha sonra, "İki yıl bu
malı satmasa bunun zekâtını verecek mi?" diye sordum. Bu
konuda bir görüş bildirmedi. "Bu malı satar ve parasını beş
ay yanında tutarsa sonra bu malından zekât verir mi?" diye
tekrar sordum. Bu para, faydalandığı malı durumunda olup
diğer malıyla birleştirerek zekâtını verir, dedi.

635. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays b. er-Rebî', Muğallis,
Mukâtîl b. Hayyân ve Ebû Miclez yoluyla Ziyâd b. Hudayr'ın
şöyle dediğini haber verdi: Ben Hz. Ömer'e ehl-i harbden bazı
insanların bizim topraklara, İslam diyarına gelip de orada ika-
met etmeleri hakkında yazdım. O da bana şöyle cevap verdi:
Onlar, altı ay oturlarsa onlardan öşür al, bir yıl oturlarsa
yarım öşür al.⁹²

636. Yahyâ der ki: Bir harbî, İslam diyarına girdiği zaman
ondan öşür alınır. Bir yıl tamamlanmadan önce malıyla bera-
ber memleketine dönerse artık yıl içerisinde ondan bir defa-
dan başka bir şey alınmaz. İslam diyarında tam bir yıl ikamet
ederse ona bildirilir: Ya memleketine döneceği ya da üzerine
cizye vergisi konularak zimmi sayılacağı söylenir, böylece iki
şeyden birisini tercih edeceği zaruri olup kendisinden bun-
dan başka bir şey kabul edilmez.

637. Yahyâ der ki: Bana göre bu adam bir sene boyunca
İslam diyarına gelip giderse mallarından sadece bir defa öşür
alınır. Buna göre bu adam Darü'l-Harb'e (yabancı memleke-
te) gider, sene tamamlanmadan önce tekrar izinle İslam bel-
desine gelir ve bu geliş ve gidiş yılda birkaç defa tekrar etse
bile bundan vergi alınır. Çünkü bu adam Darü'l-Harb'e gittiği
zaman kendisinde bulunan izinli olma vasfı sona ermiş olur.
Bundan dolayı bu şahıs tekrar geldiğinde hiç gelmemiş gibi
yeniden muamele görür.

92 41 nolu paragrafta aynı bu isnadla bu ifadeye yakın bir haber geçmiş-
tir.

638. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Kays b. er-Rebî' ve Âsım el-Ahvel yoluyla Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Ebû Mûsâ, Hz. Ömer'e "Müslüman tüccarlar Darü'l-Harb'e gittikleri zaman gayrimüslimler onlardan öşür alıyorlar," diye yazdı. Ravi, Hz. Ömer'in şöyle cevap verdiğini söyledi: "Onlar bizim memlekete geldikleri zaman sen de onlardan aynı şekilde [189] öşür al, ehl-i zimme tüccarlarından yarı öşür al; Müslüman tüccarlardan ise iki yüz (dirhem kıymetindeki maldan) beş dirhem al, daha fazla olan maldan da her kırk dirhemden bir dirhem al.⁹³

639. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Abdurrahîm ve Âsım yoluyla Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Ömer b. el-Hattâb, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye şöyle yazdı: Müslüman tüccarlardan her iki yüz dirhemden beş dirhem; iki yüz dirhemden fazla olan mallardan ise her kırk dirhemden bir dirhem al; ehl-i haraç tüccarlarından yarı öşür, haraç vermeyen müşrik tüccarlardan, yani ehl-i harb tüccarlarından ise öşür al.

640. İsmâîl bize Hasan, Yahyâ, Süfyân b. Saîd, Abdullah b. Hâlid el-Absî ve Abdullah b. Muğaffel yoluyla Ziyâd b. Hudaýr'ın⁹⁴ şöyle dediğini haber verdi: "Biz hiçbir Müslüman ve muâhidden öşür almazdık." Ravi: "Öyleyse kimden öşür alıyordunuz?" diye sordu. Ehl-i harb tüccarlarından alıyorduk. Biz onlara gittiğimiz zaman bizden öşür aldıkları gibi, biz de onlardan alıyorduk," dedi.

Kitâbü'l-Harâc'ın sonu.

Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'ındır.

Allah'ın salat ve selamı O'nun peygamberi Efendimiz Muhammed üzerine olsun.

93 Ebû Yûsuf bunu Âsım b. Süleymân el-Ahvel ve Hasan yoluyla rivayet etti (bkz. Bulak, s. 78; Selefiyye, s. 135).

94 Bu, bir sahabinin bir tâbiinden rivayetidir. Çünkü İbn Muğaffel sahabi-dir.

DİZİN

A

Abbâd b. el-Avvâm 36, 86
Abdullah b. Amr 84, 93, 101, 116, 117
Abdullah b. Ebî Bekr 48, 49, 52, 81, 101, 109, 111, 126
Abdullah b. el-Mübârek 22, 71
Abdullah b. İdrîs 18, 54, 94, 120, 139
Abdullah b. Mes'ûd 65, 84, 86, 107, 109
Abdullah b. Muğaffel 60, 71, 112, 139, 173
Abdullah b. Ömer 50, 117, 141, 169
Abdullah el-Behrânî 59, 69
Abdurrahîm 128, 134, 135, 142, 144, 147, 151, 152, 157, 173
Abdurrahmân b. Ebî Leylâ 47, 146
Abdurrahmân b. Ebî'z-Zenâd 114, 117
Abdurrahmân b. el-Bilmânî 83
Abdurrahmân b. el-Esved 168, 169
Abdurrahmân b. Hamîd er-Ruvâsî 152, 156
Abdurrahmân b. İshâk 114, 115
Abdülazîz b. Ebî Seleme 89, 96
Abdûlmelik 66, 99, 135
Abdûlmelik b. Ebî Süleymân 90, 136
Abdûlmelik b. Umeyr 82, 90
Abdüsselâm 77, 162
Abdüsselâm b. Harb 18, 47-49, 54, 65, 68, 71, 74, 89, 96, 119, 138, 141, 149, 157, 162
Acem putperestler 37
Âişe 50, 92, 105, 107, 109, 111, 123
ak darı 154, 155
Ali b. Ebî Tâlib 82, 87
Ali b. Hüseyin 42, 136, 137
altın 42, 43, 136, 151, 160
Ameş 85, 87, 90
Âmir 49, 58, 64, 65, 67, 81, 87, 96, 102, 104, 124, 142, 152, 153, 158

Amr b. Dînâr 44, 51, 88, 115, 116, 142, 153
Amr b. Hazm 126, 127, 149
Amr b. Meymûn 60, 79, 82-85, 164, 165
Amr b. Mürre 141, 151
Amr b. Osmân 127, 150, 151
Amr b. Şuayb 93, 98, 99, 107, 109, 116, 117, 142, 152
Amr b. Ubeyd 30, 151
Amr b. Yahyâ el-Ensârî 140, 141
armut 149, 155, 158
arpa 50, 121, 122, 127, 130, 146, 148-155, 158-160
Âsım 80, 173
Âsım b. Damra 124, 125, 157
âşir 35, 72, 76, 77
Atâ 90, 102, 103, 117, 128, 129, 135, 136, 143, 144, 147, 154, 159, 161
Atâ b. es-Sâib 139, 149
Avfu'l-A'rabî 36, 86, 110
Aynü't-Temr 61, 69

B

badem 148, 149
Bahreyn 44, 59
balık avcılığı 42
Basra 20, 40, 86, 148
Benî Kurayza 39, 51, 108, 109
Benî Nadîr 44-49, 51
Benî Tağlib 34-37, 40, 41, 72-77
Benî Ümeyye b. Zeyd 114
Beşîr b. Yesâr 48, 49
börölce 121, 127, 130, 149, 151-153, 158
buğday 48, 121, 122, 127, 130, 146, 148-155, 158-161, 171

C

Câbir 58, 60, 61, 64-67, 87, 88, 90, 103, 107, 114, 132, 134, 168, 169
Câbir b. Abdillâh 51, 54, 89, 90, 142

Câbir b. Zeyd 135, 162

Ca'fer 52, 129

Ca'fer b. Muhammed 42, 85, 108,
124, 132, 136-140

Cerîr b. Abdülhamîd 50, 80, 128,
136, 142-146, 158, 165

cizye 10, 27, 31-39, 52, 58, 60, 64,
66, 68, 69, 78, 80-82, 85,
86, 166, 172 ~ arazisi 36
~ suyu 36 ~ vergisi 32, 33,
37, 52, 75, 78, 80, 81, 85,
166, 172

D

Dahhâk 58, 120, 135

Dâvûd b. el-Hüseyn 105, 114

deve 28, 35, 40, 41, 46, 48, 49, 61,
75, 76, 112, 151, 170

Dicle 23, 36, 40, 84, 85, 86

E

Ebân 124, 152, 158

Ebû Avâne 20, 83, 107, 162

Ebû Avn 69, 91

Ebû Bekir 40, 46, 47, 50, 61, 85,
87, 98

Ebû Bekr b. Ayyâş 38, 39, 44, 45,
51, 52, 60, 63, 75, 79, 80,
82, 83, 84, 105, 116, 122-
125, 142-147, 149, 151,
154, 155-158, 166, 168

Ebû Bürde 147, 154, 155

Ebû Ca'fer 90, 111, 134

Ebû Ebî Cebîra 119, 120

Ebû Hammâd 77, 103, 113, 114,
124, 128, 155-158, 168

Ebû Hanîfe 23, 36, 41, 57, 120,
148, 160, 166, 171

Ebû Hüreyre 79, 80, 104, 105,
110, 113, 142

Ebû İshâk 20, 39, 52, 74, 76, 78,
86, 94, 96, 97, 102, 103,
124, 125, 145, 152, 157

Ebu'l-Velîd 15, 17, 21, 27-38, 40-
118, 120-173

Ebû Mâlik b. Sa'lebe 108, 109

Ebû Miclez 36, 122, 172

Ebû Muâviye 34, 41, 74, 85-90,
108, 109, 157, 171

Ebû Mûsâ 36, 86, 154, 155, 173

Ebû Saîd 140, 141, 144, 151

Ebû Sâlih 45, 51, 110

Ebû Şihâb 49, 65, 77, 94, 96, 141,
144-146, 158

Ebû Ümâme b. Sehl 140, 143

Ebû Üseyyid 89, 93, 96

Ebû Üveys 101, 102

Ebû Vâil 80, 81, 123

Ebû Zebîd/Zübeyd 62, 153, 157

Ebû'l-Ahvas 83, 104, 137, 157

Ebû'l-Amis/Ebû'l-Umeys 109

Ebû'l-Bahterî 141, 151

Ebû'r-Ricâl 105, 109, 111

Ebû'z-Zübeyr 88, 93, 116, 142, 162

Eclah 123, 151, 157, 158

ehl-i ahd 35, 165

ehl-i harb 36, 74, 78, 172 ~ tüccar
173

Ehl-i kitap 37, 80, 83

ehl-i zimme 63, 64, 72, 76, 77, 173

el-Hakem 41, 47, 61, 66, 80, 131,
132, 138, 147, 150, 162,
171

elma 136, 149, 155, 158

Enes 124, 152, 158

Ensar 44, 45, 114, 119, 122

erik 149, 156

Esedoğulları 70, 71

Eş'as 60, 61, 62, 66, 76, 97, 112,
114, 142, 147, 152, 153,
158

Eş'as b. Sevvâr 68, 97, 114, 124,
128, 134

Eşcaî 42, 62, 67, 97, 110, 143, 149,
154, 163, 165, 169, 171

Eyyûb b. Câbir 147, 160

Eyyûb es-Sahtiyânî 60, 159

F

Fedek 47, 48, 51, 53

fey 11, 27, 28, 29, 30, 31, 36, 37,
38, 44, 46, 47, 49, 53, 57,
58, 59, 60, 70 ~ arazileri 31

Fırat 65, 84

G

ganimet 11, 27-32, 37, 38, 44, 46,
47, 49, 59, 70, 126

gümrük vergisi 72

gümüş 42, 43, 63, 136, 151, 160, 162

H

Habbâb 86

Habîb b. el-Mesleme 114

Haccâc 18, 34, 61, 65, 71, 131, 132, 143-145, 149, 155

Haccâc b. Ertât 93, 132, 151

Hafs 66, 109, 134

Hafs b. Gıyâs 57, 59, 64, 65, 69, 76, 103, 108, 122, 124, 131, 137, 142, 147, 150, 156, 158, 164

Hammâd 76-78, 134, 147, 148, 160, 161

Hammâd b. Seleme 20, 55, 93, 109

Hammâd b. Zeyd 20, 119

Hammâd el-Haneî 77, 113

haraç 10, 27, 30, 32-41, 59, 62-69, 71, 73, 75, 86, 87, 121, 131, 163-168, 171, 173 ~ arazi-
si 30, 32-37, 43, 63, 65-67, 86, 87, 164-166, 168 ~ ver-
gisi 34, 37, 63, 73

Hariz b. Osmân 109, 110

Hasan b. Ali b. Affân 85, 96, 108

Hasan b. Sâlih 18, 23, 27, 31, 33, 34, 37, 39-43, 59-63, 65-
69, 72, 76-78, 84, 85, 143-
147, 149, 152, 157-159, 161, 164, 165, 169, 171

Hasan b. Umâre 41, 171

Hasan el-Basrî 38, 51

Hâtem b. İsmâîl 59, 124, 129, 139

Hayber 30, 31, 47-54

Hîre 33, 60-62, 66 ~ halkı 33, 61, 62, 66 ~ toprakları 60

Hişâm 139, 164

Hişâm b. Hassân 64, 119

Hişâm b. Sa'd 53, 54

Hişâm b. Urve 85, 89, 91-94, 122

Hudeybiye 51, 52, 54

humus 41, 53, 55, 57

hurma 33, 48, 50, 88, 89, 95, 103, 106, 121, 122, 127, 128, 133, 136-141, 146, 149, 150-155, 158-160

Husayf 152, 155, 156

Husayn 54, 70, 79, 82-84

Huşeym 20, 64, 69, 70, 110, 166

Huzeyfe 71, 84, 85

Hız. Ali 34, 39, 40, 43, 52, 56, 67, 69, 70, 84, 85, 104, 124, 125, 152, 156, 157, 167, 168

Hız. Osman 87

Hız. Ömer 30-36, 38, 40, 47, 50, 52-57, 60, 62-69, 71-87, 94, 97-101, 103, 107, 111, 119, 120, 143, 145, 156, 157, 164, 166, 167, 172, 173

I-İ

Irak 38, 57, 79 ~ halkı 84

İbn Abbâs 16, 45, 51, 82, 93, 101, 10-105, 110, 114, 131, 132, 148, 162, 169

İbn Cüreyc 117, 129, 135, 136, 154, 159, 162

İbn Ebî Aşım 91, 109

İbn Ebî Leylâ 33, 35, 59, 65, 66, 72, 97, 141, 142, 144, 146, 151, 159

İbn Ebî Nuceyh 38, 57, 98, 99, 106, 132, 136, 138

İbn Ebî Zâide 18, 44, 46, 48, 49, 55, 142, 144, 147, 150, 153, 158, 159, 164

İbn Ebî Zî'b 18, 59, 117

İbn Fudayl 49, 54

İbn Lûhey'a 38, 57

İbn Ömer 49, 50, 63, 64, 89, 103, 110, 126-128, 134, 141, 144, 154, 162

İbn Sîrîn 62, 66, 67, 139, 163

İbn Şihâb 20, 31, 47

İbnü'l-Mübârek 18, 21, 28, 34, 38, 41, 52, 53, 55, 57, 58, 62, 64, 71, 72, 86, 92, 98-100, 110, 112, 113, 117, 118, 133-138, 140, 143, 144, 148, 154, 156, 158, 159, 162-166, 169, 171

İbn Vâkıd el-Medenî 113, 114

İbrâhîm 66, 128, 133, 134, 136, 142-145, 147-149, 152, 154, 155, 158, 160, 162, 171

İbrâhîm b. Ebî Yahyâ 81, 83, 89, 105, 110, 111, 114
 İbrâhîm b. Muhâcir 68, 73, 85, 86
 İkrime 35, 44, 101, 103-105, 112, 114, 137, 158, 159
 irtidat 39, 40
 İshâk b. Abdullah b. Ebî Ferve 89, 96
 İsmâîl b. Ayyâş eş-Şâmî 69, 107, 148
 İsmâîl b. Ebî Hâlid 34, 54, 55, 68, 107
 İsmâîl b. Müslim 78, 112
 İsmâîl b. Ümeyye 113, 141, 143
 İsrâîl 16, 39, 52, 58, 63, 64, 69, 73, 87, 107, 125, 128, 132-134, 143, 145, 162

K

Kabeliyye 101, 102
 Kadisiyye Savaşı 55
 karpuz 149, 158
 Kâsım 65, 107, 109
 Kâsım b. Abdurrahmân 65, 84, 103, 107, 109
 Katâde 20, 64, 67, 100, 117, 144
 Kays 90, 138, 153
 Kays b. Ebî Hâzım 54, 55
 Kays b. er-Rebî' 56, 67, 68, 70, 84, 86, 88, 90, 91, 109, 112, 125, 132, 139, 155, 157, 172, 173
 Kelbî 45, 48, 51, 52, 138
 Kesîr b. Abdullah 96, 101
 koyun 35, 41, 75, 76, 110, 151, 160, 170
 Kûfe 16, 20, 23, 30, 34, 37, 61, 70, 71, 79, 87, 88 ~ sevâdı 83
 Kurrân el-Esedî 56, 142, 152
 kuru üzüm 121, 122, 127, 149-155, 158-160

L

Leys 37, 50, 76, 77, 93, 94, 96, 134, 141, 144, 150, 152, 156, 157, 164
 Leys b. Sâlim/Süleyym 157

M

Mâlik b. Enes 18, 54, 160, 164
 Mâlik b. Eys b. el-Hıdsân 46, 47

Ma'mer 46, 62, 76, 82, 86, 99, 112, 113, 118, 135, 137, 143, 156, 158, 159, 165, 166, 169
 Mansûr 69, 80, 83, 128, 147
 Medine 122, 145
 Mehzûr Suyu 108
 Mekke 81, 130, 133
 mercimek 148, 158
 Mesrûk 80, 81, 87, 123
 Mes'ûd el-Cu'fî 136, 158
 Meymûn b. Mihrân 64, 166
 Mindel 91, 123, 134, 141, 158, 164
 Mis'ar 91, 162
 muâhid 41, 44, 73, 97
 Muâz 42, 150-154
 Muâz b. Cebel 80, 81, 123, 154, 168, 169
 Mufaddal b. Mûhelhil 60, 76, 83, 128, 155
 Mugîre 128, 133, 136, 142, 143, 145, 149, 152, 154, 155, 157, 158, 162, 165
 Muğallis 36, 172
 Muhacirler 44, 47, 153
 Muhammed b. Abdurrahmân 111, 114
 Muhammed b. el-Hasen 92, 109, 120
 Muhammed b. Fudayl 66, 78, 94, 97
 Muhammed b. İshâk 31, 44, 48, 49, 52, 94, 95, 100, 101, 108, 111, 120, 125, 126, 141
 Muhammed b. Kays 58, 59, 69
 Muhammed b. Mesleme 48, 119, 120
 Muhammed b. Sâlim 142, 144, 153
 Muhammed b. Seleme 48, 106
 Muhammed b. Sîrîn 63, 124, 134
 Muhammed b. Süleymân 135
 Muhammed b. Ubeydullah es-Se-kafî 86, 94, 96
 Muhammed b. Yahyâ 106, 118, 141
 Muhammed b. Yesâr 58, 117
 Muhammed b. Zeyd 62, 168, 169

Mukâtil b. Hayyân 36, 172
 Mûsâ b. el-Mugîre 149, 155
 Mûsâ b. Talha 86, 122, 127, 145, 149, 150, 151, 155
 Mûsâ b. Ukbe 127, 154
 Mucâhid 37, 38, 42, 57, 66, 103, 106, 132-134, 138, 152, 155-158
 Mucâlid 62, 65, 124, 147

N

Nâfi' 49, 50, 81, 86, 103, 127, 134, 141, 144, 154
 nar 135, 149, 156
 Necrân 126 ~ halkı 34
 Nehrû'l-Melik halkı 67, 167
 nohut 148, 159

O-Ö

Osmân b. Affân 90, 163
 Osmân b. Huneyf 84, 85, 128
 Ömer b. Abdülazîz 34, 58-60, 69, 70, 100, 103, 114, 117, 136, 164, 165, 166
 Ömer b. el-Hattâb 29, 30, 33, 36, 37, 39, 46, 47, 50, 51, 53, 59, 60, 62, 64, 68, 71, 79, 82, 86, 97, 99, 100, 103, 128, 145, 157, 173
 Ömer b. Hârûn el-Horâsânî 136
 Ömer b. Kays 107, 113
 öşür 10, 34-36, 41, 58, 63, 73, 75, 76, 121-129, 131, 132, 147, 148, 150, 153, 154, 156, 161, 163, 164-173 ~ arazi 32, 35-43, 63, 73, 161, 163, 168, -171

R

Râfi' b. Hudeyc 102, 103, 120
 rakabe 43 ~ mülkiyeti 92, 94, 96
 Rebîa b. Ebî Abdurrahmân 101, 105
 Rebî' b. Umeyle el-Fezârî 68
 Rufeyl 59, 67, 68, 167

S-Ş

sadaka 36, 40-42, 70, 87, 89, 90, 121, 126, 134-140, 154
 Saïd 100, 134

Saïd b. Abdülcebbâr eş-Şâmî 90, 114
 Saïd b. Cübeyr 16, 42, 132, 134, 138, 169
 Saïd b. Ebî Arûbe 20, 64, 67, 100
 Saïd b. el-Müseyyeb 113, 114, 117, 143, 144
 Saïd b. Zeyd 68, 91, 93
 Sakîf kabilesi 82, 83
 Sâlim b. Abdullah 98, 100
 Salt b. Abdurrahmân ez-Zübeydî 58, 160
 San'â 89, 118, 130, 138
 sebze 35, 72, 73, 121, 122, 148, 149, 155, 157-159
 Sevâd 29, 30, 32, 51, 52, 55-59, 61, 62, 65, 66, 69-71, 81, 85, 167
 Sevr b. Yezîd 109, 110
 Simâk b. Harb 122, 137
 susam 121, 158, 159
 Süfyân 57, 76, 77, 103, 133, 134, 149, 154, 163, 169, 171
 Süfyân b. Saïd 29, 57, 62, 63, 65, 66, 73, 94, 97, 109, 110, 113, 119, 139-144, 154, 163-165, 169, 171, 173
 Süfyân b. Uyeyne 39, 44, 46, 48, 51, 57, 82, 92, 98, 110, 118, 119, 132, 136, 141, 151, 153, 163
 Şa'bî 20, 34, 39, 40, 55, 58, 59, 61, 65, 66, 77, 114, 123, 124, 128, 142, 144, 148, 151-153, 157, 158
 Şam 79, 122
 şarap 16, 77
 şeftali 149, 156
 Şu'be 16, 18, 20, 45, 47, 138
 Şüreyh 66, 67, 107
 Şüreyk 30, 34, 39, 41, 56, 58, 61, 63, 67, 73, 87, 102-104, 112, 125, 131, 132, 134, 141, 143-147, 149, 151, 159, 160, 161, 164, 165, 168, 170, 171

T

Tâif 116, 156
 Talha b. Yahyâ 150, 154, 155

Tâvûs 76, 77, 82, 86, 93, 94, 96,
135, 153, 158, 159, 162,
164
Temîm b. Abdurrahmân 137
ticaret 10, 35, 36, 41, 58, 72, 73,
76, 77, 138, 170 ~ vergisi
58

U-Û

Ubâde b. Nu'mân 74
Ubeyde 139
Ubeyd Ebî'l-Hasen 60
Ubeydullah b. Abdurrahmân b.
Râfi' 89
Ubeydullah b. el-Ayzâr 117
Ubeydullah b. Ömer 49
Ukbe b. el-Esamm 102
Umeyra/Amîre 56
Urayd Deresi 120
Urve 134
Urve b. Zübeyr 92, 93, 99, 114
Utbe b. Damra b. Habîb 90
Utbe b. Ferkad 35, 65, 166
Ülker yıldızı 130
Ülleys 61 ~ halkı 31
Ümmü'l-Hakem 94
Ûsâme b. Zeyd 47, 86
üzüm 154, 156

V

vaftiz 74
Vaht 116
Vâkîd el-Medenî 111
Varakâ 106
Vekî' 69, 141, 144, 150, 155, 161
Velîd b. Kesîr 109
vergi 10, 11, 30-37, 41-44, 53, 55,
61, 62, 65, 68-73, 75-78,
82, 84, 85, 120-129, 148,
149, 154, 156, 166, 172
Verkâ 138
Vüheyb b. Hâlid 60

Y

Yahudiler 80
Yahyâ b. Ebî Enîse 142, 152
Yahyâ b. Saîd 44, 48, 49, 89, 119,
146

Yahyâ b. Urve 94, 95
Ya'kûb b. el-Ka'kâ 143, 144
yarı öşür 34, 121, 123, 125-129,
131-133, 147, 150, 153,
154, 161, 164, 165, 168,
169, 172, 173
Yemen 80, 123, 124, 126, 130,
138, 150, 151-155 ~ halkı
118 ~ safranı 158
yeşil bitkiler 148, 149, 154, 156,
157
Yezîd b. Abdülazîz 66, 85, 87, 90,
92, 96, 108, 120, 127, 150
Yezîd b. Ebî Hubeyb 38, 57
Yezîd b. Ebî Ziyâd 60, 146
Yûnus 140, 143, 148, 154, 162
Yûnus b. Ubeyd 119, 166

Z

zekât 10, 36, 42, 58, 70, 75, 121,
126, 127, 129, 131-136,
139-144, 147-149, 151-
165, 170-172
Zeyd b. Eslem 53, 54
Zeylaî 81, 102
zeytin 154, 156
zimmî 10, 11, 35, 40, 41, 57, 58,
73, 76-78, 82, 83, 97, 166,
170, 172
zirai ürünler 128, 154
Ziyâd b. Abdullah 31, 125, 126
Ziyâd b. Hudayr 36, 73, 75-77,
172, 173
Zübeyr 85, 86, 94, 146
Zübeyr b. Adî 62, 69
Zübeyr b. Muâviye 60, 63, 79, 116,
127, 145
Züheyr b. Muâviye 81, 154
Zührî 30, 44, 46, 48, 59, 72, 76, 97,
98, 100, 113-115, 140, 143,
148, 154, 156, 163, 166

İSLAM KLASİKLERİ

Editör: Prof. Dr. Mehmet Azimli

Yayınlananlar

1. Salim b. Zekvan (70/689), *es-Sire* (Arapçası ile), çev. Harun Yıldız.
2. İbnü'l-Kelbi (204/820), *Kitabu'l-Esnam* (Arapçası ile), çev. Beyza Bilgin.
3. Kasım b. Sellam (224/838), *Kitabu'l-Emval*, çev. Cemalettin Saylık.
4. Zühri (124/741), *el-Meğazi* (Arapçası ile), çev. Muhammet Nur Akdoğan.
5. İbn Hibban (354/965), *es-Siretu'n-Nebeviyye*, çev. Harun Bekiroğlu.
6. Ezraki (250/864), *Ahbaru Mekke*, çev. Yunus Vehbi Yavuz.
7. Ebu Hanife Dineveri (282/895), *el-Ahbaru't-Tival*, çev. Zekeriya Akman, Hüseyin Siyabend Aytemür.
8. İbn Kuteybe (276/889), *el-İmame ve's-Siyase*, çev. Cemalettin Saylık.
9. İbn Rüsteh (300/912), *el-Alaku'n-Nefise* (Arapçası ile), çev. Ali Fuat Eker.
10. Minkari (212/827), *Vakatu Sıffin*, çev. Cemalettin Saylık.
11. İbn Zebale (199/814), *Ahbaru'l-Medine ve Ezvacu'n-Nebi* (Arapçası ile), çev. Fatih Mehmet Yılmaz.
12. Yahya b. Adem (203/818), *Kitabu'l-Haraç* (Arapçası ile), çev. Osman Eskicioğlu.
13. İbn Habib (245/859), *el-Muhabber*, çev. Adem Apak-İsmail Güler.

Baskıya Hazırlananlar

14. Taberi (310/923), *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülük*, çev. Cemalettin Saylık.
15. İbn Ebi Davut (316/927), *Kitabu'l-Mesahif*, çev. Abdülkadir Karakuş.
16. İbn Abdurrabbih (328/940), *el-İkdu'l-Ferid*, çev. Musa Kazım Yılmaz.
17. İbnü'l-Fakih (290/902), *Kitabu'l-Buldan*, çev. H. Avni Güllü.
18. İbn Abdülber (463/1071), *el-İnbah*, çev. Hakan Temir.
19. Hayyat (300/912), *el-İntisar* (Arapçası ile), çev. Metin Yıldız.
20. İbn Adim (660/1262), *Buğyetü't-Taleb fi Tarih-i Haleb*, çev. Hayri Alkan.
21. Muhammet Şeybani (189/803), *es-Siyeru'l-Kebir*, çev. İbrahim Sarmış, Said Şimşek.
22. Hemdani (334/945), *Sıfatu Cezirati'l-Arab*, çev. Ahmet Yeser Savaş.
23. Gırnati (566/1171), *el-Muğrib*, çev. Seher Parlak.

Çevirisi Yapılmakta Olanlar

24. Abid b. Şeriyne (67/686), *el-Ahbar*, çev. Fatih Çakmak
25. Süleym b. Kays el-Hilali (76/695), *es-Sakife*, çev. Muhammed Nur Akdoğan.
26. İbn İshak (151/768), *Siretu İbn İshak*, çev. Selahattin Yıldırım.
27. Mamer b. Raşid (153/770), *el-Cami*, çev. Ahmet Oğuz.
28. Rebi b. Habib (180/796), *Müsned*, çev. Fuat Koca, M. Emin Eren.
29. Seyf b. Ömer (180/796), *Kitabu'l-Cemel*, çev. Siddık Korkmaz.
30. Ebu Yusuf (182/798), *Kitabu'l-Asar*, çev. Yahya Solmaz.
31. Ebu Yusuf (182/798), *Kitabu'l-Haraç*, çev. Süleyman Şahin.
32. Ebu Yusuf (182/798), *er-Reddü ala Siyeri'l-Evzai*, çev. İbrahim İlhan.

33. Fezari (186/801), *Kitabu's-Siyer*, çev. Ramazan Özmen.
34. Muhammet Şeybani (189/803), *Kitabu'l-Hiyel*, çev. Saffet Köse.
35. İbnü'l-Kelbi (204/820), *Mesalibu'l-Arab*, çev. İlyas Uçar.
36. İbn Hişam (218/833), *es-Siretü'n-Nebeviyye*, çev. Cahit Külekçi.
37. İbn Ebi Şeybe (230/845), *Kitabu'l-Meğazi* (Arapçası ile), çev. Ramazan Önal.
38. Ezdi (231/846), *Futuhu's-Şam*, çev. Ali Dadan.
39. İbn Hayyat (240/854), *Tarih*, çev. Ömer Sabuncu, Mahmut Sabuncu.
40. İbn Habib (245/859), *el-Munemmak*, çev. Adem Apak-İsmail Güler.
41. Cahız (255/869), *el-Osmaniyye*, çev. Muhammed Nur Akdoğan.
42. Cahız (255/869), *el-Beyan ve't-Tebyin*, çev. İsmail Araz.
43. İbn Abdülhakem (257/892), *Futuhu Mısır ve'l-Mağrib*, çev. Mustafa Kılıç.
44. İbn Şebbe (262/876), *Tarihu'l-Medineti'l-Münevvera*, çev. Şahin Bal, Bilal Abır.
45. İbn Abdülhakem (268/882), *Siretü Ömer b. Abdülaziz*, çev. Hüseyin Arı.
46. İbn Sellam İbazi, (273/887), *Kitabun fihi Bedu'l-İslam*, çev. Selim Yılmaz, Nurullah Aydın.
47. Fakihi (275/888), *Ahbaru Mekke*, çev. Mehmet Yalar, Hasan Taşdelen.
48. İbn Kuteybe Dineveri (276/889), *el-Mearif*, çev. Harun Bekiroğlu.
49. İbn Kuteybe Dineveri (276/889), *Uyunu'l-Ahbar*, çev. İsmail Araz.
50. İbn Kuteybe Dineveri (276/889), *Fazlu'l-Arab ve't-Tenbih ala Ulumiha*, çev. İsmail Araz.
51. İbn Tayfur (280/893), *Kitabu Bağdat*, çev. Mustafa Hizmetli.
52. Ebu Zura Dimeşki (281/894), *Tarihu Ebu Zura*, çev. Edip Akyol.
53. İbn Ebi'd-Dünya (281/894), *Hilmü Muaviye, Maktelu İmam Ali*, çev. Halil Ortakçı.
54. Yakubi (294/905), *Tarih*, çev. Sedat Seçkin Bozkurt.
55. Cehşiyari (331/942), *Kitabu'l-Vüzera ve'l-küttab*, çev. Selahattin Polatoğlu, M. Şirin Aladağ.
56. Mağribi (333/944), *el-Mihan*, çev. Mehmet Kavşut.
57. Mesudi (345/956), *Mürûcu'z-Zeheb*, çev. Hüseyin Güneş, Salih Geçit, Ahmet Gül.
58. Mesudi (345/956), *et-Tenbih ve'l-İşraf*, çev. Mikdat Eser.
59. Yazarı Meçhul (350/961), *Kitabu'l-Uyun ve'l-Hadaik fi Ahbari'l-Hakaik*, çev. Saim Yılmaz.
60. Makdisi (355/966), *el-Bed ve't-Tarih*, çev. Muhammet Süsçan.
61. Ebu'l-Ferec İsfahânî, (356/967), *Mekatilü't-Talibiyyin*, çev. Cemil Keskin.
62. Hamza İsfehani, (360/970), *Tarihu Sini Mülûku'l-Arz ve'l-Enbiya*, çev. Habib Demir.
63. İbn Nedim (385/995), *el-Fihrist*, çev. Tahsin Koçyiğit.
64. Yazarı Meçhul, *Ahbaru'l-Beramika*, çev. Zeynep Dağ.
65. Biruni (453/1061), *el-Kanunu'l-Mesudi*, çev. Seher Parlak.
66. Ebu Şame (665/1267), *Kitâbü'r-Ravzateyn fi Ahbâri'd-Devleteyn*, çev. İlhan Baran.
67. Yazarı Meçhul (763/1362), *Ahbaru'd-Devleti'l-Abbasiyye*, çev. Ahmet Nuri Koca.

يحيى بن آدم

کتاب الخروج

ANKARA OKULU YAYINLARI